

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η παιδική λογοτεχνία στη Σερβία και οι βασικοί θεματικοί άξονες

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:

Jovana Stevanovic

A.M. 468

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Γεώργιος Δ. Καψάλης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίων

Νικολέττα Τσιτσανούδη Μαλλίδη, Επίκουρη Καθηγήτρια

Μαριάννα Σπανάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια

Ιωάννινα, Ιούνιος 2018

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η παιδική λογοτεχνία στη Σερβία και οι βασικοί θεματικοί άξονες

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:

Jovana Stevanovic

A.M. 468

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Γεώργιος Δ. Καψάλης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίων

Νικολέττα Τσιτσανούδη Μαλλίδη, Επίκουρη Καθηγήτρια

Μαριάννα Σπανάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια

Ιωάννινα, Ιούνιος 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγή	7
A. Θεωρητικό Μέρος.....	9
Κεφάλαιο Πρώτο: Έννοια της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία	9
1.1 Κατανόηση και ένταξη του παιδιού στη σερβική λογοτεχνία	9
1.2 Ανθολογίες της ποίησης για παιδιά και οι μελέτες της παιδικής λογοτεχνίας.....	13
1.3 Περίοδοι της παιδικής λογοτεχνίας.....	15
1.3.1 Περίοδος πριν τον Ζμάι (Zmaj) και η εποχή του Γιόβαν Γιοβάνοβιτς Ζμάι (Jovan Jovanović Zmaj).....	15
1.3.2 Μεσοπολεμική λογοτεχνία για παιδιά	18
1.3.3 Σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά.....	18
Κεφάλαιο Δεύτερο: Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία	20
2.1 Παιδική λογοτεχνία στη Σερβία.....	20
2.2 Προφορική/λαϊκή λογοτεχνία	23
2.3 Ιστορικές συνθήκες που συνέβαλαν στην εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία	25
2.4 Η εποχή του Διαφωτισμού	28
2.5 19 ^{ος} αιώνας. Ένα βήμα μπροστά.....	31
2.5.1 Οι βασικοί θεματικοί άξονες της εποχής και οι εκπρόσωποί της	33
2.5.1.1 Το περιοδικό <i>Neven</i>	41
2.6 Η περίοδος μετά τον Ζμάι.....	42
2.7 Μεσοπολεμική λογοτεχνία.....	44
2.8 Η λογοτεχνία του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα	51
2.9 Πολεμική και πατριωτική λογοτεχνία.....	52
2.10 Η λογοτεχνία της φαντασίας και του παιχνιδιού	54
Κεφάλαιο Τρίτο: Παιδική λογοτεχνία στη Σερβία σήμερα	60
3.1 Καινούργιο πνεύμα	60
3.1.1 Ποιητική.....	62
3.2 Λογοτεχνία για παιδιά της νέας εποχής	63

3.2.1 Έρευνες για το έργο των σύγχρονων δημιουργών της παιδικής λογοτεχνίας.....	67
B. Ερευνητικό Μέρος	77
Κεφάλαιο Τέταρτο: Μεθοδολογία	77
4.1 Σκοπός και ερωτήματα έρευνας.....	77
4.2 Μέθοδος έρευνας	78
4.3 Δείγμα	80
4.4 Διεξαγωγή έρευνας	81
4.5 Ανάλυση Δεδομένων Έρευνας.....	82
4.6 Αξιοπιστία έρευνας.....	82
4.7 Περιορισμοί έρευνας.....	83
Κεφάλαιο Πέμπτο: Παρουσίαση ευρημάτων.....	85
5.1 Η κρίση του θεσμού της ανάγνωσης της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία και οι παράγοντες που επηρεάζουν τα παιδιά κατά την επιλογή βιβλίων	85
5.2 Τι διαβάζουν τα παιδιά και οι βασικοί θεματικοί άξονες στην παιδική λογοτεχνία στη Σερβία σήμερα	88
5.3 Κατά πόσο οι βασικοί θεματικοί άξονες ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των παιδιών και τα θέματα «ταμπού»	91
Κεφάλαιο Έκτο: Συζήτηση ευρημάτων	95
Κεφάλαιο Έβδομο: Συμπεράσματα	98
Βιβλιογραφία	100
Ελληνόγλωσση.....	100
Ξενόγλωσση.....	100

Περίληψη

Η παιδική λογοτεχνία στη Σερβία στην πορεία της μεταμορφωνόταν και ακολουθούσε διαφορετικές κατευθύνσεις και κινήματα. Επηρεασμένη βαθιά από τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις της χώρας, σαν είδος της λογοτεχνίας άρχισε να ξεχωρίζει κατά την εποχή του Διαφωτισμού, αλλά δεν αποτελούσε ακόμα ένα αυτόνομο και ξεχωριστό κλάδο της λογοτεχνίας. Ο τομέας της παιδικής λογοτεχνίας δεν μελετήθηκε αρκετά στη Σερβία και αποτελεί πάντα ένα επίκαιρο θέμα προς μελέτη. Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην πορεία και την ιστορική εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία. Επίσης, ερευνώνται η σύγχρονη παραγωγή και οι βασικοί θεματικοί άξονες της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία. Στο δεύτερο μέρος μελετώνται οι απόψεις και ιδέες των συμμετεχόντων αναφορικά με την σύγχρονη θεματική και δημιουργία παιδικών βιβλίων στη Σερβία. Έγινε χρήση της ποιοτικής μεθόδου και επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο. Από την έρευνά μας προέκυψε ότι σήμερα οι βασικοί θεματικοί άξονες στον τομέα της παιδικής λογοτεχνίας αφορούν καθημερινές οικογενειακές σχέσεις, σχολική ζωή, υπερνίκηση φόβων, φιλίες, αλλά και τα θέματα «ταμπού» όπως είναι θάνατος, διαζύγιο, ασθένειες, σεξουαλικότητα... Παράλληλα, η θεματική των παιδικών λογοτεχνικών κειμένων αφορά, επίσης, τα σύγχρονα προβλήματα και θέματα γενικού ενδιαφέροντος με σκοπό να μεγαλώσουν και εκπαιδευτούν τα παιδιά μέσω λογοτεχνικών κειμένων.

Λέξεις-κλειδιά: Σερβική παιδική λογοτεχνία, Θεματικοί άξονες, Ιστορική εξέλιξη, Σύγχρονη παιδική λογοτεχνία

Abstract

The children's literature in its course was transformed and followed different directions and movements. Deeply affected by the social and political developments of the country, as a genre of literature began to stand out in the Age of Enlightenment, but it was not yet an autonomous and distinct part of literature. Children's literature has not been studied sufficiently in Serbia and that's why it represents an interesting topic for researches. This paper focuses on children's literature in Serbia, its course and historical evolution. Current book publishing and the main themes of children's literature in Serbia were also studied. More specifically, this paper studies the views and ideas of the participants regarding the thematic and production of children's books in Serbia. The qualitative method was used and the semi-structured interview was selected as a research tool. Our research has shown that today the basic thematic axes in the field of children's literature concern everyday family relationships, school life, overcoming fears, friendships, and taboo issues such as death, divorce, illness, sexuality. . At the same time, it is also written about contemporary problems and issues of general interest in order to raise and educate children through literary texts.

Key- words: Children's literature in Serbia, Thematic axes, Historical evolution, Contemporary children's literature

Εισαγωγή

Θεωρείται πως τα παιδιά σήμερα δεν διαβάζουν αρκετά. Αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, αλλά ο πιο φανερός είναι η ευρεία διάδοση της τεχνολογίας. Η εποχή των υπολογιστών, στην οποία ζούμε, αλλάζει και επηρεάζει τις ζωές μας και αυτό αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι οι νέες γενιές απομακρύνονται από τα βιβλία. Κατά πόσο, όμως, αντιμετωπίζονται αυτά τα προβλήματα στη σημερινή λογοτεχνία για παιδιά στη Σερβία, είναι μόνο μία από τις ερωτήσεις που τίθενται. Η παιδική λογοτεχνία στη Σερβία, παρόλο τις δυσκολίες και τα εμπόδια που έχει περάσει, φαίνεται να έχει σταθεί στα πόδια της και σήμερα προσφέρει στους αναγνώστες της μια ποικιλία θεμάτων. Παράλληλα, οι σύγχρονοι συγγραφείς για παιδιά σπάνε τις προκαταλήψεις και τα «ταμπού», μελετώντας και γράφοντας για όλους τους προβληματισμούς της σύγχρονης εποχής. Αρκούν όμως αυτά να ενδιαφερθούν τα παιδιά για βιβλία και να αντιμετωπιστεί η ολοφάνερη κρίση του θεσμού της ανάγνωσης;

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθεί η ιστορική αναδρομή της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία, καθώς και να διερευνηθούν οι απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με τους βασικούς θεματικούς άξονες και τα βιβλία που κυκλοφορούν σήμερα στη Σερβία. Το ενδιαφέρον για τη σύγχρονη κατάσταση στον τομέα της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία αποτέλεσε αφορμή για τη συγγραφή της εργασίας.

Πρόέκυψαν και διατυπώθηκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πόσο έντονη είναι η κρίση του θεσμού της ανάγνωσης της παιδικής λογοτεχνίας σήμερα στη Σερβία;
2. Διαβάζουν τα παιδιά αρκετά σήμερα και τι διαβάζουν;
3. Κατά πόσο οι βασικοί θεματικοί άξονες ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των παιδιών;
4. Κατά πόσο οι βασικοί θεματικοί άξονες στρέφονται στα θέματα «ταμπού»;

Η δομή της εργασίας αποτελείται από δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό, τα οποία διακρίνονται σε επιμέρους κεφάλαια.

Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για την έννοια της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία, καθώς και για την κατανόηση και ένταξη του παιδιού στη λογοτεχνία. Αναφέρονται και οι περίοδοι στην εξέλιξη της λογοτεχνίας για παιδιά.

Το δεύτερο κεφάλαιο έχει ως κύριο θέμα την ιστορική εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία ανά περιόδους και δίνεται έμφαση στους εκπροσώπους της κάθε εποχής, καθώς και στα θέματα και μοτίβα που υπήρξαν κυρίαρχα για την κάθε περίοδο.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται η παιδική λογοτεχνία για παιδιά στη Σερβία σήμερα και γίνεται λόγος για σύγχρονους δημιουργούς και λογοτέχνες με αναφορά κυρίως στα πιο αντιπροσωπευτικά τους έργα.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, γίνεται αναλυτική αναφορά στη μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε, στην περιγραφή της διαδικασίας για τη διεξαγωγή της έρευνας και στους περιορισμούς που προέκυψαν.

Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στην λεπτομερή παρουσίαση των ευρημάτων. Ακολουθούν ανάλυση και συζήτηση των ευρημάτων. Τέλος, δίνονται τα συμπεράσματα που συνάγονται από την παρούσα εργασία.

A. Θεωρητικό Μέρος

Κεφάλαιο Πρώτο: Έννοια της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία

1.1 Κατανόηση και ένταξη του παιδιού στη σερβική λογοτεχνία

Η παιδική λογοτεχνία στην ουσία ορίζεται σαν σώμα κειμένων που καθορίζεται από τις δεκτικές ιδιότητες και τις δυνατότητες των νέων αναγνωστών (περίοδος από τη νεότερη, προσχολική ηλικία μέχρι την ηλικία των νέων, γι' αυτό και χρησιμοποιείται η ορολογία – λογοτεχνία για παιδιά και νέους). Οι ίδιες οι έννοιες της παιδικής ηλικίας όμως (που περιλαμβάνουν όχι μόνο τον τεκμηριωμένο αναγνώστη αλλά και την εικόνα του παιδιού στο λογοτεχνικό κείμενο), λόγω των πολλαπλών κοινωνικό-ιστορικών παραγόντων, αλλάζουν στην ιστορία. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό από την αρχή να αναφερθούμε στην κατανόηση της παιδικής ηλικίας, δηλαδή στην εξέλιξη της κατανόησης της φύσης της λογοτεχνίας για παιδιά.¹

Ο τομέας της παιδικής λογοτεχνίας άρχισε να ξεχωρίζει την εποχή του Διαφωτισμού, μαζί με την ανάπτυξη των σχολικών συστημάτων. Η συστηματική σκέψη για την λογοτεχνική δημιουργία για παιδιά στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, συνέβαλε στον τρόπο γραφής λογοτεχνικών κειμένων τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Το παιδί την εποχή του Διαφωτισμού παρουσιάζεται σαν καθαρό και ανόθευτο πλάσμα και αυτή η εικόνα αντικατοπτρίζεται, επίσης, στα λογοτεχνικά κείμενα. Το παιδί θεωρείται ένα μη αυτοδημιούργητο πλάσμα που δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς το ασφαλές χέρι του ενήλικα, οπότε η εικόνα του παιδιού χτίστηκε σύμφωνα με αυτήν την πεποίθηση. Εξαιτίας αυτού, τα κείμενα δημιουργούνται και προσθέτονται πολύτιμα σχόλια του λυρικού υποκειμένου/της αφηγηματικής φωνής για τις ενέργειες νέων ηρώων, διαμόρφωση του πεπωμένου ως τιμωρίας/ανταμοιβής κ.λπ. Άρθρα στον ορισμό τους (στους τίτλους και υπότιτλους τους) περιλαμβάνουν τον σκοπό (για «μικρά παιδιά», για «σερβική νεολαία», για «σερβική ορθόδοξη νεολαία», «εκπαιδευτικές ιστορίες για παιδιά» κλπ). Τονίζεται συχνά η τάση για την ηθική εκπαίδευση (σημεία αναφοράς όπως: «καλό παιδί», «χιουμοριστικό-διδασκτικό»,

1. Βλ. Zorana Oračić, «*Dva i po veka srpske književnosti za decu i mlade*» στο *Antologija književnosti za decu 2 (kraća proza)*, εκδ. Izdavački centar Matice srpske, Νόβι Σαντ 2018, σσ. 17-18.

«ηθικό»): η συλλογή του Σούντετσιτς (1825-1900) (Sundečić) *Niz dragocenog bisera* (Μια σειρά από πολύτιμα μαργαριτάρια) το 1856 έχει ως υπότιτλο «πνευματικά και ηθικά ποιήματα για παιδιά», η συλλογή του Τζόρτζε Ράγκοβιτς (1824-1886) (Đorđe Rajković) *Jed i med* (Θυμός και μέλι) το 1858 περιέχει τον υπότιτλο «εκπαιδευτικά άρθρα με χιουμοριστικό χαρακτήρα», τα *Pesme* (Ποιήματα) το 1858 του Σούμποτιτς (Subotić) περιλαμβάνουν τα *Pesme za malu dečicu* (Ποιήματα για παιδάκια) και η συλλογή ποιημάτων του Σάπτσανιν (1841-1895) (Šarčanin) έχει τον τίτλο *Dar dobroj deci* (Δώρο για καλά παιδιά) το 1867. Στην εποχή του ρομαντισμού το παιδί θεωρείται ως «ένα αφηρημένο σύμβολο της αθωότητας, η εγγύτητα της φύσης και ένα αίσθημα που λείπει στους ενήλικες»², και αυτό μπορούμε να δούμε στους χαρακτήρες των παιδιών στην ποίηση των Σέρβων ρομαντικών.³

Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η μοντερνιστική τάση προς την ανυπέρβλητη ομορφιά και προς την τελειότητα της μορφής βάζει την ποίηση για παιδιά στο προπαρασκευαστικό επίπεδο, στον τομέα της «εύκολης» λογοτεχνίας, στην οποία δεν πρέπει να περιμένουμε σημαντικές αισθητικές ιδιότητες, αφού δεν είναι σε θέση να πλησιάσει την αυξημένη αισθητική. Ως εκ τούτου, και η ποίηση για παιδιά του Γιόβαν Γιοβάνοβιτς Ζμάι (1833-1904) (Jovan Jovanović Zmaj) αποποιείται την καλλιτεχνική αξία, αν και νοείται ως ιδρυτική (παρά το γεγονός ότι τα λογοτεχνικά κείμενα για παιδιά υπάρχουν ήδη έναν αιώνα πριν την εποχή που εμφανίστηκε το έργο του Ζμάι), αλλά και εμβληματική για αυτόν τον τομέα της λογοτεχνίας.⁴

Το γεγονός ότι η αρνητική αντίληψη προέρχεται από την πένα κάποιων από των μεγαλύτερων ονομάτων της λογοτεχνίας συμβάλλει στην περιθωριοποίηση της λογοτεχνίας για παιδιά, η οποία στην ανάπτυξή της έπρεπε συνεχώς να ξεπερνά αυτό το πρόβλημα. Ως εκ τούτου, για την ίδια τη λογοτεχνία για παιδιά ένα πολύ σημαντικό είναι το βιβλίο του Μίλαν Σέβιτς (1939-) (Milan Šević), το οποίο είναι αφιερωμένο στη μελέτη της λογοτεχνίας για παιδιά *Dečja književnost srpska* το 1911 (Σέρβικη παιδική λογοτεχνία), καθώς και η σταδιακή επιβεβαίωση της ποίησης για παιδιά του Ζμάι, η οποία ξεκινάει από την κριτική του Σκέρλιτς (1877-1914) (Skerlić) το 1914 και στη συνέχεια του Μπογκντάνοβιτς (1892-1964) (Bogdanović) το 1929. Ο Σκέρλιτς (Skerlić) στην ποίηση του Ζμάι βρίσκει «όχι τόσο διαπαιδαγωγικό λεξιλόγιο» και τη θεωρεί την καλύτερη ποίηση για παιδιά μέσα στην οποία «οι μεγαλύτερες

2. Βλ. I.S. Kon, *Dete i kultura*, εκδ. ZUOV, Βελιγράδι 1991, σσ. 39-40.

3. Βλ. Zorana Opačić, *ό.π.*, σ. 18.

4. Βλ. Zorana Opačić, *ό.π.*, σ. 18.

αλήθειες της ανθρωπότητας και τα πιο τρυφερά συναισθήματα του ανθρώπου εκφράζονται με ένα προσιτό, λιτό και όμορφο τρόπο».⁵ Ο Μίλαν Μπογκντάνοβιτς (Milan Bogdanović) δίνει την πλήρη επιβεβαίωση στην ποίηση για παιδιά του Ζμάι, επισημαίνοντας ότι ο ίδιος στην ποίησή του είναι ο καλύτερος λυρικός.⁶ Επίσης, την περίοδο ανάμεσα στους δύο πολέμους, υπάρχει μια πρώτη προσπάθεια σύνταξης ανθολογίας της ποίησης για παιδιά *Antologija jugoslovenske savremene dečije književnosti* (Ανθολογία της σύγχρονης παιδικής λογοτεχνίας στη Γιουγκοσλαβία) του Ζιβόιν Κάριτς (Živojin Karić) το 1936.⁷

Η λογοτεχνία για παιδιά αλλάζει την όψη της την περίοδο της αβάν-γκαρντ. Η απόρριψη των καθιερωμένων αξιών και της παράδοσης οδήγησε τον κόσμο της αβάν-γκαρντ στο γνήσιο στρώμα του πολιτισμού και σε όλα αυτά που καθορίζουν την καθαρή, ανόθευτη σκέψη και μορφή της δημιουργίας (σε λαογραφία, μυθολογία, πρωτόγονα έργα τέχνης, αλλά και σε βρεφική ομιλία και τις πρώτες ζωγραφιές των παιδιών). Στην επιθυμία να δουν τον κόσμο με μία νέα, φρέσκια άποψη, πέρα από αυτό που είναι, οι αβανγκαρντιστές θεωρούν πως η τέχνη έγινε φθαρμένη και για αυτό στη φύση των αφελών παιδιών αντιλαμβάνονται μία νέα τέχνη, το νέο πρότυπο της ποιητικής και το παιδικό παιχνίδι, για τους ίδιους, αποτελεί την αληθινή αρχή της δημιουργίας· «ο κόσμος των παιδιών και των ανθρώπων είναι μοναδικός» «είναι ένα» και τα παιχνίδια, τα οποία ήταν η δουλειά των παιδιών μέχρι πρόσφατα, έγιναν πλέον κοινό ενδιαφέρον, δέσμευση και μοίρα όλων των κατοίκων της γης»- Τσόσιτς (1915-1984) (Ćosić).⁸ Η σουρεαλιστική έννοια της παιδικής ηλικίας και της λογοτεχνίας για παιδιά είναι ριζικά διαφορετική από τη μοντερνιστική. Ο Μάρκο Ρίστιτς (1902-1984) (Marko Ristić) αποκλίνει σημαντικά από την μοντέρνα ποιητική και εξισώνει την ποίηση και την αφελή παιδική φύση.⁹

Αυτό μας φέρνει στο επόμενο στάδιο στην κατανόηση της φύσης της λογοτεχνίας για παιδιά, η οποία αναπτύσσεται στην ανοικοδόμηση του πνεύματος της αβάν-γκαρντ. Στον αγώνα τους για τη σύγχρονη έκφραση και την υπέρβαση των ιδεολογικών δογμάτων μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι συγγραφείς συνεχίζουν με τη δημιουργία της μεσοπολεμικής λογοτεχνίας. Στοιχεία μοντερνισμού στην ποίηση για παιδιά εμφανίζονται παράλληλα με τον μοντερνισμό στη λογοτεχνία για «ενήλικες» - η συλλογή του Ράντοβιτς (1922-1984) (Radović)

5. Βλ. Jovan Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, εκδ. Izdavačka knjižavnica Gece Kona, Βελιγράδι 1921, σσ. 304-305

6. Βλ. Milan Bogdanović, *Dečja poezija Zmajeva*, εκδ. SKG, Βελιγράδι 1929, σ. 588.

7. Βλ. Zorana Opačić, *ό.π.*, σ. 18.

8. Βλ. Bora Ćosić, *Dečja poezija srpska*, εκδ. Matica srpska, Νόβι Σαντ 1965, σ. 17.

9. Βλ. Zorana Opačić, *ό.π.*, σ. 18.

Poštovana deco (Αγαπητά μου παιδιά) το 1954 θεωρείται η αρχή της σύγχρονης έκφρασης στη λογοτεχνία για παιδιά και δημοσιεύεται παράλληλα με το έργο *Kora* (Φλοιός) του Βάσκο Πόπα (1922-1991) (Vasko Popa). Αμέσως μετά εμφανίζονται τα έργα του Βίτεζ (Vitez) *Prepelica* (1911-1966) (Ορτύκι) το 1956, *Sto vukova i druge pjesme za decu* (Εκατό λύκοι και άλλα ποιήματα για παιδιά) το 1957, *Kada bi drveće hodalo* (Αν τα δέντρα θα μπορούσαν να περπατάνε) το 1959 και η ποιητική συλλογή του Ντάνογιλιτς (1937-) (Danonjlić) *Kako spavaju tramvaji* (Πώς κοιμούνται τα τραμ) το 1959, έργα με τα οποία καθορίζεται περαιτέρω η νέα ποιητική μορφή. Στη δεκαετία του '50 εκδίδεται και το βιβλίο του Σίμα Τσούτσιτς (1905-1988) (Sima Cucić) το 1951, καθώς και διάφορα ποιητικά διαλεκτικά τεκμηριωμένα δοκίμια προσπαθώντας να κατακτήσουν τη νέα ταυτότητα και ποιητική της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους. Όλα αυτά τα κείμενα επισημαίνουν την ασυνέχεια σε σχέση με το παιδαγωγικό παράδειγμα:¹⁰

Οι παιδαγωγοί και οι καλλιτέχνες δεν επικοινωνούν εύκολα. Οι καλλιτέχνες λένε ότι όλα όσα είναι πραγματικά καλλιτεχνικά πρέπει να έχουν και τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα και οι παιδαγωγοί (...) κατηγορούν αποφασιστικά ό, τι δεν είναι χρήσιμο στην σχολική πρακτική ως κακή παιδική λογοτεχνία.¹¹

Το «διαπαιδαγωγικό» στη σύγχρονη ποίηση προέρχεται από τη φύση του ίδιου του κειμένου και στην παραδοσιακή ποίηση επιβάλλεται από το μήνυμα που περνάει το κείμενο. Η επιδίωξη ενός υψηλού αισθητικού μέτρου οδηγεί στην κατάργηση του «φράχτη» ανάμεσα στη λογοτεχνία για παιδιά και μεγάλους.

Οι όροι *αφελές ποίημα* και *λογοτεχνία για παιδιά και ευαίσθητους* προέκυψαν από μια προσπάθεια να βρεθεί ένας ακριβέστερος ορισμός και να ξεπεραστεί ο δεσμός με την υποτιθέμενη υπαγωγή στην ηλικία. Η *αφελής ποίηση* υποδηλώνει διατήρηση της ευαισθησίας του παιδιού. Στο άρθρο *Poezija za decu i osetljive* (Ποίηση για παιδιά και ευαίσθητους) του Μίλκοβιτς (Miljković), ο Μπράνκο Μίλκοβιτς (1934-1961) (Branko Miljković) χρησιμοποιεί και τον όρο *αφελές ποίημα*. Υπογραμμίζει την θεμελίωσή του στην καθαρή συναισθηματικότητα, τη μουσικότητα, τον ρυθμό και την αρχή του παιχνιδιού, την κίνηση ανάμεσα στη σοβαρότητα και το χιούμορ.¹²

10. Βλ. Zorana Opačić, *ό.π.*, σ. 19.

11. Βλ. Jovan Ljuštanović, *Književnost za decu u ogledalu kulture*, εκδ. Zmajevne dečje igre, Νόβι Σαντ 2012, σ. 20.

12. Βλ. Zorana Opačić, *ό.π.*, σ. 20

Είναι η ποίηση η οποία γεννήθηκε κάπου μεταξύ παιδιού και ενήλικα, (...) μεταξύ του τελευταίου ονείρου και της πρώτης σκέψης. Είναι η ποίηση για ευαίσθητους, σταματημένη μεταξύ ποίησης και μιας ρευστής κατάστασης, (...) ιδιότροπη και κακόφωνη (...) Ποίηση- είναι παιχνίδι!¹³

Με το άρθρο του στο περιοδικό *Borba* (Μάχη) *Medvedi i zečevi nisu krivi* (Αρκούδες και κουνέλια δεν φταίνε) το 1958 ο Μίλοβαν Ντανόιλιτς (1937-) (Milovan Đanojlić) ξεκινά την ανάπτυξη της θεωρητικής έννοιας του *αφελούς ποιήματος*, του οποίου η έκφραση είναι συμπυκνωμένη, λιτή, πιο καθαρή και βασίζεται στα συγκεκριμένα στοιχεία. Στα άρθρα του και μετά στα βιβλία του: *Lirske rasprave* (Λυρικές συζητήσεις) το 1967, *Ovde potok, onde cvet* (Εδώ ποτάμι, εκεί λουλούδι) το 1973, *Naivna pesma: ogledi o dečijoj književnosti* (Αφελές ποίημα: Δοκίμια για την Παιδική Λογοτεχνία) το 1976 υποστηρίζει τον υψηλό αισθητισμό της ποίησης για παιδιά. Ο Ντανόιλιτς (Đanojlić) αντιλαμβάνεται ότι η πραγματική *αφελής λογοτεχνία* γεννιέται στον εντοπισμό της αφελούς άποψης του κόσμου στο ποιητικό ον, και όχι σε ένα παιδί, και ως εκ τούτου η λυρική εμπειρία δεν μπορεί να υλοποιηθεί για παιδαγωγικούς σκοπούς: «είναι κατανοητό ότι αυτές οι δύο αθωότητες, του παιδιού και του ποιητή στην πορεία μπορούν να αναγνωριστούν, καθώς και να γίνουν φίλοι»¹⁴ Σημειώνεται επίσης ότι και οι ιδέες του Ντούσαν Ράντοβιτς (1922-1984) (Dušan Radović), που διατυπώνονται στο άρθρο *Dete i knjiga* (Το παιδί και το βιβλίο) το 1959, βασίζονται στην ίδια άποψη.¹⁵

1.2 Ανθολογίες της ποίησης για παιδιά και οι μελέτες της παιδικής λογοτεχνίας

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60 εμφανίζονται τέσσερις ανθολογίες της ποίησης για παιδιά: *Vrt detinjstva-antologija dečje poezije srpske i hrvatske (Od Zmaja do danas)* (Κήπος της παιδικής ηλικίας - μια ανθολογία της σερβικής και κροατικής ποίησης για παιδιά (από την εποχή του Ζμάι έως σήμερα) του Μπόρισλαβ Πάβιτς (Borislav Pavić) το 1960, *Antologija savremene poezije za decu* (Ανθολογία της σύγχρονης ποίησης για παιδιά) του Βόια Τσάριτς (1922-1992) (Voja Carić) το 1961, *Dečja poezija srpska* (Σερβική ποίηση για παιδιά) του Μπόρα Τσόσιτς (1932-) (Bora Ćosić) το 1965 και *Antologija jugoslovenske poezije za decu* (Γιουγκοσλαβική ανθολογία ποίησης για παιδιά) του Ζιβόν Κάριτς (Živojin Karić) το 1966. Διαφορετικές όσον

13. Βλ. Branko Miljković, *Poezija za decu i osetljive*, Vidici III, 1955, σσ. 15-16.

14. Βλ. Milovan Đanojlić, *Lirske rasprave*, εκδ. Matica srpska, Νόβι Σαντ 1967, σ. 134.

15. Zorana Oračić, *ό.π.*, σσ. 20-21.

αφορά τα επιλεγμένα ποιήματα, αλλά και για τη θεωρητική και ανθολογημένη προσέγγισή τους, δείχνουν ότι η *αφελής λογοτεχνία* αρχίζει να μελετάται συστηματικά και να αξιολογείται από διαφορετικές προοπτικές.¹⁶

Η ανθολογία του Τσόσιτς (Ćorčić) είναι η πρώτη σύγχρονη ανθολογία της ποίησης για παιδιά που αποδίδει το σύγχρονο πνεύμα της. Η αχρονολόγητη οργάνωσή της - ομαδοποίηση των ποιημάτων με βάση το μοτίβο ή ποιητική διαδικασία - έχει μια διπλή λειτουργία: να δημιουργήσει νέες συνδέσεις και ποιητική συγγένεια μεταξύ των ποιητών διαφορετικών εποχών και επισήμανση πολλών μορφών του *αφελούς ποιήματος*. Ο Τσόσιτς (1915-1984) (Ćorčić) επιλέγει είκοσι δύο ποιήματα του Ζμάι τα οποία τοποθετούνται δίπλα στα ποιήματα σύγχρονων ποιητών (τα περισσότερα είναι του Ράντοβιτς) και τα ξαναζωντανεύει. Έτσι, τέλος, χάνεται η διπλάσια αξία που ξεχωρίζει την ποιητική για παιδιά ως κατώτερη και την ποιητική για ενήλικες ως ανώτερη.¹⁷

Ως ιδρυτής του μοντερνιστικού πνεύματος της λογοτεχνίας για παιδιά, ο οποίος αντιλαμβάνεται την ολοκλήρωση της ανάπτυξης της ποίησης για παιδιά, ο Ράντοβιτς (Radonić) στο τέλος της δημιουργικής του ζωής συντάσσει την *Antologija srpske poezije za decu* (Ανθολογία της σερβικής ποίησης για παιδιά) το 1984, η οποία έχει τη δύναμη της σύνθεσης. Ο μακροχρόνιος αγώνας για την ταυτότητα, την αυτονομία και τον χαρακτήρα της παιδικής λογοτεχνίας έχει ολοκληρωθεί σε μεγάλο βαθμό, γεγονός το οποίο είναι εμφανές από τα αποτελέσματα- από τον μεγάλο αριθμό των ποιητών και ποιημάτων. Στον πρόλογό του ο Ράντοβιτς (Radonić) δίνει τις περιόδους εξέλιξης του σερβικού ποιήματος για παιδιά και θέτει τα κριτήρια αξίας.¹⁸

Η περίοδος μετά τον Ράντοβιτς (Radonić) χαρακτηρίζεται από την κατάρρευση της κοινωνικής τάξης, των θεσμών και των συστημάτων της αξίας. Έρχονται τα χρόνια κρίσης, πολέμων και συνολικής υποβάθμισης του πολιτισμού. Ωστόσο, παρόλο που αναπτύσσεται σε δραματικές κοινωνικές συνθήκες, η λογοτεχνία γεννιέται με νεωτεριστική ποιητική και σταθεροποιούνται νέες ποιητικές αξίες. Αυτή επίσης είναι και η περίοδος εντατικότερης μελέτης της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους. Εμφανίζονται πολλά βιβλία αφιερωμένα στη μελέτη της παιδικής λογοτεχνίας: Ζ. Οραčić *Dečji pesnici*, 1990, *Dečji pripovedači*, 1992 (Ζ. Όπατσιτς-Ποιητές για παιδιά, Αφηγητές για παιδιά), Δ. Ογντζανονίć, *Dečje doba*, 1997 (Ντ. Ογκνιάνοβιτς-

16. Zorana Oračić, *ό.π.*, σσ. 21.

17. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 22.

18. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 22.

Η εποχή των παιδιών), H. Georgijevski, *Roman u srpskoj književnosti za decu i mlade*, 2005 (X. Γκεοργκιέβσκι- Μυθιστόρημα στη σέρβικη λογοτεχνία για παιδιά και νέους), V. Radikić, *Zmajevno pesništvo za decu*, 2003 (B. Ράντικιτς- Η ποιητική του Ζμάι για παιδιά), V. Hamonić, *Neprekidno detinjstvo*, 2015 (B. Χάμοβιτς- Αδιάκοπη παιδική ηλικία), J. Ljuštanović, *Književnost za decu u ogledalu kulture*, 2012 (Γ. Λιουστάνοβιτς- Λογοτεχνία για παιδιά στον καθρέφτη της κουλτούρας), A. Jovanović και P. Pijanović *Buntovnici i sanjari: književno delo Grozdane Olujić*, 2010; *Pripovedač urbane melanholije- Književno delo Mome Karora*, 2012 (A. Γιοβάνοβιτς και Π. Πιάνοβιτς- Αντάρτες και ονειροπόλοι: λογοτεχνικό έργο της Γκρόζντανα Όλουιτς, Αφηγητής της μοντέρνας μελαγχολίας- λογοτεχνικό έργο του Μόμο Κάπορ) και πολλά άλλα έργα.¹⁹

1.3 Περίοδοι της παιδικής λογοτεχνίας

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η λογοτεχνία για παιδιά έχει αναπτύξει τις δικές της περιόδους, οι οποίες ταυτόχρονα είναι και χρονικές και ποιητικές. Η κάθε εποχή έχει τον δικό της εκπρόσωπο και αυτή η ταξινόμηση περιγράφει σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη της λογοτεχνίας για παιδιά.

1. *Περίοδος πριν τον Ζμάι (Zmaj) και η εποχή του Γιόβαν Γιοβάνοβιτς Ζμάι (Jovan Jovanović Zmaj) (από τον 18^ο αιώνα μέχρι την αρχή του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου)*
2. *Μεσοπολεμική λογοτεχνία για παιδιά- Η λογοτεχνία μετά τον Ζμάι και η περίοδος της αβάν-γκαρντ (Αλεξάνταρ Βούτσο-Aleksandar Vučo)*
3. *Σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά- εποχή του Ράντοβιτς (Radović) και η εποχή μετά τον Ράντοβιτς (περίοδος μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι σήμερα).²⁰*

1.3.1 Περίοδος πριν τον Ζμάι (Zmaj) και η εποχή του Γιόβαν Γιοβάνοβιτς Ζμάι (Jovan Jovanović Zmaj)

Η περίοδος πριν τον Ζμάι χαρακτηρίζεται από τα πρώτα βήματα της σερβικής ποίησης και πεζογραφίας για παιδιά, δηλαδή εννοούμε τα έργα από τον 18^ο και 19^ο αιώνα τα οποία

19. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σσ. 22-23.

20. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 26.

προηγούνται τα ποιήματα του Ζμάι, αλλά και τα έργα του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα που δημιουργήθηκαν ταυτόχρονα με τα έργα του Ζμάι και είναι σχετικά με την ποιητική του. Η ποίηση πριν τον Ζμάι για πολύ καιρό δεν θεωρήθηκε αξία. Ο πρώτος που μιλάει γι' αυτήν είναι ο Πάβιτς (Pavić), ο οποίος ως «πρώτο λογοτεχνικό σερβικό ποίημα για παιδιά με διαχρονική αξία» ξεχωρίζει το *Ribarčeta san* (Το όνειρο του ψαρά) του Ραντίτσεβιτς (1824-1853) (Radičević) το 1843, επισημαίνοντας ότι η πραγματική έναρξη της ποίησης για παιδιά πρέπει να συνδέεται με το πρώτο ποίημα του Ζμάι για παιδιά (1858). Την παραγωγή πριν τον Ζμάι την θεωρεί «μέτρια».²¹

Η σερβική ποίηση για παιδιά ξεκινά με το έργο του Ζμάι, σύμφωνα με τους Μπόρα Τσόσιτς (1932-) (Bora Ćosić) και Ντούσαν Ράντοβιτς (1922-1984) (Dušan Radonić). Η ευρύτερη κατανόηση της παραγωγής για παιδιά, σύμφωνα με την οποία η έναρξη της ποίησης για παιδιά χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα και στη δημιουργία του Ζαχαρία Όρφελιν (1726-1785) (Zaharije Orfelin) την υποστηρίζει ο Λαζάρ Τσούτσιτς (Lazar Ćurčić), μελετητής της λογοτεχνίας του 18^{ου} αιώνα.²²

Όταν παρατηρούμε την ανάπτυξη του ποιήματος για παιδιά στο σύνολό της, αντιλαμβάνεται ότι δεν πρόκειται μόνο για την πραγματοποίηση των σταδιακών αλλαγών και της πολυπλοκότητας της ποιητικής έκφρασης, αλλά και για τις πολλαπλές διασυνδέσεις. Τοποθετημένα στον ίδιο τόμο, ποιήματα διαφορετικών εποχών και δημιουργών δείχνουν την αμοιβαία συγγενειά τους, όχι μόνο όσον αφορά τα μοτίβα, αλλά και όσον αφορά την κατανόηση της φύσης του παιδιού και της φύσης του ίδιου του ποιήματος. Αυτή η σχέση καθιερώνεται κάθετα με εξαιρετικά ασυνήθιστους τρόπους. Το πρώτο ποίημα αφιερωμένο στα παιδιά του Λούκα Μιλοβάνοβ (1784-1828) (Luka Milovanov) (γραμμένο το 1810 και δημοσιευμένο το 1833), δημιουργήθηκε ως δώρο στα παιδιά για τις γιορτές της Πρωτοχρονιάς και αντιπροσωπεύει μια σημαντική στιγμή στη σερβική ποίηση. Αναρωτώντας τι δώρο θα ήταν κατάλληλο, η ποιητική φωνή δείχνει τις γνώσεις της παιδικής ψυχολογίας: ξέρει ότι η φύση του παιδιού είναι αδιαχώριστη από το παιχνίδι, γεγονός το οποίο συμβάλλει στη δημιουργία του ποιήματος. Το ποίημα μαρτυρεί και για τη φύση του ποιητικού πλάσματος: ένα λυρικό αντικείμενο δεν μπορεί να προσφέρει κανένα άλλο δώρο παρά την ποιητική ικανότητά του, οπότε το δώρο για παιδιά είναι ένα ποίημα το οποίο ο αναγνώστης το έχει ήδη «ανοίξει».

²¹ Βλ. Borislav Pavić, *Vrt detinjstva- Antologija dečje poezije srpske i hrvatske od Zmaja do danas*, εκδ. Svjetlost, Σαράγιεβο 1960, σ. 20.

²² Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 27.

Διατηρώντας έξυπνα την προσοχή του αναγνώστη, ενθαρρύνοντας την φαντασία και την περιέργεια των παιδιών, η ποιητική φωνή στο τέλος αποκαλύπτει το νόημα του παιχνιδιού και διευκρινίζει τη δική του ποιητική αρχή: το ποίημα για παιδιά θα πρέπει να είναι *μικρό, όμορφο και πολύχρωμο*. Όταν τις αρχές αυτές συγκρίνουμε με την ιδέα για το ποίημα του Ράντοβιτς, το οποίο πρέπει να είναι «κατανοητό, λογικό, συγκεκριμένο και ακριβές», «όμορφα σχεδιασμένο», μικρό και χιουμοριστικού χαρακτήρα²³, ερχόμαστε στην ποιητική οικειότητα του ιδρυτή και του σύγχρονου ποιητή, οι οποίοι, αν και τους χωρίζει ένας ολόκληρος αιώνας, έχουν καταλάβει καλά τη φύση του παιδικού ποιήματος.²⁴

Η πρώτη συλλογή ποιημάτων για παιδιά είναι η συλλογή του Γιόβαν Σούντετσιτς (1825-1900) (Jovan Sundečić) *Niz dragocijenoga bisera* (Μια σειρά από πολύτιμα μαργαριτάρια) ή *Duhovne i moralne pesme za decu* (Πνευματικά και ηθικά ποιήματα για παιδιά) που εκδόθηκε το 1856 στο Ζαντάρ. Απευθύνοντας στα «μικρά παιδάκια της Σερβίας» στον πρόλογο της συλλογής, ο συγγραφέας δίνει έμφαση στην ηθική διάσταση της ποίησής του. Η συλλογή χωρίζεται στα «Ποιήματα πνευματικά» και στα «Ποιήματα ηθικά». Το ποίημα *Mati* (Μητέρα) του Σούντετσιτς (Sundečić) είναι ένας από τους πρώτους ύμνους που αφιερώνεται στη μητέρα. Άλλα ποιήματα που επιλέγει για τη συλλογή του δείχνουν ότι από την αρχή υπάρχουν έργα που βρίσκουν τον αναγνώστη αντιμέτωπο με τη σκοτεινή πλευρά της πραγματικότητας: η μητέρα προειδοποιεί το παιδί της ότι υπάρχουν δυσκολίες στη ζωή, εισάγοντας στον κόσμο ανέμελης παιδικής ηλικίας την έννοια του κακού και της αδικίας.²⁵

Τα ποιήματα του Ζμάι όχι μόνο που καθορίζουν την αρχή της δημιουργίας για παιδιά, αλλά ακόμα και σήμερα είναι σύγχρονα και ζωντανά. Όταν μιλάμε για τη σερβική ποίηση για παιδιά αναπόφευκτα μιλάμε για την ποίηση του Ζμάι, αυτό δείχνουν και όλες οι ανθολογίες ποιημάτων που έχουν δημοσιευθεί, στις οποίες ο αριθμός των ποιημάτων του είναι κυρίαρχος. Κατανοώντας τη σημασία της φαντασίας της αφελούς συνείδησης των παιδιών, ο Ζμάι παρουσιάζει πως το παιδί στο παιχνίδι γίνεται τόσο πολύ βυθισμένο στη φαντασία, στα όνειρα, μετατρέπει το φαινομενικό κόσμο και τον βάζει κάτω από τον φανταστικό του κόσμο, με όλα τα χιουμοριστικά αποτελέσματα που προκύπτουν από αυτή τη διαδικασία.²⁶

23. Dušan Radović, *Baš svašta*, επιμ. M. Maksimović, εκδ. Zavod za udžbenike, Βελιγράδι 2006, σ. 28.

24. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 28.

25. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σσ. 28-30.

26. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 30.

1.3.2 Μεσοπολεμική λογοτεχνία για παιδιά

Μεταξύ των δύο παγκόσμιων πολέμων δημιουργούνται οι οπαδοί της ποίησης του Ζμάι και οι ποιητές της αβάν-γκαρντ. Η ποίηση με έντονο παιδαγωγικό λόγο θεωρείται η ποίηση μετά τον Ζμάι, συχνά με ρητά διδάγματα και βασισμένη στον σύντομο στίχο και γρήγορο ρυθμό. Αν και αυτό το είδος ποίησης ορίζεται συνήθως ως ποίηση χωρίς μεγάλη καλλιτεχνική έκταση, οι συγγραφείς της εποχής είναι επίσης αξιόλογοι δημιουργοί, εκ των οποίων ξεχωρίζουν ο Άντρα Φράνιτσεβιτς (1889-1967) (Andra Franičević) και ο Μπράνα Τσβέτκοβιτς (1874-1942) (Branca Cvjetković).²⁷

Η ποίηση του Τσβέτκοβιτς χαρακτηρίζεται από τα στοιχεία της αποξένωσης, του παράδοξου, της ανοησίας και του παραλογισμού. Στα ποιήματά του, τα οποία δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό *Politika za decu* (Πολιτική για παιδιά), ο ίδιος εισάγει την ενότητα της τέχνης και του κειμένου. Σε ορισμένα στοιχεία ο Τσβέτκοβιτς βρίσκεται στη διαδρομή του υπερρεαλισμού και φαντασμαγορίας του Βούτσο (1897-1985) (Vučo): τα ονειρικά ταξίδια σε εξωτικά, μακρινά μέρη και το περιπετειώδες πνεύμα του νεαρού ήρωα στο ποίημα *San malog gimnaziste* (Το όνειρο ενός νεαρού) αντιστοιχούν σε μεγάλο βαθμό στον ήρωα του Βούτσο στο *Putovanja i avanture hrabrog Koče* (Ταξίδια και περιπέτειες του θαρραλέου Κότσα).²⁸

1.3.3 Σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά

Η περίοδος από τα τέλη της δεκαετίας του '50 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80 θεωρείται η χρυσή εποχή της σερβικής λογοτεχνίας για παιδιά και νέους. Χαρακτηρίζεται από την συστηματική κρατική μέριμνα για τα παιδιά, η οποία παρά το γεγονός ότι προκλήθηκε από ιδεολογικές επιρροές (δημιουργία και σταθεροποίηση των σοσιαλιστικών αξιών), συνέβαλε στην ταχεία ανάπτυξη της λογοτεχνίας για παιδιά. Μπορούμε ελεύθερα να πούμε ότι πριν από αυτή την εποχή ποτέ δεν δόθηκε μεγαλύτερη προσοχή στο τι διαβάζουν τα παιδιά. Εκείνοι που ήταν υπεύθυνοι για τη φροντίδα των παιδιών γνώριζαν ότι η λογοτεχνία έχει μια σημαντική επιρροή

27. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 31.

28. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 31.

στη διαμόρφωση της κοσμοθεωρίας και ως εκ τούτου η φροντίδα για λογοτεχνία θεωρείται ως μια επένδυση στο μέλλον.²⁹

Η σύγχρονη λογοτεχνία ξεκινά με τον Ράντοβιτς (1922-1984) (Radonić) και τη δραστηριότητα του Βούτσο (1897-1985) (Vučo). Υπό την επίδραση των ψυχολογικών θεωριών, το παιχνίδι θεωρείται ως μέσο γνώσης του κόσμου, οπότε ο αναγνώστης στη σύγχρονη ποίηση καλείται να παίζει και να φαντάζεται μέσω της ανάγνωσης (*Poziv, Zamislite*- Κλήση, Φανταστείτε του Ράντοβιτς).

Χαρακτηριστικά της νέας εποχής είναι τα λογοπαίγνια και οι διάφορες μορφολογικές μορφές των λέξεων. Η σύγχρονη λογοτεχνία βασίζεται στην φαντασία. Ακόμα πιο ισχυρή βάση στη φαντασία και στον περίεργο ποιητικό κόσμο, πετυχαίνεται με τη χρήση του παραλόγου και της ανοησίας. Τα εκπαιδευτικά στοιχεία εμφανίζονται στη μορφή παρωδίας (*Da li mi verujete*- Με πιστεύετε; του Ράντοβιτς) και από τη δεκαετία του 60 τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εισάγονται στην ποίηση (Ο κύκλος του Ράντοβιτς *Western* και η ποίηση του Ρσουμοβιτς- Ršumonić).

Σύγχρονα ποιήματα για παιδιά δείχνουν τη ζωή σε έναν κόσμο του μάρκετινγκ που αποτυπώνεται στη συνείδηση των παιδιών, και ως εκ τούτου μέσω παρωδίας αναφέρει την καταναλωτική ταυτότητα. Με την οπτικό-συμβολική γλώσσα τα ποιήματα του Ποπ Τζούρτζεβ (1953-) (Pop Đurđev) προειδοποιούν για το γεγονός ότι τα περιεχόμενα των ΜΜΕ σταδιακά εξελίσσονται στην βασική αντίληψη του κόσμου και αλλάζουν την συνείδηση του παιδιού. Στη συνέχεια έχουμε το ποίημα του Π. Τράικοβιτς (1956-) (P. Trajković) *Kad knjige budu u modi* (Τότε που τα βιβλία θα είναι στη μόδα) το 2015, σαν αντίδραση της μεγαλύτερης κρίσης σήμερα- της κρίσης της ανάγνωσης. Το ποίημα βασίζεται στο υποθετικό ερώτημα (ονειροπόληση) μιας ενήλικης λυρικής φωνής σχετικά με το τι αλλαγές θα προκαλούσε η στροφή της νέας γενιάς στην όμορφη λογοτεχνία αντί στον καταναλωτικό τρόπο ζωής. Αναμφίβολα, η σύγχρονη παραγωγή της παιδικής λογοτεχνίας έχει ποιότητα, είναι απλώς θέμα διατήρησης του αναγνωστικού της κοινού.³⁰

---

29. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 31.

30. Βλ. Zorana Oračić, *ό.π.*, σ. 32.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία

2.1 Παιδική λογοτεχνία στη Σερβία

Η λογοτεχνία για παιδιά διαμορφώνεται ως μορφή τέχνης που ικανοποιεί την ανάγκη των παιδιών για όμορφο, γνωστικό και διαπαιδαγωγικό σκοπό. Έχει αποκτήσει τη θέση της ως ίσο μέρος της μεγάλης οικογένειας της λογοτεχνίας. Η απόδειξη της αυτονομίας και της αξίας της παιδικής λογοτεχνίας βρίσκεται στο όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον που υπάρχει, βρίσκεται στους εκδοτικούς οίκους εξειδικευμένους μόνο για βιβλία της παιδικής λογοτεχνίας, στα περιοδικά για παιδιά, αλλά και στους πολλούς άλλους εξωτερικούς παράγοντες. Η επέκταση της τέχνης που απευθύνεται στα παιδιά αποτελεί μια έκφραση της πνευματικής κατάστασης της ανθρώπινης κοινότητας και της αλλαγής της συνειδητοποίησης της νεολαίας και των αναγκών της.

Η νεολαία, με τη βοήθεια του λογοτεχνικού λόγου, γνωρίζει τη μελωδία της μητρικής της γλώσσας ως την μεγαλύτερη αξία. Η λογοτεχνική κουλτούρα του μελλοντικού αναγνώστη και η επαφή του με τον ευφάνταστο κόσμο αρχίζουν με την παιδική λογοτεχνία, η οποία αποτελεί μια γέφυρα από την πιο «εύκολη» στην πιο «δύσκολη» λογοτεχνία και ετοιμάζει την νεολαία για την «πραγματική» λογοτεχνία.

Η παιδική λογοτεχνία, ως ένα ξεχωριστό είδος, κατέχει καλλιτεχνικά στοιχεία ισάξια της «σοβαρής» λογοτεχνίας. Πλούσια και σημαντική παραγωγή σήμερα, καθώς και η εμφάνιση καινούργιων ονομάτων στον κόσμο της παιδικής λογοτεχνίας αποδεικνύουν ότι είναι μια ζωντανή έκφραση. Αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής ζωής και συνυπάρχει με την λογοτεχνία για ενήλικες.

Η σερβική παιδική λογοτεχνία συνέβαλε σημαντικά στη λογοτεχνία και κουλτούρα του λαού της. Διαθέτει ανεξαρτησία, ιστορικά θεμέλια, φάσεις ανάπτυξης, ποιητικές και αισθητικές αρχές. Αναπτύχθηκε από δημιουργικούς ανθρώπους, μέσα από τους οποίους διαχωρίζουμε τον ανώνυμο λαϊκό δημιουργό, τον Ντοσιτέι Ομπράντοβιτς (1739/42-1811) (Dositej Obradović), χωρίς τον οποίο η σερβική λογοτεχνία θα έμενε ερημική. Στην υψηλότερη θέση βρίσκεται ο Γιόβαν Γιοβάνοβιτς Ζμάι (1833-1904) (Jovan Jovanović Zmaj), μαζί με τον Αλεξάνταρ Βούτσο (1897-1985) (Aleksandar Vučo), την Ντέσανκα Μάξιμοβιτς (1898-1993) (Desanka

Maksimović), τον Μπράνκο Τσόπιτς (1915-1984) (Branko Ćopić) και τον Ντούσαν Ράντοβιτς (1922-1984) (Dušan Radonić), οι οποίοι άλλαξαν την πορεία της σέρβικης λογοτεχνίας.³¹

Λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική αναδρομή της σέρβικης παιδικής λογοτεχνίας, φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι το έργο του Ζμáι ήταν ο πιο κρίσιμος παράγοντας της παράδοσης και ο πιο βασικός κρίκος της ιστορικής πορείας της λογοτεχνίας για παιδιά. Τα έργα του τοποθέτησαν τα θεμέλια της λογοτεχνίας για παιδιά, η οποία εξελισσόταν παράλληλα με την λογοτεχνία για ενήλικες. Έτσι ακολουθεί τις εξελίξεις της κοινωνίας και κατά κάποιο τρόπο μιμείται τη λογοτεχνία για ενήλικες. Όμως, η ανεξαρτησία της, καθώς και η απόκτηση της καλλιτεχνικής αξίας δεν ακολουθούσε την πολιτισμική και ιστορική εξέλιξη της λογοτεχνίας γενικά και δεν πέρασε από όλα τα στάδια από τα οποία πέρασε η λογοτεχνία στο σύνολό της. Ο ρυθμός εξέλιξης της παιδικής λογοτεχνίας είναι πιο αργός και ακολουθείται από πολλές δυσκολίες. Παρατηρούμε όμως ότι, παρά τις δυσκολίες που εμφανίζονταν συνεχώς στην πορεία της, κατάφερε να εξελίσσεται διαρκώς.

Είναι δύσκολο να ορίσει κανείς τα σαφή όρια μεταξύ λογοτεχνίας για παιδιά και της λογοτεχνίας γενικά. Συγκρούονται απόψεις όταν πρόκειται για την ανάλυση της ταυτότητας ενός κειμένου που απευθύνεται στα παιδιά. Στη φύση της καλλιτεχνικής έκφρασης βρίσκεται και η απόρριψη ορίων, για αυτό το λόγο μέχρι σήμερα δεν υπάρχουν διευκρινήσεις για το τι πρέπει να κατέχει ένα κείμενο για να οριστεί κατάλληλο για παιδιά.

Η σερβική λογοτεχνία για παιδιά δεν μελετήθηκε αρκετά. Υπάρχουν φάσεις στην εξέλιξή της οι οποίες δεν αναφέρονται καν στα βιβλία ή αναφέρονται ελάχιστα. Ποιοι είναι οι λόγοι για την έλλειψη ενδιαφέροντος; Η λογοτεχνία για παιδιά «χάνει» τη μάχη μπροστά στην λογοτεχνία για ενήλικες και κατέχει δεύτερη θέση σε σύγκριση με αυτήν. Εμφανίστηκε την περίοδο του ρασιοναλισμού και διατηρεί, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στην εξέλιξή της, τον δύσκολο ρόλο της εκμάθησης και της καλλιέργειας πνεύματος.³²

Πρέπει να σημειωθεί ότι το παιδί είναι ένας αναγνώστης χωρίς τη σαφή εικόνα για την πραγματικότητα και για τον κόσμο γενικά. Ένα έργο, με τη λογική του και την εξωπραγματική κατανόηση του κόσμου, εκθέτει τον νέο αναγνώστη στο δικό του κόσμο των απεριόριστων σκέψεων. Συνήθως ο ανώριμος αναγνώστης προσαρμόζει τη ζωή και τη συμπεριφορά του στα μοντέλα μυθοπλαστικών ηρώων, οι οποίοι αγωνίζονται για δικαιοσύνη. Το παιδί μετά, ως

31. Βλ. Tihomir Petrović, *Istorija srpske književnosti za decu*, εκδ. Učiteljski fakultet, Βράνιε 2001, σ. 8.

32. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 9-11.

ενήλικας, μερικές φορές αντιλαμβάνεται τον κόσμο έτσι όπως τον είδε μέσα στα πρώτα βιβλία που διάβασε.

Η λογοτεχνία για παιδιά χαρακτηρίζεται από ανεκτίμητη γνωστική αξία. Δημιουργήθηκε παράδοση να ταυτίζονται η λογοτεχνία για παιδιά με τη διαπαιδαγωγική πράξη.

Ο Μίλαν Σέβιτς (1939-) (Milan Šević) ήταν ο πρώτος που μίλησε για τις αρχές της παιδικής λογοτεχνίας στο έργο του *Dečija književnost srpska*, 1911 (Η σέρβικη λογοτεχνία για παιδιά), καθώς και για τους πρώτους συγγραφείς της σερβικής παιδικής λογοτεχνίας. Πολλοί ερευνητές όπως ο Μίλαν Μπογκντάνοβιτς (1892-1964) (Milan Bogdanović), ο Μάρκο Ρίστιτς (1902-1984) (Marko Ristić), ο Σίμα Τσούτσιτς (1905-1988) (Sima Cucić) και άλλοι συνέβαλαν στην μελέτη της παιδικής λογοτεχνίας. Οι ερευνητές που συνέβαλαν περισσότερο στην εξέλιξη και στην γενική ιδέα για την παιδική λογοτεχνία με τις κριτικές τους, αναλύσεις, με τα δοκίμια και τους προλόγους τους ήταν εκείνοι οι συγγραφείς της μεταπολεμικής λογοτεχνίας.³³

Αξίζει να σημειωθεί το έργο του Σλομπόνταν Ζ. Μάρκοβιτς (1928-1990) (Slobodan Z. Marković), ο οποίος έγραψε την *Zapisi o književnosti za decu* (Αναφορά στην παιδική λογοτεχνία) το 1973, ο οποίος παρουσίασε σύντομα την εξέλιξη της σερβικής λογοτεχνίας από την περίοδο του Διαφωτισμού μέχρι τα πρώτα παιδικά ενημερωτικά δελτία. Άλλα ιστορικά έργα για τη παιδική λογοτεχνία στη Σερβία έδωσαν οι: Ράντε Πρέλεβιτς (Rade Prelević), Μίλοβαν Ντάνογιλιτς (Milovan Đanajić) και Ντραγκούτιν Ογκνιάνοβιτς (Dragutin Ognjanović). Ο Ντράγκολιουμπ Γιέκνιτς (1940-) (Dragoljub Jeknić) εξέδωσε την πιο ολοκληρωμένη και εμπεριστατωμένη αναδρομή της ιστορίας της λογοτεχνίας. Το έργο του *Srpska književnost za decu I, II, III* (Η σερβική λογοτεχνία για παιδιά I, II, III) που εκδόθηκε το 1994 αποτελείται από τρεις τόμους και μας παρουσιάζει σχεδόν όλους τους συγγραφείς για νέους, από τους Ντ. Ομπράντοβιτς (1739/42-1811) (D. Obradović), Ζμάι (1833-1904) (Zmaj), Νούσιτς (1864-1938) (Nušić) μέχρι τον Ράντοβιτς (1922-1984) (Radović), την Γκρόζντανα Όλουγιτς (1934-) (Grozdana Olujić) και σύγχρονους συγγραφείς. Ο Γιέκνιτς ήταν ο πρώτος που συνέταξε την πρώτη ολοκληρωμένη ιστορία της σερβικής λογοτεχνίας για νέους και παιδιά αναφέροντας και μέχρι τότε άγνωστα ονόματα στον τομέα αυτόν.³⁴

Η λογοτεχνία για νέους και παιδιά εμφανίστηκε κάτω από δύσκολες ιστορικές και πολιτιστικές συνθήκες, αλλά παρ' όλα αυτά, κατάφερε να εξελιχθεί. Στην πορεία της όμως

33. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 12.

34. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 12-13.

βρίσκονταν συνέχεια εμπόδια, πειρασμοί, έλλειψη αναγνώρισης, αλλά τελικά κέρδισε τη θέση που της ανήκει. Ως νεοσύστατο κομμάτι της λογοτεχνίας, η παιδική λογοτεχνία απευθύνεται ταυτόχρονα και στα παιδιά και στους ενήλικες.

Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στα στάδια της εξέλιξης της παιδικής λογοτεχνίας για παιδιά, ξεκινώντας από την προφορική/λαϊκή λογοτεχνία.

2.2 Προφορική/λαϊκή λογοτεχνία

Η προφορική λογοτεχνία υπάρχει όσο υπάρχει ο άνθρωπος. Οι πρώτες ενδείξεις της προφορικής λογοτεχνίας στη Σερβία ανάγονται στον 6^ο αιώνα. Οι ερευνητές βρίσκονται αντιμέτωποι με πολλές δυσκολίες όταν πρόκειται να ορίσουν και να τακτοποιήσουν τη λαϊκή λογοτεχνία.

Στα πλαίσια της προφορικής λογοτεχνίας μπορούμε να ξεχωρίσουμε περιεχόμενα κατάλληλα για παιδιά. Ο προφορικός λόγος αποτελεί μια εξαιρετική αξία που, μαζί με την παιδική λογοτεχνία γενικά, ικανοποιούν τις ανάγκες των παιδιών.

Στα αρχαία χρόνια, οι άνθρωποι προσπαθούσαν να ξεφύγουν από τη δύσκολη πραγματικότητα με τραγούδια και φανταστικές ιστορίες. Τα παιδιά άκουγαν τις ιστορίες για τον Άγιο Σάβα, για τον τσάρο Ντούσαν, βασιλιά Μάρκο και πολλούς άλλους. Οι ιστορίες αυτές παρουσίαζαν ένα καταφύγιο στους μικρούς και μεγάλους από τις δυσκολίες.³⁵

Οι λαϊκοί δημιουργοί προσαρμόζουν τις ιστορίες στα παιδιά και επιλέγουν τις κατάλληλες και ενδιαφέρουσες μορφές για παιδιά, αποφεύγοντας τα δυσάρεστα και άσχημα γεγονότα που θα προκαλούσαν αντιδράσεις στο κοινό. Εκείνη την εποχή οι ιστορίες των γονιών, καθώς και των αναλφάβητων χωριανών και βοσκών αποτελούσαν την λογοτεχνία για νέους και ήταν ο καλλιτεχνικός της πυρήνας. Μέσω της λέξης που μεταφερόταν από στόμα σε στόμα, τότε που δεν ήξεραν για βιβλία, οι Σέρβοι είχαν τη δική τους παιδική λογοτεχνία.

Η λογοτεχνία του ανώνυμου δημιουργού συμπεριλαμβάνει τη λαϊκή ζωή, κοσμογραφία, τον φυτικό και ζωικό κόσμο, τα περίεργα γεγονότα που περιπλέκονται στη δυναμική της δράσης, τον μαγικό και φανταστικό κόσμο και ως εκ τούτου έρχεται κοντά στα συναισθήματα και ενδιαφέροντα των παιδιών. Προσελκύει με ικανότητα αφήγησης, με τον πλούτο και την αφέλεια της φαντασίας, με αισιοδοξία και με τον ωραίο και σαφή λόγο.

---

35. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 15.

Προερχόμενος από τη ψυχή του λαού, με τον λυρισμό του, προσιτός σε όλους, ο προφορικός λόγος ήταν κατάλληλος για τις ανάγκες των παιδιών. Τα παιδιά απολάμβαναν τα λαϊκά παραμύθια, τις νουβέλες, τα δημοτικά λυρικά τραγούδια, τις παροιμίες, τους μύθους, τα νανουρίσματα. Ο προφορικός λόγος εισάγει σιγά σιγά τη νεολαία στον κόσμο της τέχνης, αφυπνίζει το αίσθημά τους για ωραίο και διεγείρει τη γλωσσική ευαισθησία. Η λαϊκή λογοτεχνία είχε και τον διαπαιδαγωγικό ρόλο μέσα από τα δημοτικά της τραγούδια, μέσα από τα οποία μεταδίδονταν αληθινά ανθρώπινα συναισθήματα και ηρωικά κατορθώματα.

Εκτός από τα θέματα που αναδεικνύουν τις ανθρώπινες αρετές, η σερβική λαϊκή αφήγηση χαρακτηρίζεται και από θέματα που προκαλούν φόβο και τρόμο στα παιδιά. Μερικές ιστορίες είχαν αρκετά επιβλαβές περιεχόμενο για την ψυχική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Άκουγαν τις ιστορίες για «κακή μηριά», για εξωπραγματικά πλάσματα που είναι επικίνδυνα, για έλλειψη δικαιοσύνης, για διάολο που μας αναγκάζει να κάνουμε κακό, μάθαιναν για ανθρώπινα ελαττώματα και κακούς χαρακτήρες.. Μάθαιναν από τις ιστορίες αυτές ότι υπάρχουν προδότες, δειλοί, ότι υπάρχουν τραγικές και λυπητερές ανθρώπινες ιστορίες (δημοτικά τραγούδια *Smrt majke Jugović* (Θάνατος της μητέρας Γιούγκοβιτς), *Predrag i Nenad* (Ο Πρέντραγκ και ο Νέναντ), *Smrt Vojvode Kajice* (Θάνατος του Δούκα Κάγιτσα) κτλ. Αφηγήθηκαν πολλά παραμύθια που προβλέπουν θάνατο ή σκοτάδι. Στα παιδιά και νεολαία έλεγαν τις ιστορίες για καβγάδες στην οικογένεια, για ασέβεια, αχαριστία των παιδιών στους γονείς τους. Άκουγαν και για ψευδείς μαρτυρίες, για πονηρές εξαπατήσεις και απιστία, ιστορίες για κόλαση, ανατριχιαστικές ιστορίες για μυστήρια και κακία, για μητέρα που ζηλεύει τα παιδιά της, για ανεξήγητα φαινόμενα και πλάσματα. Μία ρεαλιστική και ανατριχιαστική παρουσίαση του θανάτου ήταν ένα από τα πιο έντονα στοιχεία των δημοτικών τραγουδιών που απευθύνονταν στα παιδιά.³⁶

Η λαϊκή λογοτεχνία θα μείνει υποβιβασμένη και απαρατήρητη μέχρι την περίοδο του Διαφωτισμού. Η εκκλησία μαζί με τους μορφωμένους ανθρώπους της εποχής έχουν απέναντί της μια έντονα αρνητική και μισαλλόδοξη στάση. Στα παραμύθια η εκκλησία αναγνωρίζει τα μοτίβα της δικής της λογοτεχνίας, ενώ τις ιστορίες με χιουμοριστικό χαρακτήρα τις θεωρεί ακατάλληλες και επιβλαβείς για νεολαία.

Η προφορική λογοτεχνία, η οποία βοηθούσε τα παιδιά να εξελιχθούν και αφύπνιζε το καλλιτεχνικό τους ενδιαφέρον, δεν βρήκε ανταπόκριση στην ιστορία της λογοτεχνίας.

---

36. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 18-19.

Ο Βουκ Στεφάνοβιτς Κάρατζιτς (1787-1864) (Vuk Stefanović Karadžić) ήταν μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες στην ιστορία και λογοτεχνία της Σερβίας. Ξεκίνησε την συλλογή δημοτικών τραγουδιών και επικών ποιημάτων στη Σερβία. Εξέδωσε εκατοντάδες από αυτά και αργότερα άρχισε την συλλογή δημοτικών διηγημάτων θρύλων και παραδόσεων. Χάρη στο έργο του, στη λογοτεχνία της Σερβίας έμειναν πολλά παραμύθια, ποιήματα με χιουμοριστικό χαρακτήρα, μύθοι και άλλα. Ο Βουκ, μαζί με τον λαό, βάζει θεμέλια στην παιδική λογοτεχνία και συμβάλλει στην εξέλιξή της.³⁷

Η λογοτεχνία των ανώνυμων δημιουργών είναι το πιο παλιό είδος λογοτεχνίας. Ο 18^{ος} και οι αρχές του 19^{ου} αιώνα ήταν η χρυσή εποχή της λαϊκής αφήγησης, δεν υπήρχε άνθρωπος εκείνη την εποχή που να μην ήξερε τουλάχιστον ένα δημοτικό τραγούδι. Τα παιδιά μεγάλωναν με δημοτικά τραγούδια και αφήγηση.

Με τις κοινωνικές εξελίξεις, η λαϊκή λογοτεχνία χάνεται σιγά σιγά. Εμφανίζονται διαφορετική καλλιτεχνική άποψη και καλλιτεχνικές μορφές.

2.3 Ιστορικές συνθήκες που συνέβαλαν στην εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία

Το σερβικό κράτος κατά τον 12^ο αιώνα βιώνει την οικονομική και πολιτική ευημερία. Εκείνη την εποχή εξελίσσονται το εμπόριο και η βιοτεχνία. Σημειώνεται γενικά η εξέλιξη στον τομέα του πολιτισμού. Με την ίδρυση της Μονής Χιλανδαρίου επεκτείνονται τα πολιτιστικά σύνορα του κράτους και δημιουργούνται νέα λογοτεχνικά κέντρα.

Η Σερβία, τότε η ισχυρότερη χώρα στα Βαλκάνια, έσπασε μετά την ήττα στο ποτάμι Μάριτσα (1371) και στο Κόσοβο (1389). Η εισβολή λαών διαφορετικής θρησκείας και κουλτούρας είχε ως αποτέλεσμα τη διάσπαση των φεουδαρχικών κρατών της Σερβίας, την καταστροφή της εξουσίας και την απώλεια της ανεξαρτησίας. Πάνω από 400 χρόνια στο κράτος σταμάτησε η εξέλιξη της ανώτερης κουλτούρας, ο αλφαριθμητισμός και η λογοτεχνία είχαν κατασταλεί. Οι καινούργιες συνθήκες διατάραξαν και εμπόδισαν την πολιτιστική εξέλιξη. Τα μοναστήρια σαν πολιτισμικά κέντρα ήταν εγκαταλελειμμένα και πολλά από αυτά καταστράφηκαν. Ο λαός ζούσε στη φτώχεια και διαταραχή, αναλφάβητος και αντιμέτωπος με πολλές δύσκολες αρρώστιες. Αυτή δεν ήταν ζωή, ήταν η κατάρα, όπως έλεγε ο κόσμος τότε.³⁸

37. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 20.

38. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 37-38.

Μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα ο λαός περνούσε δύσκολα. Οι άνθρωποι ζούσαν μίζερα, ζούσαν στα καλύβια, κοιμόντουσαν στα πατώματα, έτρωγαν με ξύλινα κουτάλια. Τα εργαλεία γραφής ήταν πρωτόγονα και δυσπρόσιτα. Έγραφαν πάνω σε αποφλοιωμένο φλοιό δέντρων και διάβαζαν κάτω από το χαμηλό φως τη νύχτα.

Η ατμόσφαιρα ήταν τραγική. Ο κόσμος δεν δούλευε, δεν διάβαζε, καθόταν αμήχανος μπροστά στη δύναμη των Τούρκων. Και όπως λένε οι ιστορικοί- ποιός σκεφτόταν τα βιβλία τότε; Κανένας δεν τα είχε ανάγκη, κανένας δεν είχε δύναμη για πνευματική εξέλιξη.

Οι βασικοί φορείς αλφαριθμητισμού τον 16^ο και 17^ο αιώνα ήταν τα μοναστήρια. Τα μοναστήρια ήταν σχολεία για παιδιά έτοιμα να ξεκινήσουν την πνευματική τους εξέλιξη. Όμως αυτά τα σχολεία δεν επέκτειναν τα μυαλά των παιδιών και δεν επένδυναν στη σωστή διαπαιδαγώγησή τους. Τα παιδιά, μην μαθαίνοντας ούτε τα βασικά, εγκατέλειπαν τα σχολεία με μια αίσθηση ήττας. Εκεί αναγκάζονταν να νηστεύουν, να φιλάνε το πάτωμα, τους έκλειναν και έδερναν στις φυλακές...³⁹

Οι νέοι τη στιγμή που έμπαιναν στον κόσμο της γνώσης υπήρχαν θύματα της ιεραρχικής σχέσης εξουσίας και υποτίμησης. Αν και ανώριμοι σωματικά, από μικρή ηλικία ξεκινούσαν με γεωργικές δουλειές που τους εμπόδιζαν να εξελίσσονται πνευματικά. Με το πέρασμα του χρόνου, η εκμετάλλευση των παιδιών, κοινωνική και πνευματική κατάρρευση αποτελούσαν μια καθημερινή εικόνα. Τα παιδιά τα αντιμετώπιζαν σαν σκλάβους.

Είναι δύσκολο να μιλήσουμε για πνευματική ζωή της εποχής. Το μόνο που υπήρχε τότε ήταν θέατρο με βασικά θέματα από την εκκλησία και θρησκεία. Στη Σερβία μέχρι τη δεκαετία του 40 του 19^{ου} αιώνα λειτουργούσε το θέατρο των μαθητών και δασκάλων. Εμφανίζεται και κουκλοθέατρο σαν καινούργια μορφή τέχνης.⁴⁰

Η σερβική επανάσταση το 1804, από τη ιστορική πλευρά, είναι ένα γεγονός το οποίο υπήρξε αντιστροφή στη σερβική λογοτεχνία και κουλτούρα. Το σχολείο όμως αποτελεί προνόμιο σπάνιων, μαθαίνεται αυτοδίδακτα. Οι Σέρβοι αποτελούν πλέον έναν αφώτιστο λαό. Τον 19^ο αιώνα όμως συμβαίνουν σημαντικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές εξελίξεις. Ανακαίνιση των εγκαταλελειμμένων μοναστηριών, αλλαγές στα σχολεία, ίδρυση του πρώτου βιβλιοπωλείου έδειχναν τον ερχομό της καλύτερης εποχής για τη χώρα. Η λογοτεχνία ξαναπαίρνει την μορφή της και προσαρμόζεται στις καινούργιες συνθήκες. Με την εξέλιξη της

39. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 39.

40. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 40.

κοινωνικής ζωής, καθώς και του σχολείου, τα βιβλία πλέον βρίσκουν τη θέση τους στα σπίτια, όχι μόνο στα μοναστήρια και σχολεία.⁴¹

Όλα αυτά έδειχναν μια καινούργια και όμορφη αρχή για την παιδική λογοτεχνία στη Σερβία. Η χαμηλή οικονομική και κοινωνική εξέλιξη σαν αποτέλεσμα της φτώχειας και δύσκολης εποχής κάτω από τον τουρκικό ζυγό, μέσα από τα οποία περνούσε ο σερβικός λαός, ήταν ανυπέρβλητα εμπόδια στη εξάπλωση του καλλιτεχνικού λόγου. Τα παιδικά βιβλία την εποχή αυτή αποτελούσαν προνόμιο του ελάχιστου αριθμού αναγνωστών. Ένα παράδειγμα αποτελεί το παιδικό περιοδικό *Νέβεν* (Κατιφές), το οποίο εκδίδεται από το 1880 και απευθυνόταν στα εύπορα παιδιά δείχνοντας έτσι πως η φτώχεια επηρέαζε πολύ το αναγνωστικό κοινό της εποχής.⁴²

Πρώτα βιβλία για παιδιά ήταν αλφαβητάρια, συλλογές θρησκευτικών σκέψεων και βασικών ορθόδοξων δογμάτων, αλλά και ελάχιστα βιβλία που είχαν ως κεντρικούς χαρακτήρες τα παιδιά. Στην παλιά Ρωσία ο μοναχός από τον 12^ο αιώνα εκδίδει το πρώτο αλφαβητάριο για παιδιά. Το γνωστό έργο του Ιάν Άμος Κομένσκι *Orbis pictus* (1657) αποτελεί το πρώτο σχολικό βιβλίο. Σχεδόν όλα τα βιβλία ήταν γραμμένα στη σέρβικη ή ρώσικη γλώσσα και είχαν την έντονη επιρροή θρησκείας. Το ύφος αυτών των βιβλίων ήταν αυστηρό και ακατανόητο, γεγονός το οποίο θα παίζει κρίσιμο ρόλο στην εξέλιξη της σερβικής λογοτεχνίας.⁴³

Εκείνη την εποχή στη Σερβία κατηγορούσαν ό,τι είχε να κάνει με χαρά και γέλιο, οπότε, δεν υπήρχε θέση για χαρούμενα παιδικά βιβλία. Εθεωρείτο πως το γέλιο εκπροσωπεί κάτι διαβολικό. Όλα τα βιβλία έλεγαν για τα πάθη του Χριστού. Ο λαός διάβαζε τα κλασσικά έργα που πάλι είχαν θρησκευτικά μοτίβα. Θεωρείται πως οι ρίζες της παιδικής λογοτεχνίας της Σερβίας βρίσκονται στα κείμενα θρησκευτικού περιεχομένου και στα απλουστευμένα κείμενα Παλαιάς Διαθήκης.⁴⁴

Για να καταλάβουμε πού βρίσκονται οι πραγματικές ρίζες της παιδικής λογοτεχνίας, πρέπει να σταθούμε στα ιστορικά γεγονότα και στο πώς παρουσιάζονται τα παιδιά μέσα στην ιστορία. Φαίνεται πως μέχρι και τον 16^ο και 17^ο αιώνα αφαιρείται το κάθε τρυφερό συναίσθημα απέναντι στα παιδιά. Οι γονείς έχουν μια απόμακρη στάση, δεν τους δείχνουν ούτε αγάπη ούτε τρυφερότητα. Η λογοτεχνία για παιδιά κατηγορήθηκε αυστηρά από την εκκλησία, η οποία έχει

41. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 41.

42. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 41.

43. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 42.

44. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 43.

το αποκλειστικό δικαίωμα γραφής και εξάπλωσης βιβλίων. Με την αποδυνάμωση της ιεραρχίας της εκκλησίας, με τις κοινωνικές εξελίξεις, με την άνοδο της επιστήμης και γνώσης τον 18^ο αιώνα, με την επέκταση της εκπαίδευσης, του βασικού παράγοντα της εξέλιξης της ανθρωπότητας, η λογοτεχνία, που μέχρι τότε ήταν αυστηρά θρησκευτική, σιγά σιγά αλλάζει. Όπως είχε προαναφερθεί, η λογοτεχνία για παιδιά γεννήθηκε από τη λαϊκή παράδοση και η μετάβασή της από προφορική σε γραπτή μορφή αποτελεί το πρώτο στάδιο της εξέλιξής της.

2.4 Η εποχή του Διαφωτισμού

Η αυστηρή ιστορία του σερβικού λαού άφησε ανεμπόδιστες συνέπειες στην κοινωνική και πολιτισμική εξέλιξή του. Ο ερχομός του Διαφωτισμού και η εξαφάνιση των μέχρι τότε κυρίαρχων πρωτόγονων αντιλήψεων υπόσχονταν ένα καλύτερο αύριο.

Από το 1804, μετά την μεγάλη επανάσταση της Σερβίας, ξεκινάει μεγάλος αγώνας για την εθνική ανεξαρτησία και για τη δημιουργία της εθνικής γλώσσας. Ακόμα από την πρώτη σερβική νομοθεσία που αφορά τα σχολεία το 1766 ορίζεται ίδρυση σχολείων και έκδοση αλφαβηταρίων. Ξεκινάει ένας σκληρός και δύσκολος αγώνας να δημιουργηθούν οι βάσεις των κοινωνικών ιδρυμάτων. Το 1808 στο Βελιγράδι ιδρύθηκε το Μεγάλο Σχολείο και το 1810 το Θεολογικό Σχολείο. Στο Βελιγράδι τη δεκαετία του 40 ιδρύονται δημοτικά σχολεία, γυμνάσια, θεολογικά σχολεία, κολέγια και τεχνικά σχολεία. Το *Matica srpska* (Μάτιτσα Σρπσκα) ήταν ένα σημαντικό επιστημονικό, λογοτεχνικό και πολιτιστικό ίδρυμα που μεταφέρθηκε στο Νόβι Σαντ το 1864, την ίδια εποχή που ιδρύθηκαν το Σερβικό Γυμνάσιο και το Σερβικό Εθνικό Θέατρο.⁴⁵

Με την μετάβαση των μαθημάτων από τα μοναστήρια στα σχολεία και με την εφεύρεση της τυπογραφίας, τα βιβλία αρχίζουν να κυκλοφορούν μέσα στο λαό. Οι ρώσοι έμποροι έρχονται με πολλά βιβλία και τα πουλάνε στις αγορές. Οι ρώσοι αρχιεπίσκοποι χάρισαν 400 ρώσικα αλφαβητάρια και 70 βιβλία γραμματικής για τα παιδιά της Σερβίας. Το *Bukvar ili nauka deteta in junom* του Ιερομόναχου Kirgijan Račanin (Κίπριαν Ράτσανιν), γραμμένο το 1717 στο οποίο βλέπουμε τις απόπειρες σερβικής μετρικής και καλλιτεχνικής εκπόνησης, ήταν το πρώτο βιβλίο για παιδιά στη Σερβία. Το *Αλφαβητάριο* του Zaharije Stefanović Orfelin (1726-1785) (Ζαχαρίας

---

45. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 49.

Στεφάνοβιτς Όρφελιν) που γράφτηκε για να νικήσει την άγνοια ήταν το δεύτερο παιδικό βιβλίο.⁴⁶

Γύρω στα 1850 η νεολαία μπαίνει στη δημόσια ζωή και παίρνει τον κυρίαρχο ρόλο. Αποκτώντας τη σωστή λογοτεχνική εκπαίδευση, η νεολαία είναι αυτή που διαχειρίζεται τη λογοτεχνία. Σύμφωνα με τα λόγια του Σβέτισλαβ Βούλοβιτς (1847-1898) (Svetislav Vulović), οι νέοι είναι πιο έξυπνοι από τους δασκάλους τους. Το παιδί μπαίνει στο κέντρο του γενικού ενδιαφέροντος. Η σέρβικη κοινωνική τάξη στέλνει τα παιδιά της στα σχολεία για να ετοιμαστούν για τη μελλοντική τους ζωή και να διαμορφωθούν σε καλές προσωπικότητες. Και έτσι φυσικά οι συγγραφείς της εποχής παίρνουν τη νεολαία σαν μοτίβο και κύριο θέμα δημιουργώντας έτσι εκπαιδευτικές ιστορίες και βιβλία. Η εποχή του κλασικισμού φέρνει καινούργιες τάσεις και έργα διαφορετικής μόδας, πρώτα από όλα τη διδακτική λογοτεχνία. Οι πιο βασικές λογοτεχνικές μορφές, οι οποίες θα οδηγήσουν στις αλλαγές στη λογοτεχνία, ήταν μύθοι, σάτιρες, διδακτικά τραγούδια και επιγράμματα, τα οποία είχαν έναν σημαντικό εκπαιδευτικό ρόλο.⁴⁷

Εκείνη την εποχή, επίσης, άρχισαν σημαντικές μεταφράσεις των τότε γνωστών έργων παγκοσμίως. Μεταφράστηκαν πολλά γνωστά έργα, αλλά ή λόγω έλλειψης γνώσης πάνω στη συγκεκριμένη γλώσσα ή λόγω έλλειψης εμπειρίας, τα έργα ήταν τροποποιημένα και προσαρμοσμένα στο τότε λαϊκό πνεύμα. Η μεταφραστική πράξη με τροποποιήσεις και ωραιοποιήσεις συμβάλλει στη λογοτεχνία του σερβικού λαού. Όμως, οι μεταφράσεις ξένων έργων σπάνια ικανοποιούσαν τα λογοτεχνικά στάνταρ. Μετέφραζαν και εκείνοι που ήξεραν μόνο να διαβάζουν τη συγκεκριμένη γλώσσα, χωρίς όμως να έχουν τα κατάλληλα προσόντα ενός μεταφραστή. Αποτυχία μιας σοβαρής, δημιουργικής σύνδεσης με το έργο είχε ως αποτέλεσμα να χάνονται οι ουσιαστικές και γνωστικές αξίες του πρωτότυπου έργου. Εν πάση περιπτώσει η σερβική λογοτεχνία για παιδιά δεν μπορεί να αγνοήσει την επιρροή ξένης λογοτεχνίας μέσω των μεταφράσεων που έγιναν εκείνη την εποχή. Χάρη σε μεταφραστές και επιμελητές, η λογοτεχνία για νέους εμπλουτίστηκε και κατά κάποιο τρόπο ακολουθούσε την πορεία της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Επιτέλους αρχίζουν να εκδίδονται βιβλία με θέματα λογοτεχνικού περιεχομένου. Ο Σίμα Μιλουτίνοβιτς (1791-1847) (Sima Milutinović), ο Ντραγκούτιν Ίλιτς (1858-1926) (Dragutin

46. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 50.

47. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 50-51.

Πιέ), ο Γκλίγκοριγιε Τρλάγιτς (1766-1811) (Gligoṛiḱe Trlajić) και πολλοί άλλοι γράφουν επιστημονική φαντασία. Οι Σέρβοι διαφωτιστές βάζουν τέλος στην παλιά λογοτεχνία εμπλουτίζοντάς την.⁴⁸

Ολόκληρη η λογοτεχνική παραγωγή απευθυνόταν πλέον στη νεολαία. Επηρεασμένη από την ιδέα ότι ο νέος άνθρωπος, ο οποίος έχει μια ολόκληρη ζωή μπροστά του, πρέπει να στραφεί προς την εργασία και επιστήμη, η λογοτεχνία παίρνει τη διδακτική της μορφή. Εκπαίδευση και διαπαιδαγώγηση αποτελούν τον κύριο ρόλο της λογοτεχνίας. Ο στόχος είναι να εκπαιδευτούν τα παιδιά μέσω λογοτεχνίας, των αυστηρών και σοβαρών επιστημονικών υποθέσεων για τα οποία δεν ήταν ικανοί ούτε οι ενήλικες.

Η λογοτεχνία, σαν «μεγάλο σχολείο του λαού», είναι ακόμα απόμακρη και απρόσιτη. Με την νεολαία ακόμα είχε μια έμμεση επαφή, διότι ήταν εκκλησιαστικού πνεύματος, με αυστηρό εκπαιδευτικό χαρακτήρα, χωρίς φαντασία και ζωντανά συναισθήματα. Κυριαρχεί άποψη πως τα βιβλία είναι μόνο για μοναχούς και ως εκ τούτου γίνονται απρόσιτα για νεολαία. Επίσης, θεωρείται ότι το διάβασμα φέρνει δυστυχία και λύπη. Οι γονείς έχουν αρνητική στάση για διάβασμα, αφού έτσι ξεχνιούνται δουλειές και υποχρεώσεις. Γενικά η σχέση με το βιβλίο είναι αμελής.

Ένα δυνατό ιδεολογικό κίνημα από το πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα έφερε και ένα καινούργιο πνεύμα στη λογοτεχνία και δημιούργησε τις βάσεις για μια ομαλή εξέλιξη της εθνικής λογοτεχνίας για παιδιά. Ο Ντοσιτέι Ομπράντοβιτς (1739/42-1811) (Dositej Obradović) ήταν Σέρβος μοναχός, εκπαιδευτικός, συγγραφέας, επαναστάτης, μεταρρυθμιστής, πολιτικός και πρώτος υπουργός παιδείας της Σερβίας. Δίνει την πιο δυνατή ώθηση στον ρασιοναλισμό και στην εισαγωγή του λαού του στην δυτική κουλτούρα. Στη θέση των θρησκευτικών βιβλίων έρχονται τα βιβλία πιο προσιτά στον απλό αναγνώστη. Το περιοδικό για παιδιά *Poučitelni magazin za decu* (Διδακτικό περιοδικό για παιδιά) του Α. Μράζοβιτς (1756-1826) (A. Mrazović) που εκδόθηκε το 1787, το *Život i priključenija* (Ζωή και περιπέτειες) το 1783 και το *Basne* (Μύθοι) το 1788 του Ντ. Ομπράντοβιτς (D. Obradović) ήταν έργα όχι μόνο διδακτικού περιεχομένου, αλλά από την άποψη θεματικής και ιδέας, αποτελούσαν μια καινούργια λογοτεχνία.⁴⁹

48. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 51-54.

49. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 57.

Επιτέλους είναι φανερά τα πρώτα αποτελέσματα, φαίνονται οι πρώτες εμπειρίες και διακηρύχτηκε η ελευθερία της δημιουργικότητας. Η λογοτεχνία για παιδιά και νέους εξελισσόταν αργά και δύσκολα. Στον ρομαντισμό όμως αποκτά τη σταθερότητα του λογοτεχνικού είδους.

2.5 19^{ος} αιώνας. Ένα βήμα μπροστά

Με την λογοτεχνική εξέλιξη, η οποία ξεκίνησε με τον Ντοσιτέι Ομπράντοβιτς (1739/42-1811) (Dositej Obradović), ο οποίος θεωρείται ιδρυτής και θεμελιωτής της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, σβήνεται σιγά σιγά η παλιά λογοτεχνική πορεία. Δεν σταματούσε η ανάγκη για τα βιβλία με σχολικά και διδακτικά περιεχόμενα. Δεν βλέπουμε σημαντική απομάκρυνση από την άποψη ότι το βιβλίο ενισχύει το πνεύμα και εκπαιδεύει τα παιδιά. Στο πνεύμα του Διαφωτισμού, κυκλοφορούν βιβλία με βάση τη λογική και εμπειρία.

Η ποίηση της εποχής χαρακτηρίζεται από ομοιοκαταληξία και καταμέτρηση συλλαβών, από διαμόρφωση στίχων χωρίς φαντασία. Πεζογραφικοί στίχοι, μέτριες ποιητικές μορφές, απλή αντιστοίχιση των δύο λέξεων στο τέλος του κάθε στίχου έφεραν πάλι την ποίηση για παιδιά σε ένα χαμηλότερο επίπεδο. Φαντασία και χιούμορ δεν ήταν στοιχεία του διαφωτιστικού συστήματος. Η φαντασία είναι η «δασκάλα του λάθους και της παραπλάνησης», η οποία οδηγεί τους αναγνώστες στο «πνευματικό πένθος» και στον κόσμο του αδύνατου και της ανοησίας. Τα μυθιστορήματα θεωρούνται εργαλεία της αποθάρρυνσης της νεολαίας.⁵⁰

Η δημοκρατικότητα των σχολείων και της εκπαίδευσης, η τάση προς εγκυκλοπαιδική γνώση και ο διαχωρισμός του παιδιού ενθαρρύνουν τη δημιουργία έργων προσιτών στη νεολαία.

Ο ρομαντισμός είναι η εποχή της αναβίωσης και της εθνικής επανάστασης για την απελευθέρωση από τους Τούρκους και ταυτόχρονα είναι η εποχή της εισόδου του σερβικού λαού στον κύκλο των μορφωμένων λαών της Ευρώπης. Ο ρομαντισμός έρχεται στη Σερβία το 1830 και απορρίπτει την κλασικιστική αναχρονιστική ποιητική.⁵¹

Η λογοτεχνία για παιδιά επιτέλους βιώνει την άνθησή της. Η αντικατάσταση της λογικής με τα συναισθήματα και της σκέψης με τη φαντασία αλλάζει ριζικά τη δύσκολα κατανοητή φύση

50. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 68.

51. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 69.

της λογοτεχνίας και γίνεται πιο ελκυστική στους νέους. Το αισθητό βήμα από τον Διαφωτισμό στη πιο ελεύθερη ποίηση αποτελεί την αρχή μιας όμορφης και καινούργιας κατεύθυνσης της λογοτεχνίας.

Από τη δεκαετία του 30 του 19^{ου} αιώνα και με την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης, η λαϊκή ποίηση μπαίνει στη λογοτεχνία. Ο ρομαντισμός στην ουσία εξελίσσεται στις βάσεις της προφορικής, λαϊκής λογοτεχνίας, με την οποία μέχρι τότε ικανοποιούνταν οι καλλιτεχνικές ανάγκες. Η λαϊκή λογοτεχνία ανθίζει. Με το πνεύμα της, με το στυλ και καλλιτεχνικές μορφές της, γίνεται πηγή και έμπνευση της αληθινής ποίησης. Η σέρβικη λαϊκή παράδοση εκείνη την εποχή είναι η καλύτερη αυτού του είδους σε όλη την Ευρώπη.

Από το 1810-1820 εκδίδονται οι πρώτες συλλογές της λαϊκής λογοτεχνίας. Ο Βουκ Στεφάνοβιτς Κάρατζιτς (1787-1864) (Vuk Stefanović Karadžić) εκδίδει το *Mala prostonarodna slavenoserbska pjesnarica* (Μικρή συλλογή δημοτικών τραγουδιών) και το *Rječnik srpskog narodnog jezika* (Λεξικό της σέρβικης δημοτικής γλώσσας) το 1818, εκδίδονται οι πρώτες συλλογές ποίησης και μεταφράζεται η Βίβλος στη δημοτική γλώσσα. Εκδίδονται περιοδικά ψυχαγωγικού χαρακτήρα, αλφαβητάρια, ανθολογίες και πολλά άλλα έργα χρήσιμα και απαραίτητα για τη νεολαία. Σαν φως στο σκοτάδι εμφανίστηκε η συλλογή ποιημάτων του Μπράνκο Ραντίτσεβιτς (1824-1853) (Branko Radičević), η οποία γίνεται δεκτή με μεγάλο ενθουσιασμό και χαρά. Το 1847 ήταν η χρυσή χρονιά για τη σερβική λογοτεχνία, γλώσσα και καλλιτεχνική άνθιση. Τότε εκδίδονται τα σημαντικότερα έργα του Πέταρ Πέτροβιτς Νιέγκος (1813-1851) (Petar Petrović Njegoš), του Βουκ (Vuk) και του Ραντίτσεβιτς (Radičević), τα οποία φέρνουν ριζοσπαστικές αλλαγές και στην παιδική λογοτεχνία. Οι στίχοι τους γεμίζουν τα σχολικά βιβλία.⁵²

Δεν ήταν φανερός αμέσως οι αλλαγές στον χώρο της λογοτεχνίας. Με την προώθηση του επαγγέλματος «συγγραφέας για παιδιά», πολλοί επιλέγουν να γράφουν για νεολαία. Μεταξύ των συγγραφέων είναι δάσκαλοι και παιδαγωγοί.

Τα κείμενα μέσα στα σχολικά βιβλία ή για ελεύθερη ανάγνωση, ακόμα έχουν τη διδακτική χροιά. Θεωρείται ακόμα ότι το βιβλίο έχει έναν και μοναδικό ρόλο-να εκπαιδεύει. Στα βιβλία για παιδιά είναι αισθητή η παρουσία των συγγραφέων-κριτών, οι οποίοι μαθαίνουν τα παιδιά τη σωστή συμπεριφορά και υπακοή. Οι ίδιοι έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της σερβικής κουλτούρας τον 18^ο και 19^ο αιώνα και συνέβαλαν σημαντικά στη δημιουργία σχολικών

---

52. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 70.

εγχειρίδιων. Οι δάσκαλοι ένιωθαν την ανάγκη να εκπαιδεύσουν σωστά τα παιδιά και άρχισαν να εκδίδουν διδακτικές ιστορίες, ποιήματα, δραματολογικά κείμενα, αλλά και μεταφράζουν και προσαρμόζουν βιβλία στα παιδιά. Από τους δασκάλους αυτούς ξεχωρίζουμε και τους πρώτους συντάκτες εφημερίδων και περιοδικών και τους πρώτους κριτές λογοτεχνίας. Οι ίδιοι την ιδέα του λογοτεχνικού έργου μεταφράζουν στη γλώσσα της εκπαίδευσης, αποτελούν τον κρίσιμο παράγοντα στην επιλογή και ερμηνεία των σχολικών βιβλίων και ταυτόχρονα είναι και ο πιο σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση του σωστού καλλιτεχνικού γούστου.⁵³

2.5.1 Οι βασικοί θεματικοί άξονες της εποχής και οι εκπρόσωποί της

Ο ρομαντισμός σαν κίνημα αποτελούσε μια αρχή και προώθηση της λογοτεχνίας για παιδιά. Ένα απότομο βήμα σε όλες τις κατευθύνσεις, η εξέλιξη της λογοτεχνίας οδηγούσε στη δημιουργία της λογοτεχνίας για μικρούς και μεγάλους. Όλα τα έργα των ρομαντικών χωρίς αμφιβολία, ήταν ελκυστικά για νεολαία.

Όμως, στον κύκλο της παιδικής λογοτεχνίας δεν βλέπουμε μεγάλη πρόοδο. Λογοτεχνικά έργα είχαν ακόμα ένα αυστηρό ύφος. Δεν υπάρχει τίποτα πρωτότυπο όσον αφορά τη δομή των έργων. Η τάση των ρομαντικών για γνώση μέσω φαντασίας και συναισθημάτων οδηγεί σε υπερβολή της δύναμης των μηνυμάτων που περνάνε τα έργα. Οι συγγραφείς είχαν μια έντονη παιδαγωγική τάση, η οποία επηρέαζε σε μεγάλο βαθμό τα λογοτεχνικά τους κείμενα. Με τη βοήθεια των γραπτών λέξεων, τα παιδιά μάθαιναν συμπεριφορά και διαπαιδαγωγούνταν. Η έλλειψη παιχνιδιού μέσα στα κείμενα δεν μας δίνει την ευκαιρία να ζήσουμε την παιδική ηλικία και χαρά. Από αυτήν την αυστηρή και μη διαμορφωμένη λογοτεχνία σήμερα δεν βλέπουμε πολλά στοιχεία.⁵⁴

Όπως είχαμε προαναφέρει, το ύφος των λογοτεχνικών κειμένων δεν άλλαξε πολύ. Ακόμα αφηγείται χωρίς συναισθήματα και χαρά μέσα στα έργα, ακόμα διατηρείται η απλή ομοιοκαταληξία. Ακόμα και στα πεζά έργα βλέπουμε τα ίδια στοιχεία. Αφηγείται για βαρετά γεγονότα που δεν έχουν ζωή. Αργή πλοκή, πολλές παύσεις, περιγραφές της φύσης, έδιναν την εντύπωση των λεγόμενων καθημερινών περιστάσεων, αλλά στην ουσία ήταν έργα με γεγονότα που μπορούσαν μόνο να υπάρχουν στα βιβλία. Οι συγγραφείς εξαντλούνται από μοτίβα φύσης,

53. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 71-73.

54. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 73-74.

πατρίδας, παιδικής ηλικίας και του ίδιου του παιδιού. Το στοιχείο *παππούς-πατέρας-εγγονός* είναι το δείγμα της οικογενειακής εμπιστοσύνης και κατανόησης. Την ουσία της λογοτεχνίας την αποτελεί η αγάπη της μητέρας για το παιδί της και η αδελφική αγάπη. Γίνεται λόγος για την τέλεια και ιδανική ζωή. Σπάνιες είναι οι εικόνες για παιδικές αταξίες, για παιδιά που μισούν τα σχολεία και κλαίνε. Ο συγγραφέας απευθύνεται μόνο στα καλά και καλομαθημένα παιδιά. Πάντα υπάρχει μια ανταμοιβή για καλή πράξη και τιμωρία για κακή.⁵⁵

Ο συγγραφέας επίσης δεν μπορούσε να αποφύγει το στοιχείο της φύσης. Τη βρίσκουμε σαν πιο έντονο και δυνατό στοιχείο στα έργα της εποχής. Περιγραφές χωραφιών, δασών, έντονη παρουσία ζώων, φυτών και γενικά ολόκληρου του ζωντανού κόσμου αποτελούν φυγή του δημιουργού. Ο ήλιος που «απαλλάσσει τον κόσμο» με το φως του, η άνοιξη με τα αρώματά της και ο φυτικός κόσμος με τη σιωπή του, είναι τα κυρίαρχα στοιχεία της καλλιτεχνικής φαντασίας. Στη φύση και στα τοπία της, ο συγγραφέας βρίσκει την απόλυτη γαλήνη. Εντυπωσιασμένος με την ομορφιά της, ο Μπ. Ραντίτσεβιτς (1824-1853) (B. Radičević) έγραψε ένα από τα πιο γνωστά του ποιήματα *Putnik na uranku* (Ο ταξιδιώτης στην αυγή), ενώ ο Ζμάι (1833-1904) δημιούργησε το *Ala j' lep onaj svet* (Πόσο όμορφος είναι αυτός ο κόσμος). Η φύση είναι η πιο αγαπητή δασκάλα και τα παιδιά πρέπει να τη σέβονται.⁵⁶

Μέσα στον λαό, ο οποίος είχε περάσει πολέμους, δυσκολίες και φτώχεια, ανθίζει η πατριωτική ποιητική ατμόσφαιρα. Οι πρώτοι ποιητές ήταν πατριώτες οι οποίοι γράφουν για τον ηρωισμό, για τη θρησκεία και παράδοση. Ο επαναστατικός και πατριωτικός αγώνας για την απελευθέρωση του λαού τόνιζαν την αρχή του σέρβικου ρομαντικού πνεύματος. Κυρίαρχουν τα ποιήματα που είχαν ως θέμα την εθνική ιστορία και τον ηρωισμό: *Markova sablja* (Το σπαθί του Μάρκο), *Miloš u Latinama* (Ο Μίλος στα Λάτινε), *Zidanje Ravanice* (Ίδρυση του Ραβάνιτσα). Παιδικά περιοδικά εκδίδουν ποιήματα με έντονο πατριωτικό χαρακτήρα. Η πρώτη έκδοση του περιοδικού *Javor* (Σφεντάμι) εκδίδει το ποίημα *Srpska molitva* (Σερβική προσευχή) και το *Srpkinja* (Σερβίδα). Στο *Golub* (Περιστέρι) το 1881 διαβάζουμε στίχους του ποιήματος *San Kraljevića Marka* (Το όνειρο του Κράλιεβιτς Μάρκο).⁵⁷

Οι πατριώτες ποιητές εμπνέουν τα παιδιά με την αγάπη για την πατρίδα και το μεγαλείο της. Όλα καθορίζονται από παλιά δόξα και ενίσχυση της αδελφοσύνης και πατρίδας. Τα παιδικά περιοδικά έχουν εθνικά και πατριωτικά ονόματα, η νεολαία μαθαίνει απέξω άπειρα λαϊκά

55. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 74.

56. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 74.

57. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 75.

ποιήματα για τον Στέφαν Νέμανια (Stefan Nemanja), τον Άγιο Σάβα (Sveti Sava), βασιλιά Μιλούτιν (kralj Milutin), τον Ντούσαν (Dušan) και για πολλούς άλλους.

Με έντονη ρεαλιστική τάση, ο συγγραφέας συστήνει τον νέο αναγνώστη με την κοινωνία και πραγματικότητα ανεξάρτητα από τη θέληση και τα συναισθήματά του. Η επαφή με την τέχνη δίνει την ευκαιρία στο παιδί να γνωρίσει τη ζωή και την κακή, αφιλόξενη αλήθεια του ανθρώπου. Θεωρείται ότι η κοινωνία δεν πρέπει να μαθαίνει τα παιδιά να βλέπουν τη ζωή μέσω παιχνιδιών, αλλά να τα μαθαίνει την αλήθεια και την πραγματικότητα έτσι όπως είναι.

Η παιδική λογοτεχνία με κάποιο τρόπο αναβιώνει το κοινωνικό τοπίο της εποχής της. Όπως και την εποχή των διαφωτιστών, οι αναγνώστες αντιμετωπίζουν μακάβρια μοτίβα, σκοτεινούς δρόμους, άγνωστες αρρώστιες και εξαφάνιση. Τα περιοδικά παρουσιάζουν την παιδική ηλικία χωρίς τρυφερότητα και κατανόηση, γεμάτη ταλαιπωρία και εμπειρίες που αφήνουν τραύματα. Τα περιοδικά πλημμυρίζονται από ιστορίες με παιδιά εγκαταλελειμμένα που παλεύουν να επιβιώσουν, χωρίς γονική φροντίδα και αγάπη. Συναντάμε ιστορίες που περιγράφουν μητέρες που κλαίει στους τάφους των παιδιών τους· μια οδυνηρή πραγματικότητα που μετατρέπεται και στις ιστορίες. Σύμφωνα με τον Γιάσα Προντάνοβιτς (1867-1948) (Jaša Prodanović) αυτή είναι η λογοτεχνία η οποία «δέχτηκε τον θάνατο και δημιούργησε ένα ολόκληρο νεκροταφείο»⁵⁸.

Ο κυριότερος στόχος λοιπόν ήταν η εκμάθηση της ειλικρίνειας, θρησκείας, υπακοής: γνώση για τη φύση, υγεία, επιστήμη και ζωή. Συγγραφείς χρησιμοποιούσαν λαϊκές ιστορίες και παροιμίες προσιτές στην συνείδηση των παιδιών. Αλλά με το καινούργιο ποιητικό κλίμα οι αλλαγές, σε σύγκριση με το παρελθόν, εντοπίζονται στην σαφήνεια και μορφή των κειμένων που αντιστοιχούν στον παιδικό ορίζοντα της προσδοκίας.

Η εποχή του ρεαλισμού, που διαρκεί στη Σερβία τις δεκαετίες του 70 και του 80 του 19^{ου} αιώνα, δεν υπόσχεται έναν καινούργιο δρόμο στην ποιητική. Δεν έχουν ξεπεραστεί οι παραδοσιακές και διδακτικές τάσεις. Η λογοτεχνία μένει εγκλωβισμένη στα παλιά θέματα και παλιές μορφές. Και ενώ στον κόσμο της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας για παιδιά είχαν σχεδόν ξεπεραστεί ρασιοναλιστικό-διαφωτιστικά μοτίβα, στη σερβική λογοτεχνία δεν φαίνονται αλλαγές. Οι συγγραφείς της Ευρώπης μας δείχνουν με τα έργα τους πως η καθημερινότητα έχει την ποιητική αντάξια της παιδικής τέχνης και ότι η ζωή ίδια, όπως έλεγε ο Άντερσεν, γράφει τις ομορφότερες ιστορίες. Υπήρχαν προσπάθειες παιδικής λογοτεχνίας αλλά πάλι δεν ακολουθούσαν τον δρόμο του ρεαλισμού. Ο ρεαλισμός φέρνει στη σερβική λογοτεχνία έργα που

---

58. Βλ. Jaša M. Prodanović, *Naša narodna književnost*, Srpska književna zadruga, Βελιγράδι 1932.

εντυπωσιάζουν με την καλλιτεχνική τους ιδιαιτερότητα, με τα καινούργια και φρέσκα θέματα, φαίνεται όμως πως η λογοτεχνία για νέους βρίσκεται στην άκρη και η φυγή προς την μίμηση της πραγματικότητας, η παράκαμψη της παιδικής πραγματικότητας οδήγησαν στη στασιμότητα της παιδικής λογοτεχνίας.⁵⁹

Ποιοι στην ουσία ήταν οι συγγραφείς; Ήταν οι μορφωμένοι παιδαγωγοί, καθώς και οι άνθρωποι κάθε επαγγέλματος και «χωρίς ταλέντο». Πριν την εμφάνιση του Ζμάι, η παιδική λογοτεχνία δεν υπήρχε. Τα παιδιά τα παρουσίαζαν χωρίς φρεσκάδα και ζωή. Μέσα στις λυπητερές και μελαγχολικές ιστορίες για τον Θεό, φύση, για τη φτώχεια και δύσκολη ζωή εμφανίζεται και ο χαρακτήρας του παιδιού έτοιμος να βοηθήσει τους πάντες, να κάνει παρέα μόνο με καλά παιδιά και να συμπεριφέρεται σωστά. Η συνολική θεματική της παιδικής λογοτεχνίας περιορίζεται στον διαχωρισμό μεταξύ καλών και κακών παιδιών. Έλειπε η ουσιαστική πολυμορφία των μοτίβων που επηρεάζουν τη φαντασία. Όμως, η λογοτεχνία για παιδιά έκανε ένα βήμα μπροστά προς τα πιο «κατάλληλα» μοτίβα και προς μια καλύτερη στιλιστική έκφραση με το πνεύμα του ρομαντισμού.

Τη στιγμή όμως που εμφανίζεται ο Γιόβαν Γιοβάνοβιτς Ζμάι (1833-1904) (Jovan Jovanović Zmaj) η παιδική λογοτεχνία ανθίζει. Ο ίδιος κατάφερε να ορίσει την παιδική λογοτεχνία σαν ένα ξεχωριστό λογοτεχνικό είδος και παίρνει τον ρόλο του ιδρυτή της σύγχρονης λογοτεχνίας για νέους και παιδιά.

Ο Λούκα Μιλοβάνοβ Γκεοργκίγιεβιτς (1784-1828) (Luka Milovanov Georgijević) ήταν ο πρώτος πραγματικός ποιητής για παιδιά. Τα πρωτότυπα ποιήματά του *Na knjižicu za novoljetni dar* (Το βιβλιαράκι για δώρο Πρωτοχρονιάς) και *Mojoj djeci za malajes* (Στα παιδιά μου για γιορτή) θεωρούνται τα πρώτα ποιήματα κοντά σε αυτά που σήμερα θεωρούμε παιδική λογοτεχνία και ποίηση. Είναι αληθινοί καλλιτεχνικοί στίχοι που απευθύνονται ξεκάθαρα στα παιδιά. Το 1810, τη χρονιά που εκδίδονται, θεωρείται και η χρονιά της γέννησης της σερβικής λογοτεχνίας για παιδιά και νέους.⁶⁰

Σαν γνώστης της παιδικής ψυχής, ο ποιητής επιλέγει ένα χαρούμενο και ζωηρό ύφος. Το θέμα του ποιήματος *Na knjižicu za novoljetni dar* (Το βιβλιαράκι για δώρο Πρωτοχρονιάς) είναι η χαρά του πατέρα να χαρίσει στα παιδιά του για την καινούργια χρονιά ένα βιβλίο που εκπροσωπεί πηγή γνώσης και παιχνίδι ψυχής. Από το ποίημα καταλαβαίνουμε την γονική

59. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 77-78

60. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 83.

αγάπη και επιθυμία να κάνει τα παιδιά του χαρούμενα. Μέσα στο ποίημα επίσης αντιλαμβάνονται η φύση και τα αντικείμενα σε μια μικροσκοπική μορφή, τα οποία ταιριάζουν με τη μορφή και δύναμη του μικρού αναγνώστη στον οποίο απευθύνεται. Ο ποιητής τονίζει στα ποιήματά του την ομορφιά της παιδικής ηλικίας, της ζωής και της φύσης. Ο στίχος απλός, ελεύθερος και μελωδικός δημιουργεί ποιήματα προσαρμοσμένα στην παιδική αντίληψη.

Τα ποιήματά του έχουν μια φρεσκάδα, ζεστασιά και συναισθήματα. Για την εποχή τους, ήταν παραδείγματα όμορφης ποίησης για παιδιά. Ακόμα και σήμερα, δύο αιώνες μετά, δεν αποκλίνουμε από την κατεύθυνση που όρισε ο Λ. Μ. Γκεοργκίγιεβιτς (L. M. Georgijevič). Ο ίδιος βρήκε την κατάλληλη έκφραση της παιδικής λογοτεχνίας και έτσι ξεκίνησε μια νέα εποχή.

Άλλο ένα όνομα που πρέπει να αναφερθεί είναι το όνομα του Μπράνκο Ραντίτσεβιτς (1824-1853) (Branko Radičević). Υπήρξε μια προσωπικότητα ξεχωριστή, μια νέα και ξαφνική εμφάνιση στη λογοτεχνία. Με τη συλλογή ποιημάτων *Pesme* (Ποιήματα) που εκδίδεται την περίφημη χρονιά 1847, ο ίδιος διακηρύσσει ελευθερία της δημιουργικότητας, έναν φρέσκο, ζεστό και παιχνιδιάρικο λόγο. Επίσης, υπήρξε πρώτος μεταρρυθμιστής της σερβικής ποίησης και συνέβαλε σημαντικά στην εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας. Τα έργα του είναι εμπνευσμένα από νεανικό πνεύμα, απόλαυση της ζωής και παιχνίδι. Τα ποιήματά του εκπέμπουν συναισθήματα και νεανική έκσταση. Πολλά από αυτά βρίσκονται σε πολλά σχολικά βιβλία και ανθολογίες και έγιναν παραδείγματα στους ποιητές και παράδειγμα ποίησης για νέους. Είναι η βάση πάνω στην οποία δημιουργούνται έργα της σερβικής λογοτεχνίας αυτού του είδους.⁶¹

Υπήρξε πρώτος ρομαντικός που έγραφε για παιδιά. Την εποχή όπου κυριαρχούν λογική και αυστηρά παιδαγωγικά μέτρα, τα οποία βάζουν την λογοτεχνία πίσω από τη τέχνη, ο δημιουργός του *Đački rastanak* (Ο χωρισμός των συμμαθητών) εγκατέλειψε τα δεδομένα και δημιούργησε ένα έργο με καθαρά ρομαντικά μοτίβα απλής παιδικής φαντασίας. Το μεγαλείο του βρίσκεται στην προτίμηση της ποίησης που χαρακτηρίζεται από καθαρό στίχο.

Αναμφίβολα η ποίησή του Ραντίτσεβιτς (Radičević) είναι εμπνευσμένη από νεανικό πνεύμα, ζωντανή και χαρούμενη φαντασία. Τα ποιήματα *Tuga i opomena* (Λύπη και προειδοποίηση), *Dete i tica* (Το παιδί και το πουλί), *Ribarčeta san* (Το όνειρο του ψαρά), *Rane* (Πληγές), μαζί με τα ποιήματα του Λ. Μιλοβάνοβιτς (L. Milovanović) είναι τα πρώτα και τα πιο καθαρά παιδικά ποιήματα.⁶²

61. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 90-94.

62. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 91.

Αν και ήταν ένα παιδί της πόλης, ο Ραντίτσεβιτς (Radičević) ήταν ενθουσιασμένος με τη φύση και στα έργα του βρίσκουμε πολύ έντονα τα στοιχεία της. Ταυτίζει την χαρά της φύσης με τη χαρά του παιδιού, προσπαθεί να αποκωδικοποιήσει τα μυστικά της μέσα από τα ποιήματά του. Ήταν όμως ένας ποιητής της ελεγείας, της λύπης, της παροδικότητας και προειδοποίησης, ένας ποιητής του χωρισμού. Ο αναγνώστης δεν μπορεί να αποφύγει συναισθήματα λύπης, τραγικότητας και επώδυνων παρορμήσεων ενώ διαβάζει τους στίχους του.

Ο πρώτος ρομαντικός λυρικός γράφει υπό μεγάλη επιρροή της λαϊκής ποιητικής, της αυθορμησίας και της ειλικρίνειάς της. Το ύφος του όμως αναπτύχθηκε στην δικιά της, ανεξάρτητη έκφραση. Με τη λαϊκή γλώσσα, με την απλότητα της προφορικής ποιητικής, πλησίασε τον στίχο στους αναγνώστες ανεξάρτητα από την ηλικία και την αναγνωστική τους εμπειρία. Χρησιμοποιεί επίθετα νέος, λευκός, αγαπητός, υπέροχος, εύκολος, ζωντανός και υποκοριστικά που είναι κοντά στην παιδική έκφραση. Ο ποιητής καταλαβαίνει τον ρυθμό της παιδικής ποιητικής μελωδίας.⁶³

Έχοντας εγκαταλείψει τις παλιές αντιλήψεις της λογοτεχνίας, ο Ραντίτσεβιτς (Radičević) θεωρείται ριζοσπάστης. Έφερε καινούργια μοτίβα, καινούργιο ύφος, μια διαφορετική μελωδία και τάρραξε τα μέχρι τότε λογοτεχνικά στάνταρ. Δυνάμωσε και καθάρισε τη λογοτεχνία, τα άλλαξε όλα- γλώσσα, έκφραση, στίχο.

Η ποίησή του προκάλεσε ενδιαφέρον για την παιδική λογοτεχνία και δημιούργησε νέο αναγνωστικό κοινό. Ένα τεράστιο ποιητικό ταλέντο, ο Μπράνκο Ραντίτσεβιτς (Branko Radičević), άφησε ένα ανεξίτηλο σημάδι στην παιδική λογοτεχνία της Σερβίας.

Χωρίς αμφιβολία, ο Γιόβαν Γιοβάνοβιτς Ζμάι (Jovan Jovanović Zmaj) αποτελεί τον ορισμό του ποιητή για παιδιά και το σύμβολο της παιδικής ηλικίας. Μαζί με τον Λάζα Κόστιτς (1841-1910) (Laza Kostić), Τζ. Ντάνιτσιτς (1825-1882) (Đ. Daničić) και Β. Ίλιτς (1862-1894) (V. Ilić), ο Ζμάι (Zmaj) ανήκει στην κατηγορία των μεγάλων ποιητών του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα. Με το πλούσιο έργο του μπήκε στην ιστορία της σερβικής λογοτεχνίας. Λίγα είναι τα παραδείγματα μιας καθαρής και δυνατής ποιητικής ιδιοφυΐας σαν τον Ζμάι.⁶⁴

Γράφει τα ομορφότερα παιδικά έργα. Περιγράφει και ζωγραφίζει με τους στίχους του τον παιδικό κόσμο σε όλες του τις μορφές, δίνοντάς του μια καλλιτεχνική ανεξαρτησία και νόημα

63. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 93.

64. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 105.

και μετατρέποντάς τον σε παιχνίδι και φαντασία. Ο Ζμάι προώθησε ένα καινούργιο κεφάλαιο στην εθνική λογοτεχνία.

Άρχισε να γράφει από μικρή ηλικία. Μέσα του, φαίνεται, βρισκόταν ανέκαθεν η τάση προς τη μελωδία της παιδικής γλώσσας.

Γεννημένος ποιητής για παιδιά, στις αρχές της λογοτεχνικής του περιπέτειας έγινε επιμελής συνεργάτης του περιοδικού *Školski list* (Το φύλλο του σχολείου) του Τζ. Νατόσεβιτς (1821-1887) (Đ. Natošević). Την ενασχόληση με την λογοτεχνική δημιουργία την συνέχισε με τη σύνταξη των σατιρικών περιοδικών και περιοδικών για παιδιά *Komarac* (Κουνούπι), *Javor* (Σφεντάμι), *Zmaj* (Δράκος), *Žiža* (Επίκεντρο), *Ilustrovana ratna hronika* (Εικονογραφημένο χρονικό πολέμου). Για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα υπήρξε συντάκτης του σημαντικότερου περιοδικού για παιδιά- *Neven* (Κατιφές) (1880-1908).⁶⁵

Η βιογραφία του και η κοινωνία, μέσα την οποία δημιουργούσε, εξηγούν κατά κάποιο τρόπο τη φύση των έργων του. Η πιο κρίσιμη στιγμή στη ζωή του Ζμάι ήταν η απώλεια της οικογένειάς του. Όμως, η δύσκολη και επώδυνη τραγωδία που του είχε συμβεί δεν κυριαρχούσαν απόλυτα στα έργα του. Ο ποιητής δημιουργούσε στίχους σαν μνημεία για τα παιδιά του και σαν «φάρμακο για τη θλίψη τους». Έγραφε λυπητερούς στίχους, αλλά δεν παραδόθηκε στη θλίψη. Στην πιο τραγική στιγμή της ζωής του και στο μεγαλύτερο πένθος, συντάσσει χιουμοριστικά περιοδικά και γράφει τα πιο χαρούμενα ποιήματα.

Είχε εκδώσει *Čika Jova srpskoj deci* (1890) (Ο Τσίκα Γιόβα στα σέρβικα παιδιά), *Prednevenče* (1898), *Međnevenče I, II και III* (1891-1894), *Čika Jova srpskoj omladini* (Ο Τσίκα Γιόβα στη σερβική νεολαία). Ήταν έργα τα οποία αντικαθιστούσαν ολόκληρες βιβλιοθήκες παιδικών βιβλίων.⁶⁶

Σαν ένας άνθρωπος ο οποίος ασχολιόταν μία ζωή με την παιδική λογοτεχνία, ο Ζμάι βρέθηκε στην κορυφή της πραγματικής λογοτεχνίας για παιδιά και συνέβαλε στην αναβάθμιση και στη θέση της στην ιεραρχία των λογοτεχνικών ειδών.

Όπως πολλοί μεγάλοι ποιητές της Ευρώπης, και ο Ζμάι γράφει εμπνευσμένος από την λαϊκή γλώσσα και παράδοση. Κατάφερε να συνδυάσει την προσωπική του έκφραση με τον ρυθμό των λαϊκών ποιημάτων και με αυτό τον τρόπο ξεκίνησε μια καινούργια και διαφορετική ποιητική τάση. Η καλλιτεχνική του έκφραση ήταν μια συνέχεια της παράδοσης, την οποία αγαπούσε ο

65. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 107.

66. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 107.

σερβικός λαός και την αγαπάει ακόμα και σήμερα. Πολλά από τα ποιήματά του τα θεωρούσαν εθνικό πλούτο ενώ ο ποιητής ήταν ακόμα εν ζωή. Τα ποιήματά του «διαγωνίζονταν» με τα λαϊκά που ανέκαθεν ήταν δημοφιλή. Όσον αφορά τη θεματική, το έργο του είναι μια ποιητική από μόνο του- στις διαφορετικές προκλήσεις της ζωής αντιδρούσε με λυρική, σατιρική, αντανakλαστική και χιουμοριστική ποίηση.

Στο κέντρο της λογοτεχνικής του δημιουργίας βρίσκονται το παιδί και η παιδική ηλικία σε όλες τις μορφές τους.

Οι χαρακτήρες που εμφανίζονται στα έργα του είναι σύμβολα της παιδικής ζωής. Το αναγνωστικό κοινό υποδέχτηκε με χαρά και καλούς και κακούς ήρωες της ποίησης του Ζμάι, και χαρούμενα και λυπητερά ποιήματά του.

Η χαρά αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο της ποίησής του. Όμως, συγκινημένος από την εικόνα της κοινωνίας της εποχής, ο Ζμάι δίνει προσοχή και στα παιδιά που ταλαιπωρούνται. Η κοινωνική ανισότητα αντικρίζεται στα ποιήματα *Sirotinjski jadi* (Τα πάθη των φτωχών), *Opštinsko slušće* (Ο σκλάβος του Δήμου) και *Šegrti* (Τσιράκια).⁶⁷

Γνωρίζοντας όλες τις επιλογές και πιθανότητες της ποιητικής δεξιότητας, ο Ζμάι περιέγραψε την παιδική ηλικία σε όλα τα στάδιά της. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ποίησή του αποτελεί ένα λυρικό ημερολόγιο της νιότης. Ένιωθε βαθιά την ζωή των νέων, συνδύαζε εύκολα τη φαντασία με το παιχνίδι στους στίχους που ήταν ρυθμικά σχηματισμένοι. Έγραφε ποιήματα για παιδιά κάθε ηλικίας. Χρησιμοποιούσε έντονα τη φαντασία, ψευδαίσθηση, ρυθμό και μελωδία.

Δημιουργούσε την εποχή που ήταν έντονα τα πατριωτικά και εθνικά στοιχεία και κατάφερε με τον καλύτερο τρόπο να περιγράψει τους ήρωες και την ιστορία της χώρας μέσα από τα ποιήματά του. Έγραφε και στίχους με θρησκευτικά στοιχεία αν και ήταν βαθιά απογοητευμένος από τη μοίρα του. Πίστευε στην ουμανιστική και καθαριστική δύναμη της λογοτεχνίας, στη δύναμή της να ενώνει, δυναμώνει και καθοδηγεί τους ανθρώπους. Ήταν ο πιστός οδηγός των ανθρώπων στη ζωή.

Στην όμορφη λογοτεχνία του, ο Ζμάι απευθύνει τους στίχους του στην εκπαίδευση και διαμόρφωση των νέων. Τα ποιήματά του *Učimo se* (Ας διαβάσουμε), *Sadi drvo* (Φύτευε δέντρα), *Čistoća je pola zdravlja* (Η καθαριότητα είναι μισή υγεία) και άλλα ανακαλύπτουμε την τάση του ποιητή να εξηγήσει, να διδάξει την ανάγνωση, υπακοή και συμπεριφορά.⁶⁸

67. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 110.

68. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 115.

Η σερβική λογοτεχνία για παιδιά χρωστάει πολλά στον Ζμάι. Επηρεάζει ακόμα και σήμερα τους ποιητές και συγγραφείς με τα έργα του. Μεταφράστηκαν πολλά έργα του, αλλά και ο ίδιος μετέφραζε. Από το μεταφραστικό του έργο ξεχωρίζουμε τα ρώσικα, ουγγρικά, αγγλικά και γερμανικά ποιήματα. Ενώ μετέφραζε, συνήθως άφηνε το δικό του σημάδι στο νέο έργο προσθέτοντας τη δικιά του πινελιά και αλλάζοντας το πρωτότυπο.

Ένας λυρικός με παιδική καρδιά, ο Ζμάι ανέβασε τη σέρβικη παιδική λογοτεχνία στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Από την ιστορική μεριά, είναι η σημαντικότερη προσωπικότητα και ο πιο δυνατός ποιητής της παιδικής λογοτεχνίας του 19^{ου} αιώνα.

2.5.1.1 Το περιοδικό *Neven*

Σημαντική θα ήταν η αναφορά μας στο πιο γνωστό περιοδικό για παιδιά της εποχής. Η εμφάνιση των περιοδικών όρισε την επίσημη αρχή της παιδικής λογοτεχνίας. Στο περιοδικό *Neven* (Κατιφές), το οποίο ήταν το καλύτερο περιοδικό για παιδιά, αναφέρονταν καινούργια κινήματα και κατευθύνσεις της λογοτεχνίας.

Χάρη στον συντάκτη Γ.Γ. Ζμάι, το *Neven* που κυκλοφορούσε από το 1880 μέχρι το 1908 στο Βελιγράδι, Ζάγκρεμπ και Νόβι Σαντ, βάσει του περιεχομένου, ύφους και αισθητικής, ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα περιοδικά της εποχής. Το περιοδικό εκπαιδεύει, ψυχαγωγεί, προωθεί ιδέες και αγάπη για την πατρίδα και για την ισότητα μεταξύ ανθρώπων. Στη δεύτερη φάση του περιοδικού διακρίνουμε μια ισορροπία μεταξύ των κειμένων προς ψυχαγωγία και εκείνων με αυστηρή κριτική των κειμένων και των ιδεών τους.⁶⁹

Μεγάλη συμβολή στη μορφή του περιοδικού έδωσαν με τις εικονογραφήσεις τους οι Ούρος Πρέντιτς (1857-1953) (Uroš Predić), Ίλιγια Σόμπαγιτς (1876-1953) (Ilija Šobajić), Α. Μποτσάροβιτς (1864-1944) (A. Bocarović) και ο Βλάντισλαβ Τίτελμπαχ (1847-1925) (Vladislav Titelbah).⁷⁰

Χάρη στον Ζμάι το περιοδικό έφτασε στην αισθητική κορυφή του και επηρέασε πολύ τη δημιουργία άλλων περιοδικών για παιδιά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, των περιοδικών μέσω των οποίων αναπτυσσόταν και η λογοτεχνία.

69. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 134.

70. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 134.

Τα περιοδικά για παιδιά επηρέασαν και τις πρώτες εκδόσεις παιδικών βιβλίων. Στους μελλοντικούς συγγραφείς τα περιοδικά αποτελούσαν εξάσκηση της έκφρασης και του ύφους που αναζητούσαν, ένα πρώτο βήμα και μεγάλη υποστήριξη στην είσοδο στον τομέα της παιδικής λογοτεχνίας. Από τους συνεργάτες διάφορων περιοδικών για παιδιά θα γεννηθούν αντίστοιχα οι συγγραφείς για παιδιά.

2.6 Η περίοδος μετά τον Ζμάι

Στην συνέχεια αναφέρουμε την επόμενη περίοδο η οποία χαρακτηρίζεται στη σέρβικη λογοτεχνία για παιδιά ως η περίοδος μετά τον Ζμάι (η περίοδος μετά τον Ζμαί από το 1904 μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1914-1918 ή μέχρι την εμφάνιση της Ντέσανκα Μάξιμοβιτς (Desanka Maksimović) και του Αλέξανταρ Βούτσο (Aleksandar Vučo) 1928-1933).

Με τον Ζμάι η λογοτεχνία για παιδιά πήρε μια νέα μορφή. Εκδίδονται κατάλληλα βιβλία, εμφανίζονται καθαρά παιδικά περιοδικά, μεταφράζονται και τροποποιούνται μεγάλα λογοτεχνικά έργα, η πνευματική ανάπτυξη της νεολαίας μεγαλώνει, γενικά μιλώντας, οι κοινωνικές συνθήκες και το κλίμα που κυριαρχούσε επηρέασαν θετικά την εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας.

Απορρίπτονται συναισθηματισμός και ρητορική, ενώ εισάγεται ένα καινούργιο, φυσικό και ζωντανό ύφος. Έχουν ενδιαφέρον η μελωδία και ο ρυθμός των στίχων- τα βιβλία που εκδίδονται έχουν τα κειμενάκια χιουμοριστικού περιεχομένου, λίγο διαφορετικής θεματικής και μοτίβων και το αναγνωστικό κοινό τα υποδέχεται ωραία. Ακόμα ως βάση μένουν τα λαϊκά τραγούδια και παράδοση.

Με την εγκατάλειψη της αυστηρής παιδαγωγικής, η οποία εστιάζει στην ανάπτυξη των ηθικών αξιών και συναισθημάτων, ξεκινάει η δράση των ανθρώπων που ακολουθούν μια ουμανιστική παιδαγωγική, η οποία τον ορισμό της διαπαιδαγώγησης τον ορίζει διαφορετικά. Απομακρυσμένη από τις ιστορίες που έχουν ως κύριο στόχο να περάσουν ένα μήνυμα, η λογοτεχνία αλλάζει την μορφή της. Τα μηνύματα και η διαπαιδαγώγηση αντιλαμβάνονται αλλιώς. Όπως αναφέρει και ο Μ. Ρίστιτς (1902-1984) (M. Ristić) «*ξεκινάει μία λεγόμενη αντι-διαπαιδαγώγηση, μια εκμάθηση η οποία έχει ως στόχο να γυρίσει στο κάθε το φυσικό και αυθόρμητο και να αποφεύγει αυτά που επιβάλλονται*»⁷¹. Στα έργα των ταλαντούχων δημιουργών

71. Βλ. Marko Ristić, «O modernoj dežjoj poeziji», *Danas* 3, Βελιγράδι 1934.

βλέπουμε έναν παιδικό κόσμο εκτός των αυστηρών σχολικών πλαισίων. Όμως δεν απελευθερώνονται όλοι οι ποιητές και συγγραφείς από την αυστηρή παιδαγωγική. Ακόμα υπάρχουν πολλά κείμενα με συναισθηματικό-διδακτικά μηνύματα. Την ποίηση την χαρακτηρίζει ο ίδιος αριθμός συλλαβών και η ομοιοκαταληξία.⁷²

Η λογοτεχνία που απευθύνεται στα παιδιά όλο και περισσότερο συνδυάζεται με το σχολείο. Η παιδαγωγική έχει τον κρίσιμο ρόλο στην δημιουργία, εξέλιξη, ακόμα και στην επιβίωσή της. Τα παιδικά βιβλία είναι μια προσθήκη στην επιστήμη της αγωγής ή εκπαιδευτικό εργαλείο, το οποίο οδηγεί στον σωστό δρόμο. Τα παιδιά μαθαίνουν παμπάλαια χριστιανική ή διαφωτιστική ηθική, μαθαίνουν πώς να εργάζονται και να φτιάχνουν οικογένεια. Μέσα στα παιδιά αναπτύσσεται η αίσθηση της ζωής στην κοινωνία, μαθαίνονται υπακοή και σεβασμός.

Αυτά που εκδίδονταν στα περιοδικά για παιδιά έχουν κάτι από την εγκυκλοπαιδική παρουσίαση του κόσμου. Τα παιδικά βιβλία είναι δυνατός ανταγωνιστής των σχολικών βιβλίων.

Όσον αφορά την θεματική, πάλι δεν φαίνονται μεγάλες αλλαγές. Ο ποιητής, όπως ήταν και στην εποχή του ρομαντισμού, περιγράφει τη φύση και η φύση αποτελεί το κύριο θέμα όλων των έργων.

Αρχίζουν να εκδίδονται βιβλία ξεχωριστά για αγόρια, κορίτσια και για νεολαία. Τα βιβλία για κορίτσια έχουν ως θεματική το μητρικό ένστικτο, το σπίτι και την οικογένεια, ενώ τα αγόρια διαβάζουν την «αντρική» λογοτεχνία, περί φιλίας και ταξιδιών, πολέμων και ηρωισμού. Η θρησκεία έχει την σταθερή της θέση στα βιβλία.⁷³

Τα έργα είναι πολύ παιδικά ακόμα και για τα ίδια τα παιδιά, έχουν την ασθενή μορφή και κακό ύφος. Η έλλειψη φαντασίας αποζημιώνεται από υπερβολές στις εκφράσεις συναισθημάτων. Η γλώσσα είναι σωστή, χρησιμοποιούνται μόνο ωραίες και ευγενικές λέξεις, ενώ για να ωραιοποιηθεί ο στίχος υπάρχει υπερβολική χρήση επιθέτων και υποκοριστικών. Με αυτό τον τρόπο όμως ο στίχος εξασθενεί.

Μέχρι την εμφάνιση των Ντ. Μάξιμοβιτς (1898-1993) (D. Maksimović), Α. Βούτσο (1897-1985) (A. Vučo), Μπ. Νούσιτς (1864-1938) (B. Nušić) στην σκηνή της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία δεν εμφανίστηκε ούτε ένα όνομα άξιο του Ζμαί. Όλοι ακολουθούν μια παλιά γραμμή χωρίς καινούργιες ιδέες και φτιάχνουν έργα διδακτικά με μονότονη μορφή. Στη σερβική λογοτεχνία για παιδιά κυριαρχούσε σιωπή.

72. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 136.

73. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 138.

Ο Ζμάι ήταν πρωτότυπο όλων των ποιητών που εμφανίζονταν. Όμως, δεν μπόρεσαν να εμπλουτίσουν τα έργα τους με τη δική τους πινελιά, αλλά έφτασαν σε ένα σημείο να αντιγράφουν τον μεγάλο ποιητή και να επαναλαμβάνουν τη θεματική. Δυστυχώς, όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα η λογοτεχνία για παιδιά να βρεθεί στα όριά της και να θεωρηθεί «χαμηλότερο είδος» της τέχνης. Ακολούθησε η αναμενόμενη κρίση του είδους. Οι δημιουργοί στέκονται στο παλιό και βαρετό, στο επανειλημμένο και φθαρμένο ύφος. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι δύο ήταν οι κύριοι λόγοι για αυτό-ο πρώτος ήταν η τεράστια ικανότητα αφομοίωσης του Ζμάι και η εμφάνιση πολλών κακών ποιητών. Ξεκίνησε να γράφει ο καθένας και αυτό οδήγησε σε έναν χαμό. Άνθρωποι χωρίς ταλέντο, οι οποίοι κακώς μιμούνται τον δάσκαλό του, τον Ζμάι, φέρνουν τη λογοτεχνία για παιδιά σε ένα αδιέξοδο.

Σταμάτησε η εξέλιξη της λογοτεχνίας και το κάθε βήμα μπροστά, μετά από ώριμα, ήρθαν πεινασμένα χρόνια. Αν και εμφανίστηκαν πολλά μέτρια ταλέντα τα οποία δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν τον Ζμάι, πάλι φαίνεται ότι την λογοτεχνία την βλέπουν πλέον αλλιώς, γίνεται πιο καλλιεργημένη και καλλιτεχνική.

2.7 Μεσοπολεμική λογοτεχνία

Η περίοδος μετά τον Ζμάι δεν διαρκεί πολύ. Η επόμενη περίοδος, από τον Πρώτο μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ονομάζεται η μεσοπολεμική λογοτεχνία. Η παιδική λογοτεχνία ανάμεσα στους δύο πολέμους ήταν διαφορετική όσον αφορά τη θεματική, τα κινήματα και τις κατευθύνσεις. Εμφανίζονται πολλοί δημιουργοί διαφορετικών αντιλήψεων και ταλέντων.

Τη δεκαετία του 30, η λογοτεχνία, η οποία με τον Ζμάι παίρνει μια σταθερή και πιο συγκεκριμένη μορφή, ανθίζει. Η νέα γενιά βρίσκει καινούργια θέματα, διαφορετικό περιεχόμενο και έκφραση. Με την ποίηση της Ντ. Μάξιμοβιτς (1898-1993) (D. Maksimović) και του Α. Βούτσο (1897-1985) (A. Vučo), με το μυθιστόρημα *Hajduci* (Αντάρτες), με τη νουβέλα του Μπράνκο Τσόπιτς (1915-1984) (Branko Ćopić) *U carstvu leptirova i medveda* (Στο βασίλειο των πεταλούδων και αρκούδων) και με τα έργα άλλων δημιουργών επιτέλους σε νέους απευθύνεται μια λογοτεχνία που παίρνει τον δικό της δρόμο και εξελίξη.⁷⁴

Την εξέλιξη της παιδικής λογοτεχνίας και λογοτεχνίας γενικά βοήθησαν οι κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες και η πολιτιστική εξέλιξη. Μια υγιής σχέση με το παιδί, το οποίο γίνεται

74. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 155.

το κέντρο του ορισμού «παιδική λογοτεχνία», αλλάζει ριζοσπαστικά τη σχέση με τον γραπτό λόγο. Αντιλαμβάνεται ότι και ο παιδικός κόσμος, ο οποίος φαίνεται μικρός, αποτελεί έναν θεσμοθετημένο και κατάλληλο παράγοντα.

Η θετική σχέση με τη λογοτεχνία καθρεφτίζεται στα κοινωνικά και πολιτισμικά ιδρύματα. Ξεκινάει η εκδοτική παραγωγή, ιδρύεται το παιδικό θέατρο, διαβάζονται στους ραδιοφωνικούς σταθμούς ποιήματα και μικρές ιστορίες... Εκδίδονται συλλογές μέσα στις οποίες τυπώνονται τα πρωτότυπα έργα των Σέρβων και ξένων δημιουργών, όπως *Radost* (Χαρά), *Dečja knjiga* (Παιδικό βιβλίο), *Nova Zora* (Νέα αυγή), *Mala dečja biblioteka* (Μικρή παιδική βιβλιοθήκη), *Školski pisci* (Σχολικοί συγγραφείς)... Εν ολίγοις, τα βιβλία για παιδιά ή για παιδιά και γονείς γίνονται μέρος της καθημερινότητας.⁷⁵

Η εκδοτική παραγωγή, με την ωριμότητα και διαφορετικότητά της, όλο και περισσότερο καλύπτει τις ανάγκες της παιδικής λογοτεχνίας. Τυπώνονται εικονογραφημένα βιβλία για μικρούς αναγνώστες. Αν και εικονογραφήσεις έχουν τη διακοσμητική λειτουργία, αποτελούν επίσης αναντικατάστατη πηγή αισθητικής απόλαυσης και ψυχαγωγίας.

Εκδίδονται έργα διαφορετικής θεματικής και είδους- ιστορίες, παραμύθια, λαϊκά ποιήματα, εκθέσεις επιστημονικού περιεχομένου κτλ, με τα οποία τα παιδιά θα ενδιαφέρονταν για λογοτεχνία και τέχνη γενικά. Ευτυχώς, στις αρχές της δεκαετίας του 30, με την πιο οργανωμένη εκδοτική παραγωγή, εγκαταλείπεται το παλιό σύστημα γραφής.

Όσον αφορά τα παιδικά περιοδικά, εμφανίζονται πολλά εκείνη την περίοδο μέσα στα οποία καθρεφτίζεται η μεσοπολεμική πορεία της λογοτεχνίας για παιδιά. *Dečije novine* (Περιοδικό για παιδιά), *Naša deca* (Τα παιδιά μας), *Zraci* (Ακτίνες), *Politika za decu* (Πολιτική για παιδιά), *Miroljub* (Μίρολιουμπ), *Veseli četvrtak* (Χαρούμενη Πέμπτη), *Dečje vreme* (Η εποχή των παιδιών), *Dobro dete* (Καλό παιδί) και πολλά άλλα περιοδικά της εποχής δεν ήταν μόνο μια εξαιρετική εμφάνιση στον δημιουργικό και παιδαγωγικό κόσμο, αλλά και μια απόδειξη και καταγραφή της σερβικής ιστορίας και του πλούτου της. Τα περιοδικά μαζεύουν έναν κύκλο δημιουργών και απευθύνονται αποκλειστικά στα παιδιά και με αυτό τον τρόπο φροντίζουν τη λογοτεχνία και αποκτούν μεγάλο αναγνωστικό κοινό. Με τα καλλιτεχνικά κείμενα ανοίγουν νέοι ορίζοντες, αναβαθμίζεται το αισθητικό γούστο και επεκτείνονται καινούργιες ευκαιρίες για παιχνίδι, παιδικό αλφαριθμητισμό και κουλτούρα. Ο Τύπος για παιδιά καλύπτει και άλλες ανάγκες,

---

75. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 156.

για παράδειγμα, την κοινωνικοποίηση και μόρφωση. Όπως και πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, πάλι έχουμε περιοδικά με θεματική την πολιτική και θρησκεία.

Όσον αφορά την θεματική εκείνης της εποχής, τα θέματα εστιάζονται στην οικογένεια, σπίτι, πατρίδα, θρησκεία, σχολείο, καθημερινότητα.. Τονίζονται η εργασία από ευχαρίστηση και η σωστή συμπεριφορά σαν μεγάλοι στόχοι των ανθρώπων, η μητέρα σαν τρυφερός φύλακας του σπιτιού και της οικογένειας. Τη θεματική τη χαρακτηρίζουν όμως και τα αντικείμενα που κάνουν τη ζωή μας πιο εύκολη- λάμπες, ράδιο κτλ.⁷⁶

Στον κατάλογο των θεμάτων η φύση βρίσκεται στη μέτρια θέση. Όμως ο ποιητής για παιδιά είναι αδιαχώριστος από τη φύση. Το νόημα της λογοτεχνικής δημιουργίας εκφράζεται στην προώθηση της δικαιοσύνης, πατρίδας, στη σεμνότητα και εργασία. Ένας από τους στόχους της λογοτεχνίας για παιδιά είναι η ενίσχυση του χαρακτήρα.

Η λογοτεχνία για παιδιά βρίσκεται υπό την επιρροή της εκπαίδευσης και την προτεραιότητα έχουν τα έργα με τίτλους που άμεσα προκαλούν κίνητρα για καλή συμπεριφορά και γνώση. Οι δημιουργοί αποφεύγουν θέματα που έχουν να κάνουν με κακή συμπεριφορά και που θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά τα παιδιά.

Μεγάλη έμπνευση στους δημιουργούς αποτελούν και επιστημονικά επιτεύγματα, τα οποία ήταν μέχρι τότε μόνο μέρος της φαντασίας του λαού. Αφηγούνται φανταστικές περιπέτειες, ταξίδια, μακρινά και εξωπραγματικά μέρη, ιστορίες για άγνωστους και φανταστικούς κόσμους. Τα παιδιά ενδιαφέρονται για ιστορίες οι οποίες διεγείρουν τη φαντασία τους.

Εν γένει, ο κύκλος των θεμάτων είναι πλουσιότερος. Μέσα από τις ενδιαφέρουσες ιστορίες, ο δημιουργός βρίσκει στον αναγνώστη έναν σύντροφο με τον οποίο ταξιδεύει. Όμως, λείπουν έργα τα οποία εξυπηρετούν και «μεγάλα παιδιά», τα οποία θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν την δική τους ανάγκη να νιώσουν παιδιά για άλλη μια φορά.

Πρέπει όμως να τονιστεί πως η λογοτεχνία για παιδιά της εποχής δεν μπορούσε να εγκαταλείψει τις παλιές, παραδοσιακές τάσεις. Μέχρι τη δεκαετία του 20 του 20ού αιώνα δεν βλέπουμε μεγάλη ανατροπή. Ακόμα περιγράφονται εικόνες φτώχης και τραγικής παιδικής ηλικίας, εικόνες παιδιών εγκαταλελειμμένων, αφηγούνται μοτίβα θανάτου που γκρεμίζουν και τρομάζουν την ανέμελη παιδική ηλικία. Όμως στα έργα σταμάτησαν τουλάχιστον να υπάρχουν μοτίβα περίεργων όντων της φύσης που έρχονται τα βράδια να τρομάζουν παιδιά.

---

76. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 158-159.

Η λογοτεχνία δημιουργείται να ικανοποιήσει τις ανάγκες της παιδαγωγικής και του σχολείου, έχει ως στόχο να αντικαταστήσει την υποχρέωση της οικογένειας και του σχολείου. Σκεπτόμενοι ότι η λογοτεχνία προσφέρει γνώση «εύκολα», πολλοί δάσκαλοι ξεκινάνε να γράφουν βιβλία για παιδιά. Εμπνευσμένοι από τα έργα των Ρώσων παιδαγωγών, τη λογοτεχνική γραφή ταυτίζουν με τη διαπαιδαγώγηση. Βρίσκονται στη συνεχή σχέση με τους νέους και θεωρούν πως τα έργα της λογοτεχνίας πρέπει να περνάνε ένα ηθικό μήνυμα. Μια λογοτεχνία στην οποία υπερτερούν μέθοδοι διδασκαλίας, μετατρέπει τον γραπτό λόγο στην παιδαγωγική και δημιουργεί την λογοτεχνία για «καλά παιδιά». Οι ποιητές- δάσκαλοι γράφουν παιδαγωγικά άσπογα έργα, όμως τα ίδια δεν είχαν την καλλιτεχνική αξία.⁷⁷

Λόγω της διδακτικής τάσης που πάλι γύρισε στην παιδική λογοτεχνία, η ποιότητα των έργων έχει πέσει και οδηγεί στο χάσμα στην ανάπτυξη της λογοτεχνίας. Έτσι η παιδική λογοτεχνία πάλι βρέθηκε στη φυλακή του σχολικού συστήματος. Όμως τα πράγματα δεν είναι διαφορετικά ούτε στη Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία και άλλα ευρωπαϊκά κράτη.

Εκτός από τους ποιητές και δημιουργούς που «πνίγουν» τον αληθινό καλλιτέχνη μέσα τους για να εξυπηρετήσουν το σύστημα, εμφανίζονται και αυτοί που έχουν ταλέντο και δεν φοβούνται να δημιουργήσουν κάτι πρωτότυπο. Αντιμέτωποι με την άποψη ότι μόνο το μήνυμα που περνάει το κείμενο αξίζει, δημιουργούν έργα γεμάτα εμπειρίες και περιπέτειες εγκαταλείποντας σιγά σιγά τη διδακτική λειτουργία. Εμφανίζεται μια γενιά που πλησιάζει την αξία και το ταλέντο της Ντ. Μάξιμοβιτς (D. Maksimović) και του Α. Βούτσο (A. Vučo) που κατανοεί την λογοτεχνική δομή και έκφραση διαφορετική και καινούργια.⁷⁸

Με την εξέλιξη της θεωρίας του παιχνιδιού σαν σύνθεσης όλων των τεχνών, ενός φαινομένου που με τη ζωηρότητά του παρουσιάζει την ύπαρξη του ανθρώπου και την ελευθερία του, λαμβάνει χώρα ένα μοντέρνο είδος ποίησης. Προσέγγιση από την πλευρά του παιχνιδιού, του οποίου η βάση είναι η ίδια η γλώσσα, η εκπαίδευση του χαρακτήρα και της νοημοσύνης, εισάγει ζωή και δίνει στην ποίηση μια νέα μορφή. Ο λόγος και ο στίχος βρίσκονται υπό την απόλυτη κυριαρχία του παιχνιδιού, εκτός ορίων της καθημερινής ρουτίνας. Δημιουργείται υπό τους κανόνες του αστείου για να χαμογελάσει το παιδί. Η δομή είναι πιο δυναμική, οι εικόνες περίεργες, καθώς και οι χαρακτήρες. Ο Νούσιτς (1864-1938) (Nušić) ζωγραφίζει τη ζωή των

77. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 159-161.

78. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 162-163.

παιδιών με έναν χιουμοριστικό τρόπο. Τα ονόματα που παίρνουν οι ήρωες είναι συνδυασμένα με τους χαρακτήρες και συμπεριφορές των υπαρκτών ατόμων.

Την πεζογραφία την χαρακτηρίζουν τα στοιχεία της λαϊκής παράδοσης. Αργός ρυθμός, ατμόσφαιρα του χωριού, απλές λέξεις αντανακλούνται στις ιστορίες και στα μυθιστορήματα. Γεμάτη μηνύματα που είναι μακριά από την καλλιτεχνική προσέγγιση, η πεζογραφία της εποχής έχει ως κύριο στόχο την ανατροφή του πνεύματος της νεολαίας. Στον ελάχιστο αριθμό δημιουργών η παιδική ηλικία παρουσιάζεται ζωντανά και η φύση ζωντανή.

Το παραμύθι εξελίσσεται σε μια αυτόνομη, αισθητική δημιουργία. Τον 17^ο αιώνα στην Ευρώπη, μαζί με την κοινωνική και πολιτιστική εξέλιξη, εμφανίζονται γνωστά έργα των αδελφών Γκριμ, του Πούσκιν, Άντερσεν, Γκαίτε και πολλών άλλων. Στη Σερβία επίσης εμφανίζονται πολλά ονόματα στον κόσμο των παραμυθιών: Ι. Βουκίτσεβιτς (I. Vukičević), Μίλος Μάτοβιτς (Miloš Matonić), Τζ. Γκλούματς (Đ. Glumac), Μ. Σρετένοβιτς (M. Sretenović), Μπ. Κοβάτσεβιτς (B. Kovačević)...⁷⁹

Τα παραμύθια χαρακτηρίζονται από εξαιρετικούς ήρωες, γρήγορη αλλαγή εικόνων και γεγονότων, από την εμπλουτισμένη κατανόηση του κόσμου, φανταστικά στοιχεία.. Μαγεία, φαντασία, αόριστος χρόνος και τόπος, εξωπραγματικά στοιχεία, άρνηση του θανάτου κερδίζουν την προσοχή των αναγνωστών. Σε σύγκριση με τα υπόλοιπα είδη λογοτεχνίας, το παραμύθι είναι μια καθαρή πηγή αισθητικών αντιλήψεων και συναισθημάτων των παιδιών και μεγάλων ταυτόχρονα.

Εξεχωρίζουμε τα εξής έργα που είχαν μεγάλη επιτυχία στο αναγνωστικό κοινό: *Začarani šegrt* (Μαγεμένος παραγιός), *Puna kola priča i druga dela* (Αμάξι γεμάτο ιστορίες και άλλα έργα) της Ντ. Μπάντιτς (1871-1950) (D. Bandić), *Novi dani* (Καινούργιες ημέρες) και *Drugovi* (Φιλαράκια) της Ντάρινκα Τσόσιτς (1878-1945) (Darinka Čosić), *Vilinski snovi I, II, III* (Τα όνειρα των νεράιδων I, II, III) και *Začarana šuma* (Μαγεμένο δάσος) του Τζ. Γκλούματς (1890-1960) (Đ. Glumac) και άλλα έργα που έχουν σημαντική καλλιτεχνική σημασία.⁸⁰

Προς το τέλος της δεκαετίας του 30, το μυθιστόρημα γίνεται ένα ελκυστικό λογοτεχνικό είδος. *Crni dani* (Μαύρες ημέρες) του Μ. Σρετένοβιτς (1866-1934) (M. Sretenović), *Cirkus* (Τσίρκο) του Σ. Πέτκοβιτς (S. Petković), *Siroče i bogataši* (Ορφανά και πλούσιοι) του Ν. Τράικοβιτς (1896-1985) (N. Trajković), *Preobraženska noć* (Θεοφάνεια) του Ζ. Βουκάσοβιτς

79. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 165.

80. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 165.

(Ž. Vukasović), *O-ke* (Οκέι) και *Jegulje* (Χέλια) του Μ.Σ. Πέτροβιτς (M.S. Petrović) είναι έργα που ξεχωρίζουν. Όμως, μόνο το έργο του Νούσιτς (Nušić) *Hajduci* (Αντάρτες) έχει και την αισθητική αξία.⁸¹

Το λογοτεχνικό είδος που εξελίσσεται ελάχιστα είναι το δράμα. Όμως, εκείνη την εποχή τα κείμενα που γράφονται για θέατρο έχουν πλουσιότερη θεματική και είναι πιο ελεύθερα. Θέατρο γίνεται αναπόσπαστο μέρος του σχολικού συστήματος. Το 1937 με την ίδρυση του θεάτρου Ρόντα και με την ίδρυση των κουκλοθεάτρων, αρχίζει να έχει ενδιαφέρον και το δράμα σαν είδος. Η βιβλιοθήκη για παιδιά του θεάτρου Ρόντα είχε βιβλία με εικονογραφήσεις και οδηγίες για σκηνοθεσία και έχει ένα ιδιαίτερο μέρος στην ιστορία της σερβικής κουλτούρας και λογοτεχνίας.⁸²

Όσον αφορά τους χαρακτήρες, οι ήρωες παρουσιάζονται με έντονα θετικά και αρνητικά στοιχεία, έτσι ακριβώς όπως το ξεκίνησε ο Ζμάι. Τα παιδιά τα χαρακτηρίζουν οι αρετές όπως στα παραμύθια: είναι υπάκουα, βοηθάνε τους φτωχούς και προσεύχονται. Όταν όμως πρέπει να αναδειχθεί κάποιο αρνητικό στοιχείο του χαρακτήρα, οι ήρωες έχουν έντονα διανοητικά, συναισθηματικά ή ηθικά ελαττώματα. Αυστηρά κατηγορούνται ανυπακοή, φυγή από το σπίτι και σχολείο, κλοπή, επιθετικότητα, κακομαθημένα παιδιά.. Εν γένει, η λογοτεχνία της εποχής πάσχει από πολλά ελαττώματα. Η κυρίαρχη θέση ακόμα ανήκει στα ηθικά μηνύματα που πρέπει να περνάνε τα έργα για παιδιά, μη ρεαλιστική παρουσίαση των πραγμάτων, μια απλή καταγραφή των γεγονότων, τα οποία δεν διεγείρουν τη φαντασία των παιδιών.

Η μεσοπολεμική λογοτεχνία όμως αύξησε την καλλιτεχνική απαίτηση. Φαντασία και χιούμορ, λογοπαίγνια έγιναν τα βασικά της στοιχεία. Παρουσιάζονται έργα με ολοκληρωμένη πλοκή, ιστορίες και ποιήματα του αγνού οράματος των δημιουργών, με ένα καθαρό ύφος.

Μια από τις προσωπικότητες που ξεχωρίζουν και αξίζει να αναφερθούν είναι η ποιήτρια Ντέσανκα Μάξιμοβιτς (1898-1993) (Desanka Maksimović). Εμπνευσμένη από μία εξωπραγματική δύναμη, η Ντέσανκα έβρισκε ανεξάντλητες πηγές ομορφιάς στην ποίηση. Από τα νιάτα της ήταν συνεργάτης πολλών περιοδικών για παιδιά και την απόδειξη για αυτό την βρίσκουμε στα άπειρα δημοσιευμένα της ποιήματα. Είχε εκδώσει πολλά βιβλία για παιδιά τα οποία μεταφράστηκαν σε πολλές γλώσσες.

81. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 165-166.

⁸² Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 166.

Η συλλογή ποιημάτων *Vrt detinjstva* (Κήπος της παιδικής ηλικίας) το 1927 ήταν η αρχή της ποιητικής της πορείας. Ήταν ένας δημιουργός έτοιμος να προσεγγίσει την ποίηση της παιδικής ηλικίας και επεσήμανε την αξία της ποίησης που θα εμπλουτίσει τη λογοτεχνία της Σερβίας.

Από την πένα της ποιήτριας βγήκαν μετά αγνές και αθώες ιστορίες *Srce lutke spavaljke i druge priče* (Η καρδιά της αποκοιμισμένης κούκλας και άλλες ιστορίες) το 1933 και *Raspevane priče* (Τραγουδιστές ιστορίες) το 1938, έργα τα οποία ανήκουν στην μεσοπολεμική περίοδο. Κατά τη διάρκεια του πολέμου εκδίδει πεζογραφικά έργα *Dečija soba* (Παιδικό δωμάτιο) το 1942, *Šarena torbica* (Η πολύχρωμη τσαντούλα) το 1943, *Ako je verovati mojoj baki* (Εάν εμπιστεύεστε τη γιαγιά μου) το 1954, *Bajka o Kratkovečnoj* (Το παραμύθι της Συντόμευσης) το 1957, και ποιητικά έργα *Paukova ljuljaška* (Η κούνια του αράχνη) το 1943, *Pesnik i zavičaj* (Ποιητής και πατρίδα) το 1946, *Prolećni sastanak* (Ανοιξιάτικη συνάντηση) το 1954 και πολλά άλλα.⁸³

Η Ντ. Μάξιμοβιτς ήταν από τους πρώτους συγγραφείς που έφεραν τη λογοτεχνία για παιδιά στο καλλιτεχνικό επίπεδο. Πολλοί κριτές επισημαίνουν την αξία του έργου της σαν μιας αζεπέραστης πηγής ομορφιάς και πλούτου του παιδικού κόσμου.

Το έργο της έχει μια προσωπική σφραγίδα και τα αναγνωρίσιμα στοιχεία του είναι τα μοτίβα αγάπης, ζωής, φύσης, αισιοδοξίας, ανθρωπότητας, αλλά πρώτα απ' όλα έρχεται η αγάπη προς το παιδί. Στον πυρήνα του κόσμου της βρίσκεται η αγάπη μαζί με τη φύση σαν δύο συναφή στοιχεία και δύο αναπόσπαστα ποιητικά συναισθήματα.

Ήταν ένας άνθρωπος με κατανόηση για ανθρώπινα ελαττώματα, ένας δημιουργός που είχε απεριόριστη πίστη στην ανθρωπότητα και στην ίδια τη ζωή και αυτά τα περνούσε μέσα από το έργο της. Η δημιουργία της χαρακτηρίζεται από ουμανισμό. Ολόκληρη η ποίησή της είναι μια σύνθεση συναισθημάτων, ομορφιάς, χαράς και συμπάθειας για όλα που υπάρχουν και βρίσκονται γύρω μας.

Απέναντι στο παιδί έχει ένα τρυφερό και προσεκτικό ύφος, με έντονο μητρικό ένστικτο. Το παιδί για την ίδια είναι νόημα και ομορφιά της ζωής, είναι ένα με τη φύση. Στην ατμόσφαιρα όπου όλα είναι φωτεινά και ωραία, δεν υπάρχει θέση για κακομαθημένα παιδιά, υπάρχουν μόνο χαρά, ευχαρίστηση και μεγάλος θαυμασμός.

Γράφοντας για τα ευχάριστα θέματα περί χαράς και ομορφιάς, η ποιήτρια δεν μπορούσε να αποφύγει τα κοινωνικά θέματα της εποχής. Ένα από τα πιο γνωστά της ποιήματα, το οποίο

---

83. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 176-177.

διαβάζεται και σήμερα στα σχολεία, είναι το *Krvana bajka* (Αιματηρό παραμύθι), ένα σύμβολο τραγικού θανάτου των μαθητών και δασκάλων τον Οκτώβριο του 1941. Μια αυστηρή και επώδυνη αλήθεια για τον θάνατο των μικρών, αθώων ψυχών αφηγήθηκε η Ντέσανκα στο λυπητερό της ποίημα, με ένα ζεστό και ήπιο τόνο.⁸⁴

Χωρίς το έργο της η σερβική λογοτεχνία για παιδιά δεν θα είχε τον πλούτο που έχει σήμερα. Επηρέαζε και επηρεάζει ακόμα και σήμερα νέες γενιές ποιητών και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της λογοτεχνίας γενικά.

2.8 Η λογοτεχνία του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα

Η εξάπλωση της παιδικής λογοτεχνίας και η ώριμη δημιουργία στον τομέα αυτόν συνδέονται με το τέλος του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα. Οι ποιητικές δημιουργίες των τελευταίων δεκαετιών θεωρούνται αρχή της καινούργιας αναβίωσης της λογοτεχνίας.

Όσον αφορά τη θεματική, στο κέντρο βρίσκονται παιδική ηλικία και παιχνίδι. Με έντονη αίσθηση για ομορφιά, ο ποιητής και αφηγητής έχουν μέσα τους τη φύση σαν μια αγνή εικόνα του κόσμου. Το τοπίο περιγράφεται με χρώματα και μπροστά στον αναγνώστη απλώνονται οι χαρούμενες μέρες της παιδικής ηλικίας, γαλήνη και άθικτο βασίλειο της φύσης.

Άνοιξαν καινούργιοι δρόμοι με τον ανοιχτόμυαλο ποιητή, πνεύμα του οποίου εγκαταλείπει οριστικά τη ρητορική. Δεν αγνοείται η μη καλλιτεχνική πλευρά του κειμένου, αλλά σε σύγκριση με το παρελθόν, τα χρώματα της διδακτικής αυστηρότητας ξεθωριάζουν, ενώ η φαντασία και τα λαϊκά στοιχεία δεν έχουν τόσο έντονο κοινωνικό-ανθρωπολογικό περιεχόμενο. Το παιχνίδι έχει ως κύριο ρόλο την εξέλιξη των διανοητικών λειτουργιών και, σύμφωνα με τον Ντ. Ράντοβιτς (1922-1984) (D. Radović), είναι το νόημα του ίδιου του παιδιού και της ζωής του.⁸⁵

Τα λογοτεχνικά έργα χαρακτηρίζονται από πλούσιο λεξιλόγιο και τάση προς την δημιουργία καινούργιων και μοναδικών λέξεων. Βέβαια, μερικούς αυτή η τάση οδηγεί στην δημιουργία ακαταλαβίστικων και ανόητων λέξεων, χωρίς νόημα και ουσία.

Διαφορετικά είδη λογοτεχνίας και η αναζήτηση των νέων δυνατοτήτων, έδιναν στην παιδική λογοτεχνία ορισμό μιας τέχνης υψηλού επιπέδου. Τα όρια ανάμεσα στη λογοτεχνία για νέους και μεγάλους είναι ασταθή και η σχέση τους περίπλοκη.

84. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 182-183.

85. Βλ. Dušan Radović, *ό.π.*, σ. 57.

Αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η παιδική λογοτεχνία, σύμφωνα με τα συμφέροντα της κοινωνικό-πολιτικής στιγμής, δοξάζει τη μάχη των ανταρτών και τον πατριωτισμό. Την εποχή που έρχεται, το μοτίβο της ελευθερίας, του μεγαλύτερου πατριωτικού στοιχείου, έρχεται πρώτο.

2.9 Πολεμική και πατριωτική λογοτεχνία

Με την πρώτη ένδειξη της ελευθερίας, μαζί με την κοινωνική και πολιτική εξέλιξη της χώρας, σοβαρά και ενθουσιασμένα αρχίζουν πρωτοβουλίες για δημιουργία της νέας λογοτεχνίας. Οι δεκαετίες του 50 και 60 χαρακτηρίζονται από τη σοσιαλιστική επανάσταση της χώρας και από τον ρομαντισμό της ζωής όπου ο πρωταγωνιστής- «νέος σοσιαλιστής» με τη μάχη και σκληρή εργασία, φτιάχνει συνθήκες για μια ευτυχισμένη ζωή. Όλες οι κοινωνικές συνθήκες της εποχής, αλλαγές και εντελώς διαφορετική στάση απέναντι στη ζωή αντικατοπτρίζονται στην επιφάνεια της λογοτεχνίας.

Στην ατμόσφαιρα του ενθουσιασμού και αισιοδοξίας, η λογοτεχνία για νέους και παιδιά αναλαμβάνει έναν ουμανιστικό και προοδευτικό ρόλο. Θεωρείται δύναμη μαζί με άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες. Μαζί με τους ποιητές που δημιουργούν από το 1945/46, οι δημιουργοί για παιδιά συμβάλλουν στη γενική πρόοδο της χώρας. Η λογοτεχνία δεν είναι μόνο διαφωτιστής του λαού, αλλά και προωθητής του μεγάλου ιδανικού, της ειρήνης.

Η παιδική λογοτεχνία, επηρεασμένη από τα κοινωνικά κινήματα και ελευθέρια που μόλις έλαβε χώρα, εγκαταλείπει τα παραδοσιακά μοτίβα και στρέφεται γύρω στις πολεμικές και ανταρτικές θεματικές. Η αγάπη προς την πατρίδα και την ελευθερία, μια νέα όψη της χώρας, των πόλεων και χωριών της, είναι τα επιθυμητά θέματα για τις ανάγκες της δημοσιότητας.

Ο Πόλεμος που έλαβε χώρα από το 1941-1945, σε αντίθεση με τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, μέσα σε δύο-τρεις δεκαετίες αλλάζει την παιδική λογοτεχνία. Με την αλλαγή των λεπτομερειών, με την καθαρή λογοτεχνική τεχνική, ο πόλεμος κατά των Γερμανών και οι συγκρούσεις που ακολούθησαν μέσα στη χώρα, μετατρέπονται στην μία θρυλική πραγματικότητα. Μια δυνατή ανατροπή μοτίβων και εξαιρετική, δημιουργική παραγωγή οδηγούν σε ένα νέο είδος στη λογοτεχνία- στη λογοτεχνία του εθνικού απελευθερωτικού αγώνα. Όλοι έγραφαν για τον πόλεμο, για την καταστροφή, ακόμα και εκείνοι που γεννήθηκαν στην ελευθερία. Η τάση να τονιστεί η υψηλή ηθικό-ουμανιστική αξία και το ηρωικό παρελθόν,

αίσθηση ότι η αφήγηση για τη μάχη είναι μέρος του συναισθηματικού πατριωτισμού αναγκαστικά είχαν ως αποτέλεσμα την ασπρόμαυρη χροιά.⁸⁶

Εμπνευσμένη από την επανάσταση του λαού, από τα παραδείγματα εκείνων που έδωσαν τη ζωή τους για την πατρίδα μέσω αιματηρών εικόνων που σταματάνε το ιδανικό του παιδικού κόσμου και χαράς, η λογοτεχνία προσπέρασε τα όρια της παράδοσης αντικειμενικής χρονολογίας από τη μία, και της περιπετειώδους και παραμυθένιας αφήγησης από την άλλη πλευρά.

Η κατηγορία του ηρωισμού είναι συγκεκριμένο χαρακτηριστικό του καλλιτεχνικού και στιλιστικού στάνταρ. Ο θάνατος θεωρείται μια υπέρτατη πράξη και η μέγιστη ηθική αξία του μαχητή. Γράφεται για μάχες, νίκες και καταστροφή των κατακτητών.

Τα κείμενα δοξάζουν τον ηρωισμό των ανταρτών. Ο Μάρσαλ Τίτο είναι η πιο σημαντική προσωπικότητα της μεγαλοπρεπούς μάχης, ένα σύμβολο επανάστασης και νίκης. Ο ηγέτης των ανταρτών και ιδρυτής της νέας Γιουγκοσλαβίας, ο Τίτο έγινε το κεντρικό μοτίβο όλων των λογοτεχνικών ειδών. Ο ποιητής γράφει για τον Τίτο με αγάπη και έχει μια εξιδανικευμένη εικόνα για τον ίδιο.⁸⁷

Άπειρα είναι τα ποιήματα με μοτίβα πολέμου. Τα παιδιά αφήνουν τα παιχνίδια και ξεκινάνε τη μάχη, κουβαλάνε πολεμικό εξοπλισμό και τα νιάτα τους τα δίνουν απλόχερα στην πατρίδα. Αναφέρουμε κάποια από τα έργα αυτά: *Sutjeska* (Σούτιεσκα) του Ντούσαν Κόστιτς (1917-1997) (Dušan Kostić), *Morski jastreb* (Θαλασσινός γύπας) και *Tužni cirkuzanti* (Λυπημένος πλακατζής) του Μίρκο Βούγιατςιτς (1919-1988) (Mirko Vujačić), *Orlovi rano lete* (Αετοί πετάνε νωρίς), *Priče partizanske* (Ανταρτικές ιστορίες) του Μπ. Τσόπιτς (1915-1984) (B. Čorčić), *Azbuka rata* (Αλφαβητάριο πολέμου) του Ζίβοραντ Μιχαίλοβιτς (Živojin Mihajlović) και πολλά άλλα.⁸⁸

Εκτός από τα έργα του Μπ. Τσόπιτς (1915-1984) (B. Čorčić), Μ. Άλετσκοβιτς (1924-2008) (M. Alecković) και Α. Ντίκλιτς (1922-1995) (A. Diklić), η καλλιτεχνική αξία των οποίων δε χωρά αμφιβολίες, αφού μέσω αυτών η παιδική λογοτεχνία βρίσκει την υψηλότερη έκφρασή της, είναι δύσκολο να βρεθούν έργα πιο ολοκληρωμένα.

Η αγάπη προς την πατρίδα και τον λαό θεωρείται υποχρεωτικό θέμα. Το συμφέρον του κράτους είναι πάνω από όλα. Τα περιοδικά και πολλά βιβλία πλημμυρίζονται από μοτίβα

86. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 229.

87. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 230.

88. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 231.

πολέμου, επανάστασης, ηρωισμού.. Ο στρατός σαν σύμβολο προστασίας και σιγουριάς, η ειρήνη, φιλία, ενότητα και αδελφότητα των λαών της Γιουγκοσλαβίας είναι αναπόσπαστα μοτίβα στη λογοτεχνία της εποχής.⁸⁹

Μια λογοτεχνία που τονίζει τον πατριωτισμό και ηρωισμό, την υποχρέωση που έχουμε απέναντι στο κράτος, υποστηρίζει και αναπτύσσει αγάπη προς την πατρίδα. Όταν η ζωή πλέον θεωρείται σοβαρή και η λογοτεχνία εργασία για το κοινό καλό, η παιδική λογοτεχνία δεν συμπεριλαμβάνει την παιδική ηλικία σε όλο τον πλούτο της. Ο μονόπλευρος θεματικός προσανατολισμός δεν έχει κατανόηση για στοιχεία καινούργια και πρωτότυπα ή για την ικανοποίηση των καλλιτεχνικών αναγκών της νεολαίας. Στο δεύτερο πλάνο πέφτουν η χαρά και η παιχνιδιάρικη ποίηση, το κάθε μοτίβο που θα μπορούσε κατά κάποιο τρόπο να ταράξει την ιδεολογία.

Θα μπορούσαμε να πούμε πως η λογοτεχνία για παιδιά πλησιάζει σιγά σιγά τη λογοτεχνία για μεγάλους και τα καθαρά όρια δεν υπάρχουν μεταξύ τους. Η χρυσή εποχή της παιδικής λογοτεχνίας ξεκινάει, όπως και στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ενός ιστορικού γεγονότος το οποίο ολοφάνερα επισήμανε το τέλος μιας παλιάς και την αρχή μίας καινούργιας περιόδου.

2.10 Η λογοτεχνία της φαντασίας και του παιχνιδιού

Η λογοτεχνία για νέους και παιδιά μετά τον πόλεμο ακολούθησε μια γενική κατεύθυνση σύμφωνη με τα καλλιτεχνικά δεδομένα της εποχής. Περιορισμένη με τον χαρακτήρα και στόχο της, μέτρια στην ανάπτυξη των ποιητικών μορφών, δεν μας άφησε έργα μόνιμης αξίας. Η παράδοση τη τραβούσε πίσω και τη γύρναγε στα παλιά χρόνια έχοντας ως αποτέλεσμα μια επανειλημμένη δημιουργία λογοτεχνικών έργων. Εκεί που αγνοούμε την διδακτική λειτουργία του βιβλίου, το ίδιο χάνει την αξία της ανάγνωσης και ανακάλυψης. Κάτω από τη συνήθεια να παράγονται έργα «ανάγκης», η λογοτεχνία χάνει την ταυτότητά της.

Εμφανίζονται συγγραφείς και ποιητές που χαρακτηρίζονται από οικειότητα τόνου, αυθορμητικότητα, από την πλούσια έκφραση και ζωηρότητα. Προτιμούν τη φαντασία σαν βάση της καλλιτεχνικής αξίας. Στρέφονται προς τον παιδικό κόσμο και φτάνουν στο επίπεδο των παιδιών και των σκέψεών τους. Η νέα γενιά έχει την καλλιτεχνική αξία μέσα της και δυνατά

---

89. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 232.

συναισθήματα, έχει έναν ατομικό στόχο, καινούργιες λύσεις και διαφορετική έκφραση. Απορρίπτονται οι βαθιά ριζωμένες απαιτήσεις και προκαταλήψεις του λογοτεχνικού γούστου.

Η ποιητική μορφή μετατρέπεται από παιδαγωγική στην αισθητική, απορρίπτεται η πράξη ταύτισης τέχνης με την εκπαιδευτική ανάγκη. Από το 1945 μέχρι το 1954 τον κύριο λόγο έχουν η Ντ. Μάξιμοβιτς (1898-1993) (D. Maksimović), Γκ. Τάρταλια (1899-1984) (G. Tartalja), Μπ. Τσόπιτς (1915-1984) (B. Čorčić), Β. Τσάριτς (1922-1992) (V. Carić), Ντ. Λούκιτς (1928-2008) (D. Lukić), Μ. Αλετσκοβιτς (1924-2008) (M. Alečković), Α. Ντίκλιτς (1922-1995) (A. Diklić), Μπ. Β. Ραντίτσεβιτς (1925-2001) (B. V. Radičević) και άλλοι. Φανταστικές εικόνες, χιούμορ και παιχνίδι και καθαρή έκφραση δημιουργούν μια νέα τάση. Από την παλιά ποιητική δεν έμεινε πλέον τίποτα.⁹⁰

Οι λεγόμενοι ποιητές της τρίτης περιόδου έφεραν στην παιδική λογοτεχνία τη μεγαλύτερη επιτυχία μέχρι τώρα: Ντ. Ράντοβιτς (D. Radović), Ντ. Μάξιμοβιτς (D. Maksimović), Μπ. Β. Ραντίτσεβιτς (B. V. Radičević), Μπ. Τσόπιτς (B. Čorčić).. Η κατανόηση για την παιδική ηλικία και τις ανάγκες των νέων, η ανύψωση έξω από την καθημερινότητα, τα μαγικά στοιχεία έχουν τοποθετήσει βάσεις της καινούργιας λογοτεχνίας. Ο Ντ. Ράντοβιτς (D. Radović), ο οποίος μαζί με τον Ζμάι (Zmaj) και τον Τσόπιτς (Čorčić) κάνει τη τριάδα της παιδικής λογοτεχνίας για παιδιά, με τη συλλογή του *Poštovana deco* (Αγαπητά παιδιά) έχει την κρίσιμη επιρροή στον καλλιτεχνικό λόγο.

Ταυτόχρονα όμως υπάρχουν και ποιητές και συγγραφείς χωρίς δύναμη να απελευθερωθούν από την ιδεολογική διδακτική και από την προώθηση γνώσης μέσω φαντασίας.

Η λογοτεχνία για παιδιά σαν ένα ιδιαίτερο είδος έκφρασης του κόσμου, απελευθερώνεται από τα επιβληθέντα θέματα και καταλαμβάνει ένα νέο χώρο θεματικής. Στα γενικά θέματα που αφορούν τα παιδιά, προσθέτονται θέματα ελκυστικά και μοντέρνα. Συμπεριλαμβάνεται κόσμος στο πλήρες του πλάτος και σε όλα τα χρώματά του.

Με τη νέα λογοτεχνική πράξη, η ποιητική σταματάει να είναι θέμα μυαλού και συμμετρίας, αλλά θέμα παιχνιδιού, ελευθερίας και ανθισμένης φαντασίας. Η παιδική λογοτεχνία γίνεται μεγάλη λογοτεχνία για παιδιά και ενήλικες.

Η σημασία του λογοτεχνικού λόγου βρίσκεται στην αισθητική της αξία, στη δύναμη να εμπλουτίσει και να αφυπνίσει τα συναισθήματα, να ενθαρρύνει τη σκέψη και το παιχνίδι. Ο

---

90. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 238.

δημιουργός βάζει στο πρώτο πλάνο το ενδιαφέρον, παιχνίδι, μεταφορική έκφραση, γέλιο και άλλα στοιχεία ψυχαγωγίας.

Πολλοί συγγραφείς και ποιητές δημιουργούν έχοντας το παιχνίδι σαν βάση θεωρώντας πως το παιχνίδι είναι η τέχνη του παιδιού. Είναι η πιο στοιχειακή μορφή της αισθητικής έκφρασης και η πιο σημαντική ετικέτα του παιδιού, χωρίς το οποίο το παιδί νιώθει άδεια.

Αισθητικός ηδονισμός, απόλαυση και συμπάθεια είναι τα κύρια στοιχεία της ποιητικής. Το μοντέλο που βασίζεται στη μαγεία, την οποία μπορεί να παραγάγει ένα έργο, επιστρέφει την ποίηση στην πρωτόγνωρη τέχνη, στην έκφραση χαράς της ζωής και ικανοποίησης της ανάγκης για παιχνίδι. Στα έργα των Ράντοβιτς (Radonić), Τσόπιτς (Ćorić), Λούκιτς (Lukić), Βίτεζ (Vitez) και άλλων το παιδί δεν ψάχνει να βρει νόημα των λέξεων ή του ποιήματος, αλλά τα απολαμβάνει και τα διασκεδάσει.⁹¹

Όσον αφορά την ιδέα και τη μορφή της λογοτεχνίας, η ποίηση γίνεται ένας μικρός θησαυρός της εθνικής λογοτεχνίας. Μια μεγάλη ποικιλία θεμάτων και ιδεών που εκφράζονται με ειρωνεία, σαρκασμό και παρωδία δημιουργούσαν έργα πρωτότυπα. Ανακάλυψη του περίπλοκου κόσμου των παιδιών, των συναισθηματικών τους αντιδράσεων και παιχνιδιών είναι ο βασικός στόχος της λογοτεχνίας. Ο στίχος είναι πλουσιότερος, ρυθμικά και μελωδικά σωστά οργανωμένος.

Η πεζογραφία ανάμεσα στους δύο πολέμους με τον Νούσιτς (Nušić), την Μάξιμοβιτς (Maksimović) και τον Τσόπιτς (Ćorić) ανθίζει και, με τα χαρακτηριστικά της, πλησιάζει αρκετά την ποίηση. Απελευθερώνοντας από την κλασική και γενική θεματική για παιδιά, η πεζογραφία δείχνει ικανότητες σχεδιασμού και αναζήτησης για σύγχρονες τάσεις έκφρασης.

Ιστορίες και μυθιστορήματα καταλαμβάνουν χώρο. Τον αναγνώστη τον ενδιαφέρουν ιστορίες με παραμυθένια μοτίβα, φανταστικής ή ρεαλιστικής αφήγησης, με περίεργα θέματα και δυναμική πλοκή. Τα έργα αυτά εξελίσσουν τη φαντασία και αφυπνίζουν ενέργεια.

Με την εξέλιξη της λογοτεχνίας και με τον λόγο που κατευθύνεται από τα ανθρώπινα συναισθήματα και από το ίδιο το παιδί, ξεχωρίζονται η λογοτεχνία για παιδιά προσχολικής ηλικίας σαν είδος της παιδικής λογοτεχνίας και ιδιαίτερα σχολεία αφήγησης. Μύθοι και ιστορίες για παιδιά από 2 μέχρι 7 χρονών είναι πλούσια σε μοτίβα και θέματα, περιγράφουν τον κόσμο των ζώων και φυτών και συμπεριλαμβάνουν θετικά και πλούσια θέματα.

Αν και η λογοτεχνία για παιδιά άρχισε να ακολουθεί έναν διαφορετικό δρόμο, ακόμα φαίνονται παιδαγωγικά και διδακτικά στοιχεία, δημιουργίες με βάση το σοσιαλιστικό μοντέλο.

---

91. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 240-241.

Τις αφηγηματικές μορφές ακολουθεί μια ψυχολογία ακατάλληλη για παιδιά. Όμως, η αλλαγή φαίνεται στην πιο δυναμική πλοκή, στους πρωτότυπους ήρωες, στην απλή σύνθεση, λειτουργική γλώσσα και κατάλληλο ύφος. Τα έργα απευθύνονται σε μικρούς και μεγάλους και προκαλούν ενδιαφέρον.

Πλέον η παιδική λογοτεχνία είναι απελευθερωμένη από τα μοτίβα σοσιαλισμού και εξελίσσεται ταυτόχρονα με τη λογοτεχνία για μεγάλους. Μέσα στα χρόνια που ακολουθούν, η αξία της αναδεικνύεται.

Θεωρούμε πως ένας από τους πιο σημαντικούς συγγραφείς της εποχής ήταν ο Μπράνκο Τσόπιτς (1915-1984) (Branko Ćopić), ο οποίος με τα έργα του άφησε μεγάλο πλούτο στην παιδική λογοτεχνία της Σερβίας. Τα περισσότερα έργα του απευθύνονται στα παιδιά και στη νεολαία. Είχε επιλέξει την παιδική λογοτεχνία και όλη του τη ζωή εξελισσόταν σαν συγγραφέας για παιδιά και έμεινε πιστός σε αυτό το είδος της λογοτεχνίας.

Μερικά από τα έργα του είναι τα εξής: *U carstvu leptirova i medveda* (Στο βασίλειο των πεταλούδων και αρκούδων) το 1940, *Družina junaka* (Η παρέα των ηρώων) το 1945, *Doživljaji kuma Torbe* (Οι περιπέτειες του κουμπάρου Τόρμπα) το 1946, *Armija odbrana tvoja* (Ο στρατός είναι η άμυνά σου) το 1948, *Ježeva kuća* (Το σπίτι του σκαντζόχοιρου) το 1949, *Doživljaji mačka Toše* (Οι περιπέτειες του γάτου Τόσα) το 1954, *Bosonogo djetinjstvo* (Ξυπόλυτη παιδική ηλικία) το 1957 και πολλά άλλα.⁹²

Ο Τσόπιτς (Ćopić) έχει μια άλλη προσέγγιση και άλλη έκφραση. Η έμπνευσή του είναι η ίδια η ζωή και μέσα στα έργα του συναντάμε τις αντιθέσεις- έντονη χαρά και έντονη λύπη. Τα κύρια στοιχεία των έργων του είναι τα παιδιά που παίζουν, που μάχονται, φύση από όλες τις πλευρές της, χρώματα, ήχοι.. όλα βρίσκονται σε έναν μαγικό και εξωπραγματικό κόσμο. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από παιδική ηλικία, η οποία είναι ρίζα της ανθρώπινης ζωής, ένας κόσμος καλύτερος και πιο δίκαιος από όλους τους κόσμους.

Ήταν ένας συγγραφέας ο οποίος χρωμάτιζε την παιδική ηλικία με ζωντανά και χαρούμενα χρώματα και ταυτόχρονα ένας συγγραφέας ο οποίος ζούσε τη φρίκη του πολέμου, μεγάλωσε χωρίς πατέρα και αυτή την μελαγχολική πλευρά του την βρίσκουμε επίσης στα έργα του. Σχεδόν στο κάθε από τα έργα του βλέπουμε ένα κομμάτι της προσωπικής του ζωής.

---

92. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 245.

Ο φυτικός και ζωικός κόσμος καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος στα έργα του. Ο συγγραφέας προσπαθούσε να αποκωδικοποιήσει τα μυστικά των ζώων στις ιστορίες που έχουν μορφές αλληγορίας.

Ο Τζόπιτς (Ćorjić) υπήρξε ένας ώριμος δημιουργός, δυναμικός, αυθόρμητος, με απίστευτο χιούμορ και για αυτό το λόγο τον δέχτηκαν όλοι. Το ταλέντο του βρίσκουμε στα έργα για παιδιά που άφησε πίσω του. Επηρέασε πολλούς μελλοντικούς συγγραφείς και συνέβαλε στην αναβάθμιση της λογοτεχνίας για παιδιά.

Άλλο ένα όνομα το οποίο αξίζει να αναφερθεί είναι το όνομα του Ντούσαν Ράντοβιτς (1922-1984) (Dušan Radonić). Χωρίς αμφιβολία η δεκαετία του 60 ήταν η πιο ώριμη και η πιο σημαντική περίοδος της παιδικής λογοτεχνίας. Διαφορετική στάση απέναντι στο παιδί, καινούργιος ύφος στην έκφραση, μια φρεσκάδα στις ιδέες ικανοποιούν όχι μόνο το αναγνωστικό κοινό, αλλά και τους κριτές της λογοτεχνίας.

Με τη συλλογή ποιημάτων του *Poštovana deco* (Αγαπητά παιδιά) το 1954, με την οποία τελειώνει επίσημα η συμβατική ποίηση, η παιδική λογοτεχνία πλησιάζει πλήρως την εξέλιξη της λογοτεχνίας γενικά. Τα έργα που ακολουθούσαν ήταν τα εξής: *Smešne reči* (Αστείες λέξεις) το 1961, *Vukova azbuka* (Το αλφαβητάριο του Βουκ) το 1971, *Nije- Jeste* (Είναι- δεν είναι) το 1979, *Sedi da razgovaramo* (Κάτσε να μιλήσουμε) το 1981. Εξέδωσε το βιβλίο ποιημάτων και ιστοριών *Pričam ti priču* (Σου λέω μια ιστορία) το 1963 και παιχνίδια για ραδιοφωνικές εκπομπές *Kapetan Džon Pipifoks* (Ο καπετάνιος Τζον Πιπλόξ) και *Kako su postale ružne reči* (Πώς δημιουργούνται οι άσχημες λέξεις). Συνέταξε την ανθολογία *Antologija srpske poezije za decu* (Ανθολογία της σερβικής ποίησης για παιδιά) το 1984. Είναι επίσης σημαντική η συμβολή του στη θεωρητική και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας. Έγραφε και για μεγάλους.⁹³

Η ιδιαιτερότητα της γραφής του βασίζεται στην αντίληψη και κατανόηση των παιδιών που είχε. Σκεφτόταν με τη λογική του παιδιού. Συχνά βλέπουμε στα έργα του τη μετατροπή από ρεαλιστικό στον εξωπραγματικό κόσμο, μαγεία και θαύματα που προέρχονταν από τον παιδικό κόσμο, έμφαση της καλοσύνης, δικαιοσύνης, όλων των θετικών στοιχείων της ζωής τα πρόσφερε στα παιδιά και μεγάλους με τη δύναμη του ποιητικού του λόγου.

Ο συγγραφέας καταφέρνει να βρει την είσοδο στο μυστικό κόσμο της παιδικής φαντασίας, να τον ερευνήσει, να εξαντλήσει όλα τα παιδικά θέματα και να τα παρουσιάσει στα έργα του. Παρατηρεί παραμυθένια μοτίβα και τα εντάσσει στις ιστορίες του. Πάλι έχουμε τον παιδικό

93. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 326-327.

κόσμο ως τον καλύτερο από όλους, το παιδί σαν μικρή «ανθρωπότητα» μέσω των παιχνιδιών, της ειρωνείας.. Η ποιητική του βασίζεται στην παιδική «ανικανότητα» να ξεχωρίσει το «εγώ» από τον έξω κόσμο, το υποκειμενικό από το αντικειμενικό, την πραγματικότητα από την ψευδαίσθηση. Ξέρει να συνδεθεί με τους νέους και να ταυτιστεί με αυτούς.⁹⁴

Απευθύνεται στα παιδιά άμεσα, με διαλόγους και στο δεύτερο πρόσωπο, ο Ράντοβιτς (Radonić) δημιουργεί μια ψευδαίσθηση οικειότητας, ζεστασιάς και θεαματικότητας. Συγγραφέας-φιλόσοφος, σατιρικός, ένας από τους πιο δυναμικούς καλλιτέχνες της σύγχρονης λογοτεχνίας, ο Ντ. Ράντοβιτς (D. Radonić) επεκτείνει τη λογοτεχνία όσον αφορά τη θεματική και την αναβαθμίζει ακόμα πιο πολύ.

---

94. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 328-329.

Κεφάλαιο Τρίτο: Παιδική λογοτεχνία στη Σερβία σήμερα

3.1 Καινούργιο πνεύμα

Κατά τη δεκαετία του 60 η παιδική λογοτεχνία αποτελεί ένα ανεξάρτητο και ολοκληρωμένο είδος της σύγχρονης λογοτεχνίας και έχει επιτύχει ένα μεγάλο βαθμό θεματικής κυριαρχίας. Φτάνει στο κέντρο ενδιαφέροντος ευρύτερου αναγνωστικού κοινού, με συναισθηματική και διανοητική δύναμη, είναι η λογοτεχνία για μικρούς και μεγάλους, πηγή χαράς. Η έμφαση είναι στον κόσμο του παιδιού, ο οποίος περιγράφεται με καινούργια χρώματα και εικόνες που αφυπνίζουν φαντασία και τρυφερά συναισθήματα. Η ποίηση είναι μαστοριά, αγνή μαγεία. Στην πεζογραφία, η πλοκή είναι τεντωμένη και συναρπαστική, σταματάει στο πιο κρίσιμο σημείο και είναι δύσκολο να οριστούν τέλος και αρχή, έχει μια ενδιαφέρουσα πορεία και οι ήρωες είναι ολοκληρωμένοι, συγκεκριμένοι και λογικοί- όλα αυτά αλλάζουν τις συνήθειες του παρελθόντος.⁹⁵

Οι καινούργιες γενιές ποιητών και συγγραφέων κατάφεραν να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ λογοτεχνίας για παιδιά και μεγάλους, μας άφησαν τα καλύτερα παιδικά έργα εμπλουτισμένα από νέες θεματικές και ιδέες.

Ο στόχος της λογοτεχνίας για παιδιά είναι η ελεύθερη και καλλιτεχνικά δυναμική σκέψη. Εξαιρετικά δημιουργικός, θεωρητικά και λογοτεχνικά μορφωμένος, ο ποιητής μετατρέπει τη λογοτεχνική συνείδηση. Η μυστική σχέση που έχει με τον αναγνώστη βρίσκεται στο βάθος του ταλέντου και του πνεύματός του. Η δημιουργία πλέον είναι σκληρή δουλειά. Με την απόφαση να ασχοληθεί με την παιδική λογοτεχνία, ο ίδιος ο ποιητής έχει τι να μας προσφέρει και τι να μας πει. Εξαιρετικός παρατηρητής και ψυχολόγος, ήξερε να αγγίζει τις καθαρές λυρικές χορδές. Οι δημιουργοί που εμφανίζονται κάνουν καθαρή διαφορά μεταξύ ποίησης και λογικής. Το μυστικό της επιτυχίας βρίσκεται στο γεγονός ότι ο δημιουργός δεν σκέφτεται πλέον τον μικρό ή μεγάλο αναγνώστη, αλλά μόνο δημιουργεί καταβάλλοντας μεγάλη προσπάθεια. Οι δημιουργοί ζωντανεύουν τους ήρωες δίνοντάς τους συναισθήματα και ρεαλιστικά χαρακτηριστικά. Ολόκληρη η τέχνη συμβάλλει στο να ανοίξει ο δρόμος της φαντασίας. Ποιητές και συγγραφείς διαφορετικών δυνατοτήτων, καθαρής άποψης για τον κόσμο, πλούσιας φαντασίας και παιδικής αθωότητας κατασκευάζουν ποιητικό πλούτο που απέκτησε ανεκτίμητη αξία. Τις βάσεις της

95. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 367.

σύγχρονης λογοτεχνίας τις τοποθέτησαν οι δημιουργοί σαν τους Μ. Ντανόιλιτς (1937-) (M. Danojlić), Α. Πόποβιτς (1929-1996) (A. Popović), Ι. Αντριτς (1892-1975) (I. Andrić).⁹⁶

Η επέκταση του σχολικού συστήματος και η νέα τεχνολογία μάθησης μειώνουν τα όρια μεταξύ μεγάλων και μικρών. Οι αντιληπτικές δυνατότητες των παιδιών αλλάζουν και φτάνουν το επίπεδο των μεγάλων. Στο σύγχρονο παιδί από την προσχολική του ηλικία μέχρι την εφηβεία, αναλόγως την διανοητική και βιολογική του ωριμότητα, είναι καθιερωμένα τα αναγνωστικά του ενδιαφέροντα και οι αναγνωστικές του συνήθειες. Το παιδί είναι ένας μικρός άνθρωπος μόνο όσον αφορά την εμπειρία. Ο δημιουργός απευθύνεται άμεσα στα παιδιά και αφαιρεί εμπόδια ανάμεσά τους. Μιλάει στα παιδιά με διάλογο, κάνει ερωτήσεις και επικοινωνεί μαζί τους. Με τον μικρό αναγνώστη δημιουργείται μια σχέση μέσω της οποίας δημιουργεί και ο ίδιος ο αναγνώστης γεμίζοντας τα κενά που ο συγγραφέας και/ή ο ποιητής επίτηδες αφήνει. Το κείμενο δεν τελειώνει με τα λόγια του δημιουργού, αλλά ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να συμπληρώσει την ιστορία, να τη συνεχίσει ή να περάσει ένα μήνυμα από αυτήν.⁹⁷

Τα μοτίβα που επεξεργάζονται είναι τα στοιχεία της καθημερινότητας. Τη λογοτεχνική δομή την αποτελούν όλα τα θέματα που σχετίζονται με τα παιδιά, ακόμα και τα θέματα ταμπού. Επικρατεί αστική ευαισθησία και θορυβώδης ατμόσφαιρα της πόλης σαν ένα είδος ειδυλλιακού τοπίου. Στην ουσία, δεν απορρίπτεται τίποτα, μόνο είναι μειωμένα τα μοτίβα φύσης και αγροτικού τοπίου. Επανάσταση και πατρίδα, δυνατά θεματικά μοτίβα, πλέον βιώνονται με έναν αντιπολεμικό τρόπο, στη μορφή ανάμνησης. Ο πατριωτισμός αντιλαμβάνεται με πιο ευρύ και σύγχρονο τρόπο, επεκτείνονται επίπεδα ψυχολογικής και ανθρωπολογικής ανάλυσης της προσωπικότητας του παιδιού. Ψάχνονται ουμανιστικές και αχρησιμοποίητες δυνατότητες της κοινωνίας και κάποιοι πιο γενικοί κανόνες της ανθρώπινης ύπαρξης. Η πατρίδα που μεγαλώνει στην καρδιά δεν αμύνεται με όπλα, αλλά με βιβλία και καλή συμπεριφορά.⁹⁸

Ήρωες φαίνονται ζωντανοί, μεταξύ ονείρου και πραγματικότητας. Με πολλές ψυχολογικές σκιάσεις, δημιουργούνται ο χαρακτήρας και η φύση του παιδιού. Με επιλοκές και διάλογο, λογοπαίγνια, ονόματα και παρατσούκλια, ο δημιουργός προκαλεί τον αναγνώστη και τον βάζει στις κωμικές καταστάσεις.

Με την ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας, με την αποδοχή βασικών μηχανισμών τεχνολογικού πολιτισμού και με την ανθρωπολογική ανατροπή, η επιστημονική φαντασία

96. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 373-375.

97. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 371.

98. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 372.

λαμβάνει χώρα και εκπροσωπεί έκφραση των ανεκπλήρωτων ονείρων του ανθρώπου. Εξωπραγματικός κόσμος, διαστημόπλοια, κατάκτηση του διαστήματος αποτελούν πλέον ελκυστική θεματική.

3.1.1 Ποιητική

Το νόημα βρίσκεται στην αισθητική αξία, στον εμπλουτισμό, στη συναισθηματικότητα, στην ενθάρρυνση για γνώση και σκέψη, η λογοτεχνία χρησιμοποιεί χιούμορ μαζί με παιχνίδι, το οποίο θεωρείται ποιητική κορυφαίας κατηγορίας. Η αλληγορική στάση απέναντι στον κόσμο, παραδοξότητα και χαρά, αφυπνίζουν στον αναγνώστη τη δύναμη ζωής και εμπλουτίζουν την παιδική ηλικία. Ο δημιουργός παράγει νέες λέξεις, προσθέτει επίθετα στα ουσιαστικά αντίθετης έννοιας, προσαρμόζει εκφράσεις και παίζει με τη γραμματική. Ζωγραφίζεται έτσι ένας κόσμος υποθετικός και άγνωστος προκαθορισμένος για παιχνίδι. Ο στίχος που δίνει έμφαση στην ανυπακοή και ανευθυνότητα, στον παραλογισμό και χωρίς νόημα νεολογισμούς, χωρίς όρια και κανόνες, ο στίχος που στην ουσία είναι οργανωμένος στην υψηλή πειθαρχία του ποιητικού λόγου, διασκεδάζει και προκαλεί χαρά και γέλιο. Ένα παιχνίδι στο οποίο συμμετέχουν ο ποιητής και το παιδί μαζί δεν σημαίνει ελευθερία ούτε την απόκλιση από τις τεχνικές δημιουργίας, συστηματικότητας και γλωσσικού κανόνα.⁹⁹

Εικονογράφηση αναμφίβολα κάνει τα κείμενα και βιβλία πιο ελκυστικά. Όμως, ξεκινάει μια διαφορετική μορφή εικονογράφησης. Οι στίχοι και τα κείμενα διαμορφώνονται έτσι ώστε να σχηματίσουν διάφορα αντικείμενα και έτσι ο δημιουργός παίζει με τις λέξεις και με την εικονογράφηση.

Οι δημιουργοί γράφουν για τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές, για ταινίες, κουκλοθέατρα. Την παραγωγή την χαρακτηρίζουν δυναμικά μοτίβα και πλοκή, κωμικές αντιθέσεις, ήρωες στη δράση, ψυχολογική ένταση και ζωντανός διάλογος.

Απορρίπτονται οι καθαρά εκπαιδευτικές τάσεις και ο δημιουργός πλέον δεν είναι μόνο δάσκαλος. Στους καλύτερους δημιουργούς όχι μόνο που το νόημα βρίσκεται σταθερά μέσα στο κείμενο, αλλά είναι και αναπόσπαστο μέρος του έργου τέχνης και απαραίτητος παράγοντας της λογοτεχνικής επικοινωνίας.

---

99. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 373.

Κατά κάποιον τρόπο απορρίπτονται η απλότητα, η γραμματική τελειότητα, το καθαρό ύφος και όλοι οι άλλοι παράγοντες καλλιτεχνικής κατασκευής. Δεν είναι χαρακτηριστική η ρασιοναλιστική, λεπτομερής και προσεγμένη έκφραση. Η έκφραση, τοποθετημένη σε ένα ανεπαρκές περιβάλλον, αλλάζει την αισθητική της αξία και αποκτά δυνατότητες σημασιολογικής προοπτικής. Ποιήματα και ιστορίες έγιναν αποτέλεσμα του καλύτερου συνδυασμού λέξεων και των καλύτερών τους διαμορφώσεων.¹⁰⁰

Οι δημιουργοί του καινούργιου πνεύματος που πρέπει να αναφερθούν είναι οι Μίλοβαν Ντανόιλιτς (1937-) (Milovan Đanojlić), Αλεξάνταρ Πόποβιτς (1929-1996) (Aleksandar Popović), Ίβο Άντριτς (1892-1975) (Ivo Andrić), Ντόμπριτσα Έριτς (1936-) (Dobrica Erić), έργα των οποίων χαρακτηρίζονται από ενδιαφέρουσα ολοκληρωμένη σύνθεση. Είναι υπομονετικοί δημιουργοί των λέξεων.

3.2 Λογοτεχνία για παιδιά της νέας εποχής

Η λογοτεχνία για παιδιά έχει μεγάλη επιτυχία στη σύγχρονη λογοτεχνική παραγωγή. Με τη ενδιαφέρουσα γλώσσα, με το παιχνίδι που προκαλεί χαρά και ευτυχία, μετατρέπεται σε μια πλούσια ποιητική κίνηση. Δεν περιορίζεται, είναι εμπλουτισμένη με τα έργα μεγάλης αξίας και δύναμης και έρχεται στο ίδιο επίπεδο με τη λογοτεχνία για μεγάλους.

Ο δημιουργός είναι συγκεντρωμένος στις περίπλοκες μορφές επικοινωνίας με τον αναγνώστη, στην αναζήτηση καλύτερων εκφράσεων και λύσεων και δεν φοβάται τις απρόοπτες εκφράσεις που αφήνουν τον αναγνώστη ελεύθερο να σκέφτεται. Ο δρόμος προς φαντασία είναι ανοιχτός, ο αναγνώστης πιστεύει στις αντιλήψεις του, συμμετέχει ενεργά στην ιστορία και αποφασίζει, έτσι ώστε να δημιουργηθούν απορίες μέσα του. Το ανοιχτό τέλος επηρεάζει δυνατά τον αναγνώστη, τον αναγκάζει να σκέφτεται και να προσφέρει λύσεις, να αλλάζει την πορεία της ιστορίας, τους ήρωες ή τις περιγραφές, να συμπληρώνει τα κενά και, αναλόγως τη διάθεση, να προσθέτει καινούργια σημεία. Ο μικρός αναγνώστης είναι συμπαίκτης και συνεργάτης της δομής και αναβιώνει τον κόσμο γύρω του.

Για να τραβήξει την προσοχή του αναγνώστη, ο ποιητής προκαλεί ανησυχία στον ίδιο, τον ξυπνάει και αναγκάζει να σκέφτεται. Ο ποιητής είναι ελεύθερος και ανεύθυνος απέναντι στον μικρό αναγνώστη, δεν συνδέει όμορφο με το χρήσιμο, δεν διακρίνει το καλό από το κακό, δεν

---

100. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 376.

παίρνει θέση των γονέων, διότι ξέρει πως η ανυπακοή είναι η μεγαλύτερη αρετή της παιδικής ηλικίας. Απέναντι στον μικρό παραλήπτη έχει μια ειρωνική και κυνική στάση.

Οι λογοτέχνες ασχολούνται με όλα τα θέματα και μοτίβα. Η λογοτεχνία γίνεται πιο χειραφετημένη, πολιτιστική και ευρωπαϊκή. Η επιστημονική φαντασία βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος, ξεπερνιούνται όρια και φόβοι, όσα ήταν άγνωστα και προκαλούσαν τρόμο, τώρα πλέον είναι οικεία και ενδιαφέροντα.

Μια φανταστική και αισιόδοξη προσέγγιση, υψηλό χιούμορ λεπτών τόνων δίνουν ζωή στα έργα. Εικονογραφείται μέσω καρικατούρας και παρωδίας.

Χιούμορ παίζει μεγάλο ρόλο. Η μαγεία του ξεκινάει από εύκολη λογοπαίγνια και μετατρέπεται σε ανέκδοτα από τα οποία αποτελούνται τα έργα.

Τα έργα βιώνονται με όλες τις αισθήσεις. Αποτελούν τον συνδυασμό χρωμάτων, λέξεων και μελωδίας. Ένα βασίλειο παιδικής φαντασίας και αταξίας. Η ποίηση είναι η συμφωνία της παιδικής χαράς. Ελεύθερος, ελλειπτικός στίχος με τον οποίο τιθασεύεται η μουσική του ζωντανού λόγου, αφήνει πίσω του μια αοριστία, εμπλουτίζει συναισθήματα και γνώσεις.

Η πεζογραφία, με την ενδιαφέρουσα θεματική, με τους γραφικούς χαρακτήρες, πλοκή και με άλλα στοιχεία δομής επίσης βρίσκεται σε ένα υψηλό επίπεδο. Σύμφωνα με τον Μίρκο Σ. Μάρκοβιτς (1958-) (Mirko S. Marković), οι λογοτέχνες επιτέλους κουράστηκαν από τη διδακτική¹⁰¹. Το νόημα των κειμένων δεν βρίσκεται πλέον στην επιφάνεια, αλλά στα βάθη στα οποία φτάνεται με συναισθήματα και λογική. Πολύπλευρο μήνυμα που περνάνε τα έργα εμφανίζεται σαν συμβουλή, η πρόθεση αντικρίζεται από την πλοκή και τα συμφραζόμενα, από τη ροή της αφήγησης, από τις πράξεις των ηρώων.¹⁰²

Η λογοτεχνία ανέβηκε στον χώρο της τηλεόρασης, του ραδιόφωνου, της ζωγραφικής. Η λογοτεχνικό-καλλιτεχνική εμπειρία δεν αποκτάται πλέον μόνο με διάβασμα και το βιβλίο δεν είναι ο μόνος κυρίαρχος μεσολαβητής μεταξύ γραπτού λόγου και παραλήπτη. Με τη μετακίνηση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης που ανοίγουν την ψυχή της νεολαίας, η λογοτεχνία έγινε πιο προσιτή και δημοφιλή. Τα ΜΜΕ με την εξάπλωσή τους, επηρεάζουν τη νεολαία και την «αναγκάζουν» να διαβάσει και ταυτόχρονα ανοίγουν τους ορίζοντές τους. Όμως, με αυτόν τον τρόπο χάνεται και η μαγεία της μοναδικότητας του έργου, καταστρέφεται η εσωτερική εικόνα που φτιάχνει ο καθένας μας ενώ διαβάζει.

101. Βλ. Mirko S. Marković, *Knjiga za decu i roditelje, rasprave, ogledi, prikazi i zapisi o književnosti za decu*, εκδ. EXCELZIOR, Βελιγράδι 1996.

102. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 435.

Έχοντας το πρωτότυπο τη λογοτεχνία για μεγάλους, οι λογοτέχνες της παιδικής λογοτεχνίας επίσης χρησιμοποιούν πολυσημία και μυστικό ύφος το οποίο ξεπερνάει τα όρια. Δυσκολίες στην ανάγνωση και κατανόηση των κειμένων δεν βρίσκονται στους συμβολισμούς και ασάφεια, αλλά στην πολύπλευρη δομή που μοιάζει με περίπλοκη φόρμουλα κατανοητή μόνο στους ορισμένους. Η ανάγνωση γίνεται μια πραγματική έρευνα.

Η παιδική λογοτεχνία βρίσκεται στη συνεχή εξέλιξη. Ποιητικές συλλογές, περιοδικά, εκδοτικοί οίκοι, φεστιβάλ συνέχισαν να ανακοινώνουν καινούργια ονόματα. Προσανατολισμός προς την αισθητική, ψυχαγωγία και πνευματική αξία αποφέρουν καρπούς.

Ένα από τα ονόματα άξια να αναφερθούν είναι αναμφίβολα το όνομα του Λιούμπιβογιε Ρσουμοβιτς (1939-) (Ljubivoje Ršumović). Εμφανίζεται την εποχή όταν η λογοτεχνία για παιδιά βρισκόταν ψηλά. Με τη γοητεία και το χιούμορ του ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους. Είναι πιο κοντά στην κατανόηση της ουσίας του παιδικού κόσμου και δημιουργεί έργα, τα οποία με την πρωτοτυπία τους, αλλάζουν την αξία της παιδικής λογοτεχνίας. Ακόμα με τα πρώτα του ποιήματα τον αποδέχονται με ενθουσιασμό μικροί και μεγάλοι. Με αισιοδοξία δημιουργικά ακολουθεί την πορεία των ξένων και ντόπιων λογοτεχνών. Με ευκολία καθιερώνει επικοινωνία με τον αναγνώστη και προκαλεί την περιέργειά του. Συνδυάζει παράδοση με τη σύγχρονη τάση με πλούσια φαντασία και αίσθηση για ρυθμό και τη φύση του παιδικού κόσμου. Παιχνίδι σαν δημιουργική δραστηριότητα είναι κυρίαρχο στοιχείο του έργου του.¹⁰³

Με το λεξιλόγιο και τη τεχνική που ταιριάζει στη νεολαία, ο Ρσουμοβιτς (Ršumović) επηρέασε τις επόμενες γενιές. Το έργο του θεωρείται πρωτότυπο και μια αρχή καρποφόρας συνέχειας. Με την εμφάνισή του, η παιδική λογοτεχνία ωρίμασε και ο ίδιος αναβάθμισε την ποιητική σκέψη για παιδιά. Κάποια από τα έργα του: *Ma šta mi reče* (Μα, τι μου λες) το 1970, *Domovina se brani lepotom* (Η πατρίδα αμύνεται με ομορφιά) το 1973, *Hajde da rastemo* (Ελα να μεγαλώνουμε) το 1990 και πολλά άλλα.¹⁰⁴

Άλλο ένα όνομα που πρέπει να αναφέρουμε είναι το όνομα Γκρόζντανα Όλουγιτς (1934-) (Grozdana Olujić), της ώριμης μεταφράστριας, ενός από τους καλύτερους συγγραφείς στη Σερβία, η οποία στον κόσμο της παιδικής λογοτεχνίας κάνει εμφάνιση με παραμύθια. Το έργο της χαρακτηρίζεται από ευαισθησία και χαριτωμένη φαντασία. Εμπνευσμένη από τον παιδικό κόσμο, η ίδια δημιουργεί μια παροδική και αιθέρια πραγματικότητα. Τα παραμύθια της με

103. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σσ. 437-438.

104. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 438.

έντονο συμβολισμό έχουν βάσεις στην καθημερινότητα και οι ήρωες είναι πιο κοντά στα υπαρκτά πρόσωπα.

Δεν δέχεται την παροδικότητα και τις αόρατες δυνάμεις που κάνουν τη ζωή άσχημη και δύσκολη. Ακολουθεί την αιωνιότητα, καλοσύνη, ομορφιά και λογική. Ταξιδεύοντας στους ανύπαρκτους κόσμους έχοντας τη φαντασία και τα όνειρα δίπλα της, η Γκρόζντανα (Grozdana) απωθεί την άσχημη πραγματικότητα για να κυριαρχήσει παντού η αρμονία. Στα έργα της συνυπάρχουν καλό και κακό, φαντασία και πραγματικότητα, χαρά και λύπη, αλλά πάντα θριαμβεύουν ουμανισμός και αγάπη. Κάποια από τα καλύτερα έργα της είναι: *Maslačak* (Πικραλίδα), *Dečak i princeza* (Το αγόρι και η πριγκίπισσα), *Zlatni tanjir* (Χρυσό πιάτο), *Sedefna ruža* (Ζαφειρένιο τριαντάφυλλο)...¹⁰⁵

Καθιερωμένη στα έργα του Ντ. Ράντοβιτς (D. Radović) και των ακόλουθών του, η σημερινή παιδική λογοτεχνία προσφέρει ποικιλία μορφών, θεματικής και εκφραστικών μέσων. Απελευθερωμένη από πίεση και υποχρέωση, η ίδια προωθεί τη γενική αναγέννηση του ποιητικού λόγου. Ποιητικότητα των έργων, συνεχής περιέργεια, δίψα για παιχνίδι, πληρότητα της καλλιτεχνικής έκφρασης, κυριαρχία ατομικού πάνω από το απρόσωπο, φέρνει στο λογοτεχνικό φαινόμενο αυτό την καλλιτεχνική αξιοπιστία και ζωτικότητα.

Η λογοτεχνία αλλάζει με βάση τις κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες, που εξελίσσονται με καινούργιες γενιές. Ο ποιητικός λόγος δεν μεταφέρεται μόνο με τα βιβλία, αλλά παίρνει καινούργια μορφή με την εξέλιξη της τεχνολογίας. Τα παιδιά είναι υπερφορτωμένα με πολλές πληροφορίες και εντυπώσεις, είναι σοβαρά και πανέξυπνα, αρχίζουν να μαθαίνουν γράμματα μικρά, διαχειρίζονται υπολογιστές, μαθαίνουν ξένες γλώσσες. Για αυτούς τους λόγους ο λογοτέχνης σβήνει τα διανοητικά όρια μεταξύ του παιδιού και του αναγνώστη, μεταξύ που κόσμου των παιδιών και ενηλίκων.

Στη λίστα με παλιά θέματα προσθέτονται οι δυνατότητες του φανταστικού κόσμου. Ο δημιουργός ζωγραφίζει την καθημερινότητα του παιδιού στα έργα του. Ασχολείται με σύγχρονα θέματα- οικολογία, ατμόσφαιρα, την κακή επιρροή των χημικών ουσιών, απειλούμενα ζώα και φυτά και με όλους τους προβληματισμούς της σύγχρονης εποχής.

---

105. Βλ. Tihomir Petrović, *ό.π.*, σ. 493.

3.2.1 Έρευνες για το έργο των σύγχρονων δημιουργών της παιδικής λογοτεχνίας

Στη Σερβία τα τελευταία χρόνια η παιδική λογοτεχνία μελετάται αρκετά. Στο περιοδικό *Detinjstvo* (Παιδική ηλικία) δημοσιεύονται έρευνες και μελέτες που σχετίζονται με τον παιδικό κόσμο και την παιδική λογοτεχνία γενικά. Ο Πρέντραγκ Μ. Γιάσοβιτς (1972-) (Predrag M. Jašović), καθηγητής και λογοτέχνης, στην έρευνά του *Književni fenomen Raša Popov* (Το φαινόμενο της λογοτεχνίας- Ράσα Πόποβ) ασχολείται με το έργο, την προσωπικότητα και τη μεγαλεία ενός από τα σημαντικότερα ονόματα της σύγχρονης παιδικής λογοτεχνίας. Ο Ραντιβόι Ράσα Πόποβ (Radivoj Raša Popov) (23.6.1933-20.4.2017) είναι ένας από τους πιο γνωστούς και πιο σημαντικούς δημιουργούς στον τομέα της παιδικής λογοτεχνίας. Στην πρώτη Ιστορία για παιδική λογοτεχνία της Σερβίας ο Πόποβ (Popov) χαρακτηρίζεται ως ένας λογοτέχνης, ο οποίος με τα έργα του, προκαλεί ευτυχία και χαρά. Αυτή η διατύπωση αναφέρεται στην ποιητική του συλλογή *Žabac koji ne zna da ćuti* (Ο βάτραχος που δεν ξέρει να σιωπάει). Ακολουθεί το *Šešir bez dna* (Καπέλο χωρίς πυθμένα), το οποίο τον έφερε στον κόσμο της τηλεόρασης. Έγινε «τηλεοπτικός ρήτορας», ο οποίος προσφέρει στους μικρότερους γνώσεις. Το έργο του είχε τεράστια απήχηση και θεωρείται από τους καλύτερους συγγραφείς, ιστορικούς και εκπαιδευτικούς της σημερινής εποχής. Μετά από τον Πόποβ (Popov) η νεολαία θα έχει περίεργα και πρωτότυπα έργα στους Ούρος Πέτροβιτς (1967-) (Uroš Petrović), Ίγκορ Κολάροβ (1973-2017) (Igor Kolarov), Ντέγιαν Άλεξιτς (1972-) (Dejan Aleksić) και Μπράνκο Στεβάνοβιτς (1937-) (Marko Stevanović), οι οποίοι βρήκαν το ιδανικό μέτρο στην προώθηση των καινούργιων και πρωτότυπων ιδεών τους. Τέτοιο είδος δημιουργίας το ξεκίνησε ο Ράσα Πόποβ (Raša Popov), αλλά δεν μπορούσε αμέσως να απελευθερωθεί από την παράδοση, γεγονός το οποίο τον εμπόδισε να φτάσει στο ύψος του μοναδικού. Του αξίζει να εισαχθεί στην ιστορία της σερβικής παιδικής λογοτεχνίας σαν ένα μοναδικό και πρωτότυπο φαινόμενο. Ήταν ποιητής, αφηγητής, μυθιστοριογράφος, συντάκτης και κριτής λογοτεχνίας. Επίσης, δημιουργούσε ασταμάτητα. Αναφέρουμε μερικά από τα έργα του: *Dva oka* (Δυο μάτια) το 1963, *Gvozdeni magarac* (Σιδερένιο γαϊδούρι) το 1976, *Lažljiva usta istine* (Τα ψεύτικα χείλη της αλήθειας) το 2002, *Vozom po sred ulice* (Με το τρένο στη μέση του δρόμου) το 2003, *Bio sam srećan konj* (Ήμουν ευτυχισμένο άλογο) το 2003, *Bajke za XXI vek* (Παραμύθια για τον 21^ο αιώνα) το 2007, *Čarobnjakov SMS* (Το μήνυμα του Μάγου) το 2007, *Kraljevski žabac* (Ο βάτραχος του βασιλιά) το 2008 και πολλά άλλα. Σύμφωνα με τα έργα που εξέδωσε, με την συμμετοχή και συμβολή του,

στην προώθηση της γνώσης και σκέψης, τον συγκαταλέγουμε στους πιο δημιουργικούς συγγραφείς της εποχής μας.¹⁰⁶

Η ποιητική του χαρακτηρίζεται από ένα απλό, έξυπνο και ειλικρινές χιούμορ. Είχε ως στόχο με τα έργα του να αποκαλύψει στα παιδιά τα μυστικά του Βελιγραδίου (*Vozom po sred ulice* - Με το τρένο στη μέση του δρόμου), να δείξει τη σημασία της σωστής διατροφής (*Proglas protiv šećera i slatkiša: Antičokolada*- Προκήρυξη κατά της ζάχαρης και του γλυκού: «Αντισοκολάτα», *Oda supi*- Ο ύμνος στη σούπα, *Vitamin C, jača klince*- Η βιταμίνη C κάνει δυνατά τα παιδιά), έγραφε για τα προβλήματα της παιδικής ηλικίας (*Avantura na povratku iz pozorišta*- Η περιπέτεια κατά την επιστροφή από το θέατρο, *Jovane, ne smeš napolje!*- Γιόβαν, μην βγαίνεις έξω!). Με τους στίχους του επίσης περιέγραφε και τα επιστημονικά επιτεύγματα (*Luj Paster je izlečio besnilo*-Ο Λουί Παστέρ θεράπευσε τη λύσσα).¹⁰⁷

Η θεματική του Πόποβ συμπεριλαμβάνει και όλα τα πολιτικά και αθλητικά γεγονότα, τις αδικίες του κόσμου, τα υπερφυσικά θαύματα και όλα αυτά είχαν ως στόχο να μάθει τα παιδιά τους σωστούς τρόπους και τη σωστή συμπεριφορά, έτσι ώστε και τα κακομαθημένα παιδιά να γίνουν καλοί άνθρωποι.

Η πιο σημαντική συμβολή του είναι που βρήκε τον τρόπο να μεταδίδει επιτυχημένα τα επιστημονικά γεγονότα στα παιδιά. Απέδειξε πως ακόμα και σήμερα, ο καλύτερος τρόπος για μετάδοση γνώσεων και παράδοσης είναι η αφήγηση.

Ο Ράσα Πόποβ δεν έκανε μια ριζοσπαστική κίνηση στην ποιητική έκφραση για την παιδική λογοτεχνία όπως έκαναν ο Ου. Πέτροβιτς (U. Petrović) και ο Ι. Κολάροβ (I. Kolarov), αλλά η σημασία του αντικατοπτρίζεται στο γεγονός ότι πλησίαζε και παρουσίαζε την επιστήμη στη νεολαία με έναν λογοτεχνικό τρόπο, ξαναζωντάνευε τους ορισμούς της επιστήμης και τα γεγονότα της με φανταστικό και δημιουργικό έργο του. Ο Πόποβ βρήκε τρόπο να αντιμετωπίσει και να μεταδώσει γνώση μέσω αφήγησης. Ήταν ένας άνθρωπος ο οποίος μας θύμιζε να είμαστε καλοί, μας μάθαινε πώς να επικοινωνούμε και να μην σταματήσουμε ποτέ να μαθαίνουμε.¹⁰⁸

Μελετώντας έρευνες για τους σύγχρονους δημιουργούς της παιδικής λογοτεχνίας, διαβάζοντας βιβλία και συζητώντας με τους ειδικούς, παρατηρούμε ότι ποτέ δεν απουσιάζει το όνομα του Ούρος Πέτροβιτς (1967-) (Uroš Petrović). Πρόκειται για την ευφυΐα του σήμερα, για

106. Βλ. Predrag M.Jašović, «Književni fenomen Raša Popov» *Detinjstvo*, αρ. 3, εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2017, σσ. 85-87.

107. Βλ. Predrag M.Jašović, *ό.π.*, σ. 88.

108. Βλ. Predrag M.Jašović, *ό.π.*, σσ. 90-91.

τον φίλο και δάσκαλο των παιδιών και για την μεγαλύτερη καλλιτεχνική αξία στον τομέα της παιδικής λογοτεχνίας που υπάρχει σήμερα στη Σερβία. Το έργο του μελετάται συνεχώς και αποτελεί φαινόμενο στη λογοτεχνική σκηνή της χώρας. Υπάρχουν πολλές έρευνες που ασχολούνται με το έργο του, εμείς όμως επιλέξαμε να μελετήσουμε την έρευνα της Γκόρντανα Σ. Γκλάβινιτς (1969-) (Gordana S. Glavinić), δημοσιογράφου της ΡΤΣ (Ραδιοτηλεόραση της Σερβίας), η οποία επέλεξε να ασχοληθεί με το εξής θέμα *O fantastičnim romanima za decu Uroša Petrovića* (Περί φανταστικών μυθιστορημάτων για παιδιά του Ούρος Πέτροβιτς). Η ερευνήτρια επισημάνει ότι επέλεξε να ασχοληθεί με τα έργα του Πέτροβιτς αφού τον θεωρεί θαρραλέο που κάποτε άφησε μια σίγουρη δουλειά να γυρίσει πίσω στη λογοτεχνία, αλλά πρώτα απ' όλα, λόγω της δήλωσής του «Γράφω βιβλία που μου έλειπαν όταν ήμουν μικρός». Εξαιτίας του ασυνήθιστου τρόπου γραφής του, ο Πέτροβιτς μετακινεί τα όρια της σερβικής λογοτεχνίας για παιδιά και προσελκύει τους φανταστικούς κόσμους. Τον διαβάζουν και μικροί και μεγάλοι. Ξέρει πώς να ακούσει τις ανάγκες των παιδιών, πιστεύει στα παιδιά και τα παιδιά τον εμπιστεύονται. Το ντεμπούτο του *Aven i jazoras u zemlji Vauka* (Ο Αβέν και ο ασβόσκυλος στην χώρα των Βάουκ) θεωρείται το πρώτο αληθινό μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας στη Σερβία και το μυθιστόρημα *Peti leptir* (Η πέμπτη πεταλούδα) είναι το πρώτο μυθιστόρημα θρίλερ για παιδιά. Το βιβλίο *Zagonetne priče* (Αινιγματικές ιστορίες) αντιπροσωπεύουν ένα νέο είδος πεζογραφίας, ενώ το *Misterije Ginkove ulice* (Τα μυστήρια της οδού Γκίνκο) είναι ένας συνδυασμός των προβλημάτων λογικής και γραφικών ιστοριών και η συνέχεια αυτού του βιβλίου *Mračne tajne Ginkove ulice* (Τα σκοτεινά μυστικά της οδού Γκίνκο) ήταν ένα βήμα μπροστά για τον ίδιο τον Ούρος- ολόκληρο το βιβλίο είναι γραμμένο με αινίγματα. Αλλά, για να τραβήξει την προσοχή ενός παιδιού, ένα βιβλίο πρέπει να παρουσιαστεί με σωστό τρόπο. Ο Ούρος Πέτροβιτς ξέρει πώς να ενεργοποιήσει το παιδί μέσα του και να διασκεδάσει τα παιδιά, να τα ενθαρρύνει και να τα αναγκάζει να σκέφτονται και να βρίσκουν λύσεις στα αινίγματα μόνα τους. Αυτό είναι ένα δημιουργικό παιχνίδι. Είναι ελάχιστοι αυτοί οι συγγραφείς που προκαλούν τόσο μεγάλο ενδιαφέρον στα παιδιά όπως το κάνει ο Πέτροβιτς. Με τους περιεργούς ήρωες, φανταστικές ιστορίες και εντάσεις στα όρια του θρίλερ, ο Πέτροβιτς καταφέρνει να παρουσιάσει στον αναγνώστη ένα περίπλοκο και ενδιαφέρον σύστημα. Η αφήγησή του είναι ένα νέο φαινόμενο στην παιδική λογοτεχνία.¹⁰⁹

109. Βλ. Gordana S. Glavinić, «O fantastičnim romanima za decu Uroša Petrovića», *Detinjstvo*, αρ. 3-4, εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2012, σσ. 66-67.

Η Γκόρντανα στην έρευνά της ασχολήθηκε με τα φανταστικά στοιχεία και μοτίβα του χιούμορ που εμφανίζονται στα μυθιστορήματα του Πέτροβιτς. Το βιβλίο *Aven i jazoras u zemlji Vauka* (Ο Αβέν και ο ασβόσκυλος στην χώρα των Βάουκ) ανήκει στην επιστημονική φαντασία, ενώ το *Peti leptir* (Η πέμπτη πεταλούδα), σαν ιστορία για φαντάσματα και ιστορίες τρόμου, ανήκει στη μυστηριώδη φαντασία. Αυτά τα δύο βιβλία αποτελούν έργα τα οποία η Γκόρντανα είχε εξετάσει μεμονωμένα για να αποδείξει τη σύνδεση μεταξύ τους. Στα έργα του Πέτροβιτς βλέπουμε δύο είδη φαντασίας. Ενώ στο έργο του *Aven i jazoras u zemlji Vauka* (Ο Αβέν και ο ασβόσκυλος στην χώρα των Βάουκ) δημιουργεί την ιστορία του σε μια ήπειρο που όσον αφορά τον χρόνο και τόπο βρίσκεται μακριά από την πραγματικότητά του, στο έργο *Peti leptir* (Η πέμπτη πεταλούδα) η ιστορία πραγματοποιείται στον πραγματικό χρόνο, ξεκινάει από τα πραγματικά και καθημερινά στοιχεία τα οποία στη συνέχεια μετατρέπει στη φαντασία και εξωπραγματικό, αλλά η πλοκή τελειώνει εκεί που ξεκίνησε, στην πραγματικότητα. Αν και πρόκειται για διαφορετικές ιστορίες στις οποίες οι ήρωες ξεκινάνε τις περιπέτειές τους για διαφορετικούς λόγους, και τα δυο μυθιστορήματα είναι πρωτότυπα έργα που μιλάνε για την νίκη του καλού. Ο ιδιότροπος χιούμορ του Πέτροβιτς εμφανίζεται και στις δύο ιστορίες και έτσι επιτυγχάνεται η ισορροπία με τα στοιχεία τρόμου και μυστηρίου. Η φύση αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην δημιουργία του. Στο *Aven i jazoras u zemlji Vauka* (Ο Αβέν και ο ασβόσκυλος στην χώρα των Βάουκ) ο συγγραφέας προειδοποιεί για τις καταστροφικές συνέπειες της ανθρώπινης κατάχρησης της φύσης και στο *Peti leptir* (Η πέμπτη πεταλούδα) παρουσιάζει πόσο ο σύγχρονος άνθρωπος είναι κατεστραμμένος από την έλλειψη φύσης. Τα έργα του είναι ένας συνδυασμός της φαντασίας και της σύγχρονης εποχής. Συνδυάζει στοιχεία σύγχρονης κρίσης με τα στοιχεία της πραγματικότητας άλλων κόσμων. Προκαλεί ενδιαφέρον το γεγονός ότι στο *Aven i jazoras u zemlji Vauka* (Ο Αβέν και ο ασβόσκυλος στην χώρα των Βάουκ) δεν γνωρίζουμε αμέσως τον κεντρικό χαρακτήρα, αλλά ένα φυτό το οποίο είναι σύμβολο του περιβάλλοντος και της κρίσης της φύσης. Ένα φυτό το οποίο επιβραβεύει και/ή τιμωρεί τους ανθρώπους. Άλλος περίεργος ήρωας είναι ο πιστός σύνοδος του Αβέν, ο ασβόσκυλος, ένα περίεργο είδος άγνωστης καταγωγής, γεννημένος κυνηγός και το μοναδικό εξημερωμένο παράδειγμα του είδους του. Ο Αβέν, ο κύριος χαρακτήρας, είναι ένα παράδειγμα της μεταμόρφωσης. Είναι ο φορέας μιας καινούργιας εποχής, καλής, ατομικής και συλλογικής. Το παιδί με άσπρα μαλλιά, λύνει τα αινίγματα, ανακαλύπτει σοφία και γνώση και έτσι σώζει τον κόσμο στην ηλικία των δώδεκα. Τα φανταστικά στοιχεία σε αυτό το βιβλίο εμφανίζονται σαν αποτέλεσμα των διαφορετικών

στρατηγικών επιβίωσης του συγγραφέα που βρίσκονται στη αρμονία με τη φύση. Στα έργα του Πέτροβιτς συνέχεια βλέπουμε ένταση μεταξύ των φανταστικών, σαν ατομική δημιουργία και συμβολικών στοιχείων που προέρχονται από παράδοση, μυθική και λογοτεχνική.¹¹⁰

Την τάση του Πέτροβιτς να συνδυάσει εξωπραγματικά στοιχεία με πραγματικά, παρατηρούμε στο μυθιστόρημά του *Peti leptir* (Η πέμπτη πεταλούδα). Σε αυτό το έργο άμεσα μπλέκονται ο άλλος κόσμος με τον πραγματικό. Το μυθιστόρημα ξεκινάει με την ιστορία στο ορφανοτροφείο από το οποίο ο μικρός Άλεξα φεύγει για να αναζητήσει την ταυτότητά του. Παίζοντας με τα γράμματα από τα περιοδικά που είχε μαζί του, κατά λάθος κάλεσε τον νεκρό του παππού. Σε αυτό το βιβλίο είναι φανερό το παιχνίδι με τον χρόνο και τόπο. Η αφήγηση λαμβάνει χώρα στην παρούσα εποχή, αλλά, για να επιτευχθεί το στοιχείο του φανταστικού, ο συγγραφέας παίζει έξυπνα με το παρελθόν, εισάγοντας στην ιστορία ήρωες που γεννήθηκαν πριν από εκατό χρόνια και τοποθετώντας τους στον χώρο που τον ονομάζει *Međustanica* (Ενδιάμεσος σταθμός). Αυτό που κάνει τον κεντρικό χαρακτήρα, τον Άλεξα, φανταστικό είναι η ικανότητά του να επικοινωνεί με τον άλλο κόσμο. Ο χαρακτήρας τον οποίο είχε σχηματίσει ο Πέτροβιτς τέλεια, είναι ο βασανιστής του Άλεξα, είναι ένας από τους τέσσερεις Ευρωπαίους που επικοινωνεί με τον Ενδιάμεσο σταθμό και μπορεί να πάρει από εκεί όποιον θέλει. Το κάνει για να κερδίσει την αιώνια ζωή. Εμφανίζονται και άλλοι φανταστικοί χαρακτήρες που βοηθάνε τον μικρό Άλεξα να ξεκινήσει τη ζωή του ξανά.¹¹¹

Σημαντικό ρόλο στην ιστορία αυτή παίζουν και τα καθημερινά, ασήμαντα αντικείμενα σαν τη χτένα που αποκτά δυνάμεις, μια ζωγραφισμένη πεταλούδα που ανοίγει μυστικές πόρτες, το παλιό ραδιόφωνο το οποίο στις συγκεκριμένες συχνότητες επιτρέπει στο παιδί να επικοινωνήσει με τους φίλους του που έμειναν στον 19^ο αιώνα. Σε πολλά έργα του, όπως και σε αυτό, παρατηρούμε τη μαγική δύναμη των αριθμών. Το νούμερο πέντε είναι πολύ σημαντικό για την ιστορία. Η κάθε πέμπτη πεταλούδα ανοίγει την πόρτα, πέντε πεταλούδες κατάφεραν να ανοίξουν την είσοδο στον Ενδιάμεσο σταθμό. Το πέντε καθόρισε τους καινούργιους δρόμους των πέντε κεντρικών ηρώων της ιστορίας. Τυχαία επιλεγμένος ή όχι, ο αριθμός πέντε εισάγεται φανταστικά στην ιστορία του Πέτροβιτς.¹¹²

Και σε αυτό το έργο αναγνωρίζουμε το χιούμορ του Πέτροβιτς που έχει τον ρόλο της ισορροπίας. Σε όλα τα γεγονότα και ήρωες είναι χαρακτηριστικά τα στοιχεία του μακάβριου

110. Βλ. Gordana S. Glavinić, *ό.π.*, σσ. 68-69.

111. Βλ. Gordana S. Glavinić, *ό.π.*, σσ. 70-71.

112. Βλ. Gordana S. Glavinić, *ό.π.*, σ. 71.

χιούμορ. Τα ονόματά τους, το ντύσιμο και η συμπεριφορά τους περιγράφονται με έναν αστείο τρόπο που ισορροπεί την πορεία της πλοκής.

Το μυθιστόρημα *Peti leptir* (Η πέμπτη πεταλούδα) είναι ένα πρωτότυπο και δυναμικό έργο, κάτι το οποίο δεν εμφανίστηκε ποτέ στη λογοτεχνία για παιδιά (και ενήλικες) στη Σερβία. Όλα τα έργα του Πέτροβιτς απευθύνονται στα παιδιά, όχι μόνο λόγω της επιλογής των ηρώων και των φανταστικών περιπετειών τους, αλλά επειδή ο συγγραφέας χτίζει ζεστές, συναισθηματικές αφηγήσεις. Το αίνιγμα είναι το κύριο στοιχείο όλων των έργων του, για αυτό τον λόγο τα διαβάζουν και οι ενήλικες.

Σε άλλη μια έρευνά της, *Zagonetanje Uroša Petrovića ili pohvala za čitaoca 21.veka* (Η αινιγματικότητα του Ούρος Πέτροβιτς ή Ο έπαινος της σοφίας για τον αναγνώστη του 21^{ου} αιώνα) η Γκόρανα Σ. Γκλάβνιτς επίσης ασχολείται με τα βιβλία του Ούρος Πέτροβιτς και προσπαθεί να απαντήσει στην ερώτηση γιατί προκαλούν τόσο μεγάλο ενδιαφέρον τα βιβλία του και στους μικρούς και στους μεγάλους. Τα περισσότερα έργα του έχουν φόρμα αινίγματος και αναγκάζουν τον αναγνώστη να σκέφτεται και να προσπαθεί να λύσει τα προβλήματα των ηρώων. Εκτός από τα βιβλία που έχουμε ήδη αναφέρει, ο Πέτροβιτς έγραψε και το *Tajne veštine Marte Smart* (Οι μυστικές ικανότητες της Μάρτα Σμάρτ) και τη συνέχειά του *Martina velika zagonetna avantura* (Η μεγάλη, μυστική περιπέτεια της Μάρτα Σμάρτ). Αυτά τα βιβλία χαρακτηρίζονται από φαντασία, περίεργους ήρωες, συμβολισμό, χιούμορ και ιδιαίτερη ατμόσφαιρα. Η αινιγματικότητα, που είναι έντονη στα βιβλία του, εξελίσσει τη δημιουργική σκέψη των αναγνωστών, αλλά και εκπαιδεύει τους μικρούς και μεγάλους για τη φύση και ζωή γενικά.¹¹³

Ο Πέτροβιτς εξέδωσε το πρώτο του βιβλίο *Zagonetne priče* (Μυστικές ιστορίες), στο οποίο τα αινίγματα εισάγονται στις μικρές ιστορίες. Λαμβάνουν χώρα σε μια ατμόσφαιρα που δεν ορίζεται ούτε τοπικά ούτε χρονικά, αλλά πάλι κάπως αναγνωρίζεται και βρίσκεται στην συνείδηση του σημερινού ανθρώπου. Το πρώτο του βιβλίο είναι ένας έπαινος της σοφίας και εμπειρίας, αλλά όχι υποχρεωτικά εμπειρίας που αποκτάται με τα χρόνια. Οι ιστορίες του είναι προβληματισμοί λογικής και αινίγματα, συνήθως χρειάζονται γνώσεις για τη φύση και τους κανόνες που κυριαρχούν εκεί. Επίσης παρατηρείται μια ενδιαφέρουσα και έξυπνη λεπτομέρεια της δημιουργίας του Πέτροβιτς: η δυσκολία των αινιγμάτων ορίζεται από τα φύλλα του γκίνγκο.

113. Βλ. Gordana S. Glavinić, «Zagonetanje Uroša Petrovića ili Pohvala mudrosti za čitaoca 21.veka», *Detinjstvo*, αρ. 1, εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Nόβι Σαντ 2014, σ. 84.

Πρόκειται για ένα πανάρχαιο φυτό, το μοναδικό επιζών είδος της οικογένειας των Γκινγκοειδών στην τάξη των Γκινγκωδών. Βοηθά τις εγκεφαλικές λειτουργίες και βελτιώνει σημαντικά τη μνήμη. Το *Gingko biloba* κατέχει μια ξεχωριστή θέση στα έργα του Πέτροβιτς.

Αν και οι ιστορίες του έχουν φόρμα αινίγματος, αυτές όμως είναι πρωτότυπες λογοτεχνικές μορφές, με ήρωες που έχουν τους ρόλους τους. Δείχνουν τη σημασία του παιχνιδιού και ότι μεγαλώνουμε και αλλάζουμε όλη μας τη ζωή. Όλα τα βιβλία του διαβάζονται πολύ και θα λέγαμε πως σπάνε τις προκαταλήψεις ότι τα παιδιά δεν διαβάζουν. Μόνο το πρώτο του βιβλίο *Zagonetne priče* (Μυστικές ιστορίες) είχε 16 εκδόσεις και η πρώτη έκδοση του βιβλίου *Martina velika zagonetna avantura* (Η μεγάλη, μυστική περιπέτεια της Μάρτα Σμάρτ) είχε 6000 αντίτυπα. Αυτά είναι τα αποτελέσματα ενός συγγραφέα που σκέφτεται για το μέλλον της ανάγνωσης.¹¹⁴

Η αινιγματικότητα, η αγάπη προς τους ανθρώπους και τη φύση είναι στη βάση του λογοτεχνικού δρόμου του Ούρος Πέτροβιτς. Όλοι οι μικρόκοσμοι που δημιουργούνται από την πένα του αποτελούν τα μοντέλα ενός πιο ευτυχισμένου και πιο υγιούς πλανήτη.

Στην πλούσια παραγωγή στον τομέα της παιδικής λογοτεχνίας σήμερα ξεχωρίζουν πολλά ονόματα άξια να αναφερθούν. Η Νάτασα Π. Κλιιάγιτς (1981-) (Nataša P. Kljajić) στην έρευνά της *Roman Agi i Ema u korpusu lektire za peti razred osnovne škole* (Το μυθιστόρημα ο Άγκι και η Έμα σαν υποχρεωτική βιβλιογραφία για Πέμπτη δημοτικού) ασχολείται με τις εκπαιδευτικές μεθόδους για την εκτέλεση και παρουσίαση του συγκεκριμένου μυθιστορήματος. Ο Ίγκορ Κολάροβ (1973-2017) (Igor Kolarov) ήταν σύγχρονος συγγραφέας για παιδιά και νέους, ο οποίος ασχολήθηκε με τα σημερινά προβλήματα και τα λεγόμενα «ταμπού» θέματα. Έγραψε τα βιβλία *Dvanaesto more* (Η δωδέκατη θάλασσα) και *Kuća hiljadu maski* (Το σπίτι των χιλίων μασκών), καθώς και μια συλλογή σύντομων ιστοριών για παιδιά, συνεργάστηκε στην σύνταξη της *Antologija najkraće srpske priče za decu* (Ανθολογία των πιο σύντομων ιστοριών για παιδιά) και, μαζί με άλλους μεγάλους λογοτέχνες της εποχής, έγραψε το πιο επιτυχές βιβλίο στον τομέα της σύγχρονης επιστημολογίας για παιδιά *Popularna fizika* (Η σύγχρονη φυσική).¹¹⁵

Το βιβλίο του ο Άγκι και η Έμα ως θεματική επεξεργάζεται την μοναξιά, τον εκφοβισμό στα σχολεία και τους γονείς που «ξεχνάνε» τον σημαντικότερό τους ρόλο- να είναι γονείς. Ο κεντρικός ήρωας δεν βρίσκει παρηγοριά πουθενά και ξεκινάει να κάνει παρέα με μια γιαγιά, την

114. Βλ. Gordana S. Glavinić, *ό.π.*, σ. 86.

115. Βλ. Nataša P. Kljajić, «Roman Agi i Ema u korpusu lektire za peti razred», *Detinjstvo*, αρ. 3, εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2017, σ. 72.

Έμα, η οποία είναι ένας περίεργος και ιδιότροπος άνθρωπος. Τον χαρακτήρα της μπορούμε να τον θεωρούμε πραγματικό και/ή φανταστικό. Η ιστορία αφηγείται με έναν χιουμοριστικό και διαφορετικό τρόπο και μας παρουσιάζει σύγχρονα και σοβαρά θέματα από μια άλλη οπτική γωνία. Ο συγγραφέας εδώ προσπαθεί να μας δείξει το μεγάλο πρόβλημα που τα σημερινά παιδιά έχουν στην επικοινωνία και πολύ συχνά εγκλωβίζονται στους δικούς τους εικονικούς κόσμους. Το έργο θέτει πολλά ερωτήματα. Γιατί ο Άγκι διαφοροποιείται από άλλους συνομήλικούς του; Πώς οι συνεχείς μετακομίσεις τον επηρεάζουν και γιατί τον θεωρούν περίεργο; Γιατί δεν έχει φίλους; Τι σκέφτεται και πώς νιώθει; Γιατί δεν του δίνουν σημασία οι γονείς του; Γιατί κλαίει συνέχεια; Αυτά και πολλά άλλα ερωτήματα τίθενται ενώ διαβάζουμε αυτό το έργο. Με ένα χιουμοριστικό τρόπο ο Κολάροβ κατάφερε να αγγίξει τα πιο ευαίσθητα θέματα της σημερινής κοινωνίας. Μας παρουσιάζει ένα δυστυχημένο και απομονωμένο παιδί το οποίο αναγκάζεται να ψάξει λύσεις για την μοναξιά του εκτός σπιτιού και χωρίς φίλους. Στην σημερινή εποχή όπου όλοι βιαζόμαστε και ξεχνάμε το πραγματικό νόημα της ζωής, πώς επιβιώνει ένα παιδάκι και πώς αντιμετωπίζει τις δυσκολίες του.

Στο βιβλίο ο Άγκι και η Έμα ο ίδιος ο αφηγητής μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για τον συγγραφέα και τον αναφέρει. Αυτή η στενή σχέση μεταξύ του αφηγητή και συγγραφέα μας δείχνει ότι πολλά παιδιά σήμερα μπορούν να ταυτιστούν με την ιστορία του μικρού Άγκι και ότι ο Κολάροβ ήθελε να μας παρουσιάσει τα προβλήματα, αλλά και τις δυνατότητες αυτών των παιδιών και να μας προειδοποιήσει. Τα συναισθήματα λύπης και παραμέλησης είναι έντονα. Φανερός είναι και ο προβληματισμός στις σχέσεις με τους γονείς. Για λόγους αυτούς, ο μικρός ανταγωνιστής ψάχνει την παρηγοριά στην γλυκιά γιαγιούλα που μένει στο σπίτι απέναντι. Σε αυτό το σημείο της ιστορίας βλέπουμε την παιδική, χαρούμενη πλευρά του Άγκι. Η καινούργιά του φίλη, η Έμα, προσπαθεί να αντικαταστήσει τον ρόλο των γονέων και των φίλων που το παιδί δεν έχει. Όμως, ο Άγκι πάλι χάνει την φιλία με την Έμα με την τελευταία μετακόμιση που του ανακοινώνουν οι γονείς. Στη συνέχεια τίθεται άλλο ένα ερώτημα- η Έμα είναι πραγματικός χαρακτήρας ή μόνο καρπός της φαντασίας του Άγκι.¹¹⁶

Το βιβλίο αυτό αποτελεί ένα από τα καλύτερα σύγχρονα βιβλία γραμμένα για παιδιά. Σαν να μας προειδοποιεί για γρήγορους ρυθμούς του σήμερα που μας κάνουν να ξεχνάμε τα συναισθήματα των αγαπημένων μας.

---

116. Βλ. Nataša P. Kljajić, *ό.π.*, σσ. 74-75.

Άλλη μια έρευνα που εκδόθηκε στο περιοδικό *Detinjstvo* είναι η έρευνα της Μπίλιανα Τ. Πέτροβιτς (1966-) (Biljana T. Petrović) με θέμα *O neverovatnim, nezamislivim, interaktivnim i džepnim pričama Igora Kolareva* (Περί απίστευτων, φανταστικών και διαδραστικών ιστοριών τσέπης του Ίγκορ Κολάροβ) με τις σύντομες ιστορίες του συγγραφέα που κερδίζουν με το χιούμορ και το στυλ τους. Το κύριο στοιχείο αυτών των ιστοριών είναι η ανοιχτή και ειλικρινής προσέγγιση του αφηγητή, ο οποίος απευθύνεται στα παιδιά ευθέως και τα καθοδηγεί να αναλάβουν διάφορους ρόλους: του βοηθού του αφηγητή ή των ηρώων. Ο αναγνώστης καλείται να συμπληρώσει την ιστορία, να προσθέσει καινούργιο μοτίβο, να ονομάσει τους χαρακτήρες, να περιγράψει τη συμπεριφορά τους. Ο αναγνώστης μέσω ερωτήσεων και απαντήσεων, με χιουμοριστικό τρόπο δομημένων, κατευθύνεται σε διάφορες δραστηριότητες: στην έρευνα, στην επανάληψη γεωγραφικών και ιστορικών γεγονότων ή στην παρουσίαση ορισμένων όρων μέσω ζωγραφικής. Όλες αυτές οι δραστηριότητες πρέπει να ενθαρρύνουν το παιδί να σκέφτεται πιο δημιουργικά. Ο αναγνώστης, συμπληρώνοντας τα στοιχεία του, γίνεται και ο κεντρικός ήρωας της ιστορίας ή, αν δεν θέλει, αναλαμβάνει τον ρόλο του ήδη υπαρκτού ήρωα Μάξιμ. Συνέχεια μπλέκονται πραγματικά με φανταστικά στοιχεία, κάτι το οποίο είναι χαρακτηριστικό της μοντέρνας ποιητικής, η οποία παίζει με μυθοπλασία και συμβάσεις παραδοσιακού λογοτεχνικού κειμένου. Η καθιερωμένη ιεραρχία σχέσης μεταξύ του ήρωα, αφηγητή, συγγραφέα και αναγνώστη αλλάζει με τη συνεχή μετατροπή ρόλων.¹¹⁷

Μέσα από τις ιστορίες του, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πολλούς τρόπους να εισάγει τον αναγνώστη στην πλοκή και από τον ίδιο απαιτείται η ενεργή συμμετοχή, καθώς και παρατηρητικότητα και φαντασία.

Στο έργο του Κολάροβ παρατηρούμε πρωτοτυπία, απόρριψη των παραδοσιακών μορφών της παιδικής λογοτεχνίας και στροφή προς τον νέο τρόπο επικοινωνίας με τον αφηγητή. Ο Κολάροβ παίζει με όλα τα είδη της λογοτεχνίας, τα συνδυάζει και δημιουργεί κάτι καινούργιο. Η απλότητα, το παιχνίδι και η οικειότητα με τη ζωή του σύγχρονου παιδιού, το οποίο περιβάλλεται από τεχνολογία, είναι κάποια από τα κεντρικά στοιχεία της δημιουργίας του Κολάροβ.

Τις τελευταίες δεκαετίες όλο και περισσότερο γίνεται λόγος για τη δημιουργική διδασκαλία και ενεργή μάθηση και φαίνεται πως τα έργα του Κολάροβ έχουν ακριβώς αυτήν την διδακτική

---

117. Βλ. Biljana T. Petrović, «O neverovatnim, nezamislivim i interaktivnim džepnim pričama Igora Kolarova», *Detinjstvo*, αρ. 3, εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2017, σ. 78.

πρόθεση και αποτελούν εξαιρετικό κίνητρο στην εξέλιξη της παιδικής παρατηρητικότητας, σκέψης και φαντασίας.

Η παιδική λογοτεχνία στη Σερβία σήμερα όλο και εξελίσσεται. Έγινε λόγος μόνο για μερικούς από τους φανταστικούς δημιουργούς στον τομέα αυτόν με σκοπό να παρουσιάσουμε, μέσα από τα έργα τους, τους κεντρικούς θεματικούς άξονες που κυκλοφορούν σήμερα στην παιδική λογοτεχνική σκηνή της Σερβίας.

B. Ερευνητικό Μέρος

Κεφάλαιο Τέταρτο: Μεθοδολογία

4.1 Σκοπός και ερωτήματα έρευνας

Το παιδικό βιβλίο σήμερα βρίσκεται αντιμέτωπο με πολλές προκλήσεις, οι οποίες συνδέονται με όλα τα στοιχεία ύπαρξης ενός παιδικού βιβλίου. Τα στοιχεία αυτά σχετίζονται με συγγραφείς, εικονογράφους, με σύγχρονες τάσεις στη δημιουργία για παιδιά, καθώς και με όλους που παίζουν ρόλο στην προώθηση του παιδικού βιβλίου και της ανάγνωσης γενικά (σχολεία, γονείς, κοινωνία). Μόνο με τη συμβίωση όλων των θετικών παραγόντων των προαναφερθέντων στοιχείων στην προώθηση της ανάγνωσης το παιδικό βιβλίο μπορεί να επιβιώσει και να γίνει αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας των μικρών αναγνωστών.

Είναι γεγονός ότι όλο και λιγότερο τα παιδιά διαβάζουν. Όμως, όσοι δουλεύουν με τα βιβλία πρέπει να τα παρουσιάζουν και να τα «χαρίζουν» στα παιδιά με έναν σωστό τρόπο. Τα παιδιά πολύ συχνά έρχονται στις βιβλιοθήκες με προτιμήσεις στα βιβλία που επιβάλλονται από τους γονείς. Συνήθως ζητάνε βιβλία που είναι υποχρεωτικά στα σχολεία ή αυτά που τους προτείνουν οι άλλοι. Τα βιβλία παρουσιασμένα με έναν τέτοιο τρόπο διαβάζονται μόνο να διαβαστούν, χωρίς ενδιαφέρον και κατανόηση.¹¹⁸

Υπάρχει όμως και ένας μικρότερος αριθμός των παιδιών που έχουν το περιπετειώδες πνεύμα και αναζητούν συνεχώς καινούργιους και περίεργους τίτλους προσπαθώντας να βρουν τη προσωπική τους ταυτότητα. Διαβάζουν τα βιβλία που όντως τους αρέσουν, αλλά και αυτά που δεν προτιμάνε για να είναι σε θέση να ξεχωρίσουν ένα καλό από το κακό βιβλίο.

Οι συγγραφείς παιδικών βιβλίων σήμερα προσπαθούν να γράφουν για τα τρέχοντα θέματα και να δημιουργούν σύμφωνα με τις επιθυμίες και προτιμήσεις των μικρών αναγνωστών. Όμως, τα παιδικά βιβλία είναι ένας πνευματικός οδηγός στη διαμόρφωση προσωπικότητας και μπορούμε μόνο να φανταστούμε τι υποχρέωση και βάρος παίρνουν πάνω τους οι σημερινοί συγγραφείς που πρέπει να αντιμετωπίσουν όλα τα παιχνίδια και τη τεχνολογία που είναι σήμερα ο μεγαλύτερος ανταγωνιστής των βιβλίων.

---

118. Βλ. Milica Matijević και Elizabeta Georgiev, *Kultura čitanja. Pravo deteta i obaveza bibliotekara*, εκδ. Biblioteka «Dimitrije Tucović», Λάζαρεβατς 2014, σ. 44.

Ο συγγραφέας πρέπει να προσέχει τι θέματα επιλέγει, να προσέχει την έκφραση και το ύφος του, πρέπει να είναι ειλικρινής, να σκέφτεται σαν αναγνώστης και ταυτόχρονα να είναι δυναμικός και πειστικός. Οι μικροί αναγνώστες σήμερα έχουν μεγάλες απαιτήσεις. Ζητάνε από τους δημιουργούς να μην σταματήσουν ποτέ να είναι ερευνητές, να αναζητάνε πρωτότυπα και καινούργια κίνητρα, να τους προσφέρουν κάτι διαφορετικό.

Τα όρια σήμερα έχουν ξεπεραστεί. Το αναγνωστικό κοινό αναζητά νέες κατευθύνσεις. Ό,τι παλιά θεωρήθηκε υλικό για μεγάλους, τώρα πλέον βρίσκει τη θέση του στην παιδική λογοτεχνία.

Η παιδική λογοτεχνία σήμερα έχει ως στόχο να ικανοποιήσει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών, λαμβάνοντας υπόψη όλους τους παράγοντες που συμβάλλουν στη σωστή διαμόρφωση των παιδιών, στο σχολείο, στην οικογένεια, στη τεχνολογία, στο περιβάλλον.¹¹⁹

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει την σύγχρονη δημιουργία και τους βασικούς θεματικούς άξονες της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία.

Πιο συγκεκριμένα, διατυπώθηκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πόσο έντονη είναι η κρίση του θεσμού της ανάγνωσης της παιδικής λογοτεχνίας σήμερα στη Σερβία;
2. Διαβάζουν τα παιδιά αρκετά σήμερα και τι διαβάζουν;
3. Κατά πόσο οι βασικοί θεματικοί άξονες ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των παιδιών;
4. Κατά πόσο οι βασικοί θεματικοί άξονες στρέφονται στα θέματα «ταμπού»;

4.2 Μέθοδος έρευνας

Έρευνα (research) είναι μια διαδικασία σταδίων για τη συγκέντρωση και την ανάλυση πληροφοριών ώστε να αυξήσουμε την κατανόηση ενός θέματος ή ζητήματος.¹²⁰

Στην παρούσα μελέτη γίνεται η χρήση της ποιοτικής μεθόδου, η οποία βασίζεται στις απόψεις των συμμετεχόντων στη μελέτη και λιγότερο στην κατεύθυνση που αναγνωρίζεται στη βιβλιογραφία από τον ερευνητή. Η ανασκόπηση βιβλιογραφίας κατά τη χρήση αυτής της

119. Βλ. Milica Matijević και Elizabeta Georgiev, ό.π., σσ. 45-46.

120. Βλ. John W. Creswell, *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*, μτφρ. Κουβαράκου Ν., επιμ. Τσορμπατζούδης Χαρ., εκδ. Εκδοτικός Όμιλος ΙΩΝ, Αθήνα 2016, σ. 3.

μεθόδου δεν έχει σκοπό να προσδιορίσει ερευνητικά ερωτήματα, αλλά να τεκμηριώσει το νόημα και τη σημασία του κεντρικού φαινομένου.¹²¹

Στην ποιοτική έρευνα συλλέγουμε δεδομένα για να μάθουμε πράγματα από τους συμμετέχοντες και να αποτυπώσουμε τα δεδομένα σε φόρμες που ονομάζονται *πρωτόκολλα*. Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκε το *πρωτόκολλο συνέντευξης* (interview protocol) και μελετήθηκαν οι βασικοί θεματικοί άξονες στην σημερινή παραγωγή παιδικών βιβλίων στην Σερβία, καθώς και οι προτιμήσεις και επιλογές των παιδιών όσον αφορά τα βιβλία. Η ποιοτική έρευνα ακολουθεί ανοιχτότερες προσεγγίσεις, στα πλαίσια των οποίων ο ερευνητής θέτει γενικές ερωτήσεις στους συμμετέχοντες.¹²²

Η ποιοτική μέθοδος χαρακτηρίζεται από τη διερεύνηση ενός προβλήματος και την ανάπτυξη μιας λεπτομερούς κατανόησης ενός κεντρικού φαινομένου, την ανάθεση δευτερεύοντος ρόλου στην ανασκόπηση βιβλιογραφίας και την έμφαση στην αιτιολόγηση του προβλήματος, τη δήλωση του σκοπού και των ερευνητικών ερωτημάτων με ανοιχτό τρόπο προκειμένου να καταγραφούν οι εμπειρίες των συμμετεχόντων.¹²³

Το βασικό εργαλείο της ποιοτικής μεθόδου είναι η συνέντευξη, η οποία πραγματοποιείται όταν οι ερευνητές θέτουν σε έναν ή περισσότερους συμμετέχοντες γενικές, ανοιχτές ερωτήσεις και καταγράφουν τις απαντήσεις τους. Έπειτα, ο ερευνητής μεταγράφει και περνάει τα δεδομένα στον υπολογιστή για ανάλυση. Σε μια ποιοτική έρευνα κάνουμε ανοιχτές ερωτήσεις, για να μπορέσουν οι συμμετέχοντες να εκφράσουν καλύτερα τις απόψεις και τις εμπειρίες τους. Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε η προσωπική συνέντευξη (one-to-one interview), κατά την οποία η ερευνήτρια έκανε ερωτήσεις και κατέγραφε τις απαντήσεις από όλους τους συμμετέχοντες ξεχωριστά.¹²⁴

Η παρούσα έρευνα εστιάζεται στη διερεύνηση προσωπικών απόψεων και ιδεών και επιλέχθηκε η συνέντευξη ως το καταλληλότερο εργαλείο. Έτσι μπορούμε να καταλάβουμε πώς βλέπουν το θέμα μας οι συμμετέχοντες με βάση τις εμπειρίες και τις αξίες τους.

---

121. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 17.

122. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 20.

123. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 27.

124. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σσ. 217-218.

Επιλέξαμε την ημιδομημένη συνέντευξη, η οποία παρέχει προκαθορισμένες ερωτήσεις, αλλά η διάταξή τους μπορεί να τροποποιηθεί, η διατύπωση μπορεί να αλλάξει και να δοθούν εξηγήσεις, κάποιες ερωτήσεις να παραληφθούν ή να παραληφθούν πρόσθετες ερωτήσεις.¹²⁵

Τέτοιου είδους συνεντεύξεις δίνουν τη δυνατότητα στον ερευνητή να λάβει μια λεπτομερή εικόνα με βάση τις ιδέες και απαντήσεις των συμμετεχόντων. Οι ερωτήσεις είναι ανοιχτού τύπου και στην συνέντευξη συμπεριλαμβάνονται εισαγωγικά σχόλια, βασικές ερωτήσεις (ερωτήσεις γνώμης, εμπειρίας, περιγραφικές ερωτήσεις κτλ.) που έχουν ως στόχο να εξετάσουν συγκεκριμένα θέματα και να λύσουν απορίες της ερευνήτριας.

4.3 Δείγμα

Στην ποιοτική έρευνα προσδιορίζουμε τους συμμετέχοντες και τον χώρο με κίνητρο τον τόπο και τους ανθρώπους που μπορούν να μας βοηθήσουν καλύτερα να κατανοήσουμε το κεντρικό μας φαινόμενο.¹²⁶

Στη σκόπιμη δειγματοληψία (purposeful sampling), οι ερευνητές επιλέγουν εκ προθέσεως άτομα και τοποθεσίες για να κατανοήσουν το κεντρικό φαινόμενο. Το κριτήριο που χρησιμοποιείται για την επιλογή των συμμετεχόντων και τοποθεσιών είναι το αν εξασφαλίζουν «πλούτο πληροφοριών».¹²⁷

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε η τυπική δειγματοληψία (typical sampling) κατά την οποία ο ερευνητής μελετά έναν άνθρωπο που είναι «τυπικός» για εκείνους που δεν γνωρίζουν την κατάσταση.¹²⁸ Αρχικά όλοι οι συμμετέχοντες στην εργασία αυτή ανήκουν στους διαφορετικούς τομείς και ο κάθε ένας εκπροσωπεί τον τομέα του. Η ερευνήτρια επέλεξε ένα δείγμα ατόμων, τα οποία ανήκουν στους διαφορετικούς τομείς της ευρύτερης ομάδας της παιδικής λογοτεχνίας έτσι ώστε να αποκτήσει μια πιο σαφή εικόνα για το θέμα προς μελέτη.

Η ερευνήτρια αποφάσισε να χωρίσει το δείγμα της παρούσας μελέτης σε τρεις ομάδες που ανήκουν σε τρεις διαφορετικούς τομείς. Η πρώτη ομάδα ανήκει στο σχολείο και αποτελείται

---

125. Βλ. Colin Robson, *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*, μτφρ. Β. Νταλάκου, Κ. Βασιλικού, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007.

126. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 204.

127. Βλ. M.C.Patton, *Qualitative research and evaluation methods*, Thousand Oaks 1990, σ. 169, ό.α. στον John W.Creswell, *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*, μτφρ. Κουβαράκου Ν., επιμ. Τσορμπατζούδης Χαρ., εκδ. Εκδοτικός Όμιλος ΙΩΝ, Αθήνα 2016, σ. 206.

128. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 208.

από 2 δασκάλους δημοτικού σχολείου «Marija Bursać» (Μαρία Μπούρσατς) ηλικίας 35-45 χρονών. Στην δεύτερη ομάδα βρίσκονται οι 2 εκπρόσωποι των δύο διαφορετικών εκδοτικών οίκων (Kreativni centar και Publik praktikum) που δημοσιεύουν μόνο παιδικά βιβλία. Ο ένας εκπρόσωπος είναι άντρας ηλικίας 40 χρονών και η δεύτερη εκπρόσωπος γυναίκα ηλικίας 45 χρονών. Στη τελευταία ομάδα ανήκουν οι τρεις σύγχρονοι συγγραφείς παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία, εκ των οποίων και οι τρεις είναι γυναίκες ηλικίας 40-60 χρονών. Όλοι οι συμμετέχοντες είναι απόφοιτοι πανεπιστημίων και εργάζονται στον τομέα τους.

4.4 Διεξαγωγή έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Βελιγράδι, Σερβία και διήρκησε περίπου δύο μήνες. Ξεκίνησε τέλη Φεβρουαρίου και ολοκληρώθηκε τέλη Απριλίου του 2018. Αρχικά συμφωνήθηκε ο κατάλληλος χώρος για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων και για τις τρεις ομάδες των συμμετεχόντων. Η ερευνήτρια επέλεξε να ξεκινήσει με τις δύο δασκάλους έτσι ώστε να λάβει μια γενική εικόνα για το τι διαβάζεται εντός και εκτός σχολείου και έπειτα η έρευνα συνεχίστηκε στους εκδοτικούς οίκους. Η διεξαγωγή συνέντευξης με τους σύγχρονους συγγραφείς της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία έλαβε χώρα στο τέλος, αφού η ερευνήτρια συγκέντρωσε απαραίτητες πληροφορίες από τους άλλους δύο τομείς. Κατά την διεξαγωγή έρευνας, δόθηκαν απαραίτητες πληροφορίες για το αντικείμενο και τον σκοπό της έρευνας στους συμμετέχοντες.

Σε όλη τη διάρκεια των συνεντεύξεων οι απαντήσεις σημειώνονταν από την ερευνήτρια, ενώ διαρκούσε μια ομαλή συζήτηση για το αντικείμενο προς μελέτη. Έγινε μια προσπάθεια να διαμορφωθούν σαφείς και ξεκάθαρες ερωτήσεις και οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να εκφράσουν τις απόψεις τους, να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και να μιλήσουν ελεύθερα για το θέμα. Ο σκοπός των ερωτήσεων ήταν να αναπτυχθούν όσο περισσότερο γίνεται οι ιδέες των συμμετεχόντων και να βοηθήσουν την ερευνήτρια να λάβει μια σαφή εικόνα για το αντικείμενο μελέτης. Όλοι οι συμμετέχοντες ήταν πρόθυμοι να βοηθήσουν και προσπάθησαν να μας δώσουν όσο πιο σαφείς απαντήσεις. Η ατμόσφαιρα ήταν φιλική και ευχάριστη, ενώ η επικοινωνία με τους συμμετέχοντες κυλούσε ομαλά.

Οι συναντήσεις και η διεξαγωγή συνεντεύξεων δεν παρουσίασαν δυσκολίες. Η κατά πρόσωπο επαφή βοήθησε την ερευνήτρια να μαζέψει περισσότερα δεδομένα. Στο τέλος της διαδικασίας ευχαριστήσαμε τους συμμετέχοντες για τη βοήθειά τους.

4.5 Ανάλυση Δεδομένων Έρευνας

Η ανάλυση ποιοτικών δεδομένων προϋποθέτει την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο βγαίνει νόημα από τα κείμενα και τις εικόνες έτσι ώστε να μπορεί ο ερευνητής να διατυπώσει απαντήσεις στα ερευνητικά του ερωτήματα.¹²⁹ Στην παρούσα εργασία η οργάνωση του υλικού έγινε ανά ομάδα, δηλαδή ανά συμμετέχοντες που ανήκουν στην ίδια ομάδα. Χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση ποιοτικών δεδομένων με το χέρι (hand analysis of qualitative data) που σημαίνει ότι η ερευνήτρια διάβαζε τα δεδομένα, κρατούσε σημειώσεις και τα χώρισε σε μέρη.¹³⁰

Οι κατηγορίες που τροποποιήθηκαν μέσω ανάλυσης είναι οι εξής: η πρώτη κατηγορία αφορά το γεγονός αν διαβάζουν τα παιδιά, καθώς και τους παράγοντες που επηρεάζουν τα παιδιά κατά την επιλογή βιβλίων. Η δεύτερη κατηγορία αφορά το τι διαβάζουν τα παιδιά, ενώ η τρίτη διαπραγματεύεται αν οι βασικοί θεματικοί άξονες ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των παιδιών και αν σχετίζονται με τα θέματα «ταμπού».

4.6 Αξιοπιστία έρευνας

Η ακρίβεια των ευρημάτων και των ερμηνειών που δίνονται από τον ερευνητή είναι υπέρτατης σημασίας. Η επικύρωση των ευρημάτων (validation findings) σημαίνει ότι ο ερευνητής προσδιορίζει την ακρίβεια ή η φερεγγυότητα των ευρημάτων μέσα από στρατηγικές όπως ο έλεγχος μελών ή η τριγωνοποίηση. Οι ποιοτικοί ερευνητές συνήθως υποστηρίζουν ότι η έρευνα είναι ερμηνευτική και ότι ο ερευνητής πρέπει να είναι αυτοστοχαστικός σχετικά με τον ρόλο του στην έρευνα. Υπάρχουν πολλοί όροι που χρησιμοποιούνται από τους ποιοτικούς ερευνητές για την περιγραφή της ακρίβειας ή φερεγγυότητας (Σύμφωνα με τους Lincoln & Guba, 1985 χρησιμοποιούνται όροι αυθεντικότητα και εμπιστευσιμότητα).¹³¹

Οι Lincoln & Guba υποστηρίζουν πώς η εμπιστευσιμότητα στις μελέτες ποιοτικής έρευνας θα μπορούσε να αποδειχθεί με τέσσερεις τρόπους. Η φερεγγυότητα (εσωτερική εγκυρότητα) μπορεί να αποδειχθεί χρησιμοποιώντας πολλαπλές προσεγγίσεις, όπως μέσω του ελέγχου της ακρίβειας των δεδομένων και της ερμηνείας με την βοήθεια των συμμετεχόντων σε

129. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 237.

130. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 240.

131. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 259.

μια μελέτη. Η μεταβιβασιμότητα (εξωτερική εγκυρότητα) μπορεί να αποδειχθεί παρουσιάζοντας το πλαίσιο μιας μελέτης και δίνοντας λεπτομερείς περιγραφές των διαδικασιών. Η βασιμότητα (αξιοπιστία) δίνει σε κάποιον τη δυνατότητα να επαναλάβει τη μελέτη χρησιμοποιώντας επικαλυπτόμενες μεθόδους και σε βάθος μεθοδολογικές περιγραφές των διαδικασιών. Οι ερευνητές μπορούν να προσεγγίσουν τη φερεγγυότητα (το ποιοτικό αντίστοιχο της μεροληψίας) με το να παραδεχτούν τη μεροληψία και τις υποθέσεις τους και με το να αναγνωρίσουν τους περιορισμούς στις μεθόδους της μελέτης.¹³²

Τρεις από τις πιο συχνές στρατηγικές της επικύρωσης της ακρίβειας των ποιοτικών αποτελεσμάτων είναι: η *τριγωνοποίηση* (triangulation), μια διαδικασία της επιβεβαίωσης στοιχείων από διαφορετικά άτομα, διαφορετικά είδη δεδομένων ή διαφορετικές μεθόδους συγκέντρωσης δεδομένων σε περιγραφές και θέματα στις ποιοτικές έρευνες, ο *έλεγχος μελών* (member checking), μια διαδικασία στην οποία ο ερευνητής ζητά από έναν ή περισσότερους συμμετέχοντες στη μελέτη να ελέγξουν την ακρίβεια της αναφοράς. Αυτό σημαίνει ότι ο ερευνητής δίνει πίσω στους συμμετέχοντες τα ευρήματα και τους ρωτάει για την ακρίβειά τους και η *εξωτερική αξιολόγηση* (external audit), κατά την οποία ο ερευνητής ζητάει από ένα άτομο έξω από την έρευνα να πραγματοποιήσει μια πλήρη ανασκόπηση της μελέτης και να αναφέρει δυνατά και αδύναμα σημεία της έρευνας.¹³³

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ακρίβεια των δεδομένων της παρούσας έρευνας, γίνεται προσπάθεια μιας λεπτομερούς και ακριβούς περιγραφής ολόκληρης της διαδικασίας. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, αναπτύχθηκαν σχέσεις εμπιστοσύνης και εξηγήθηκαν οι ερωτήσεις σε όλους με τον ίδιο τρόπο. Παράλληλα, η ερευνήτρια κρατούσε λεπτομερείς σημειώσεις, καθώς και άφησε τους συμμετέχοντες ελεύθερους να προσθέσουν σχόλια ή πιθανά υποερωτήματα εκφράζοντας ελεύθερα τις απόψεις τους. Τέλος, η ερευνήτρια σημείωνε τις εντυπώσεις της κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, οι οποίες συνέβαλαν στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

4.7 Περιορισμοί έρευνας

Οι περιορισμοί της ποιοτικής έρευνας εντοπίζονται στην έλλειψη αντιπροσωπευτικότητας που δεν επιτρέπει τη γενίκευση των αποτελεσμάτων. Μια από τις αδυναμίες της παρούσας έρευνας

132. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σσ. 250-260.

133. Βλ. John W.Creswell, *ό.π.*, σ. 260.

είναι το γεγονός ότι επιλέχθηκε το δείγμα ατόμων με τα κριτήρια της σκόπιμης δειγματοληψίας και έτσι τα συμπεράσματα αναφέρονται μόνο στο συγκεκριμένο δείγμα. Συγκεντρώσαμε δεδομένα μόνο από μερικούς τυπικούς εκπροσώπους των τομέων υπό μελέτη, οπότε μάλλον οι μελλοντικοί ερευνητές πρέπει να επεκταθούν σε περισσότερους τομείς. Η δεύτερη αδυναμία της έρευνάς μας βρίσκεται στο γεγονός ότι πήραμε συνέντευξη από τους συμμετέχοντες μόνο μία φορά. Αν και το θέμα της έρευνας δεν αφήνει μεγάλο περιθώριο για δεύτερες σκέψεις και στην ουσία βασίζεται στις εμπειρίες των συμμετεχόντων, πιστεύουμε ότι μια δεύτερη συνέντευξη ίσως να μας έδινε μια πιο πλήρη εικόνα σχετικά με τους βασικούς θεματικούς άξονες στην παιδική λογοτεχνία στη Σερβία. Επίσης, έγινε μια προσπάθεια από την ερευνήτρια να επιλέξει συμμετέχοντες από διαφορετικούς τομείς της παιδικής λογοτεχνίας με στόχο να συγκεντρώσει όσο περισσότερες πληροφορίες γίνεται.

Τέλος, παρά τους περιορισμούς, έγινε μια προσπάθεια αξιόπιστης και αξιόλογης έρευνας που θα βοηθούσε τις μελλοντικές διερευνήσεις στον τομέα αυτόν.

Κεφάλαιο Πέμπτο: Παρουσίαση ευρημάτων

5.1 Η κρίση του θεσμού της ανάγνωσης της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία και οι παράγοντες που επηρεάζουν τα παιδιά κατά την επιλογή βιβλίων

Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας είναι κατά κάποιο τρόπο ειδικοί της παιδικής λογοτεχνίας στην Σερβία και έχουν την καθημερινή επαφή με τα παιδιά. Θεωρούμε πως είναι κατάλληλα άτομα να εντοπίσουν κατά πόσο είναι έντονη η κρίση για την ανάγνωση σήμερα από τα παιδιά στη Σερβία και κατά πόσο τα παιδιά ενδιαφέρονται για βιβλία εκτός σχολείου. Ειδικά, οι δασκάλες δημοτικού αναφέρουν: *«Δεν ενδιαφέρονται αρκετά. Όμως, στην περίπτωση που θα τους προτείνουμε ένα βιβλίο με ενδιαφέρον τίτλο, μπορεί και να το διαβάσουν»*, *«Ελάχιστα είναι τα παιδιά που μεγαλώνουν στο οικογενειακό περιβάλλον όπου δίνεται μεγάλη έμφαση στην εκπαίδευση και πιστεύουμε ότι αυτά είναι τα παιδιά που διαβάζουν και ενδιαφέρονται για βιβλία. Ζούμε σε μια εποχή όπου η τεχνολογία έχει τον κυρίαρχο ρόλο στην καθημερινότητα των παιδιών και, δυστυχώς, αυτός είναι ένας από τους λόγους που δεν διαβάζει κανείς πλέον»*. Όσον αφορά τους εκπροσώπους των εκδοτικών οίκων, οι ίδιοι συμμερίζονται την άποψη των δασκάλων: *«Ένα ελάχιστο ποσοστό ενδιαφέρεται για διάβασμα γενικά και οι ελάχιστοι επιλέγουν τα έργα Σέρβων λογοτεχνών, συνήθως επηρεασμένοι από τους γονείς»*, *«Σύμφωνα με την εμπειρία μας, τα παιδιά ακολουθούν τι κυκλοφορεί και συνήθως ενδιαφέρονται για αυτά που είναι «στη μόδα». Όμως, μια γενική εικόνα είναι ότι δεν διαβάζεται αρκετά»*. Παρατηρείται όμως ότι οι συγγραφείς των παιδικών βιβλίων, οι οποίοι έλαβαν μέρος στην έρευνά μας, έχουν μια πιο αισιόδοξη άποψη. Θεωρούν ότι τα παιδιά εκτιμούν την αξία των βιβλίων. Πιστεύουν ότι αρκεί να τους προσφέρονται ενδιαφέροντα και διαφορετικά βιβλία: *«Τα παιδιά θα συνειδητοποιήσουν και μόνα τους ότι αυτή η επιθετικότητα των ηλεκτρονικών μέσων είναι βαρετή και θα επιστρέψουν στο βιβλίο. Θα συνειδητοποιήσουν ότι οι άνθρωποι πρέπει να διαχειριστούν τον ελεύθερο χρόνο μόνοι τους. Υπολογιστές και κινητά, θα είναι υπηρέτες των ανθρώπων. Μην πανικοβάλλεστε! Το βιβλίο, ως φαινόμενο και μεγάλο μυστικό, εξακολουθεί να υπάρχει εδώ και δύομισι χιλιάδες χρόνια!»*, *«Νομίζω ότι τα παιδιά καταλαβαίνουν πως διαβάζοντας εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους, αναπτύσσουν τη φαντασία τους, ζυπνάνε την περιέργεια. Στο παιδί που διαβάζει, η μάθηση γίνεται μια φυσική κυκλική διαδικασία περιέργειας, παιχνιδιών και ψυχαγωγίας. Και έτσι γίνεται ο άνθρωπος στον οποίο η ανάγνωση γίνεται ψυχαγωγία και παιχνίδι»*, *«Πολλοί παραπονιούνται ότι*

τα παιδιά δεν διαβάζουν και δεν αναρωτιούνται τι έκαναν για να τα κάνουν να αγαπήσουν την ανάγνωση και να γίνουν αναγνώστες. Δεν χρειάζεται να τα αναγκάζουμε να διαβάζουν, ούτε να το θεωρούν υποχρέωση, αλλά να βρούμε δημιουργικούς τρόπους για το παιδί να αγαπήσει το βιβλίο σαν κάτι που παρέχει απαντήσεις στις απορίες που έχει, ή αμέσως εγείρει νέα ερωτήματα. Αυτό που είναι πάντα δημιουργικό, ευφάνταστο, ενδιαφέρον, πολύχρωμο ... πάντα προσελκύει τα παιδιά και τα παιδιά αγαπούν να διαβάζουν τέτοιους είδους βιβλία».

Στη συνέχεια ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να μας πουν την γνώμη τους σχετικά με το κατά πόσο επηρεάζεται η επιλογή των βιβλίων των παιδιών από άλλους παράγοντες και ποιοι πιστεύουν ότι είναι αυτοί. Η συντριπτική πλειοψηφία θεωρεί πως η επιρροή που ασκούν οι άλλοι στα παιδιά εξαρτάται πιο πολύ από την ηλικία των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, θεωρούν πως τα παιδιά μικρότερης ηλικίας επηρεάζονται αρκετά από τους γονείς τους. Οι δασκάλες αναφέρουν: «Στους μαθητές τους αρέσουν τα βιβλία που είναι ενδιαφέροντα και αυτά που έχουν σαν θεματική τη φίλια. Παρατήρησα ότι επέλεγον βιβλία παρόμοιου περιεχομένου με αυτά που τους αρέσουν στα μαθήματα. Όμως, στα παιδιά μικρότερης ηλικίας σίγουρα παίζει μεγάλο ρόλο η επιρροή των γονέων και δεν πιστεύω να επιλέγουν μόνα τους τα βιβλία», «Νομίζω ότι στις μικρότερες τάξεις επικρατούν τα ενδιαφέροντά τους και ότι δεν επηρεάζονται πολύ από τα βιβλία που κάνουμε στα μαθήματα. Θα έλεγα όμως πως τα γούστα τους κατευθύνονται από τους γονείς».

Από τους εκδοτικούς οίκους έρχεται μια άποψη που έχει να κάνει περισσότερο με τους άλλους παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές βιβλίων, αλλά απευθύνονται κυρίως στους γονείς. Γενικά υπάρχει μια συμφωνία όσον αφορά την επιρροή των γονέων στις επιλογές των παιδιών: «Πιστεύω ότι οι εξωτερικοί παράγοντες σαν τη διαφήμιση δεν επηρεάζουν πολύ τα παιδιά στην επιλογή βιβλίων. Περισσότερο επηρεάζουν τους γονείς», «Όσον αφορά τα παιδιά μικρότερης ηλικίας, οι καμπάνιες μάρκετινγκ που κάνουμε απευθύνονται αποκλειστικά στους γονείς. Παιδιά ηλικίας 10 και πάνω ακολουθούν τους δικούς τους λογοτέχνες και ενδιαφέρονται για εμφάνιση καινούργιων τίτλων». Στη συνέχεια ρωτήθηκαν κατά πόσο πιστεύουν ότι οι γονείς επηρεάζουν τα παιδιά τους κατά την επιλογή βιβλίων: «Υποτίθεται ότι τα μισά βιβλία τα επιλέγουν μόνα τους και τα μισά οι γονείς», «Όσον αφορά τα παιδιά ηλικίας κάτω των 10 χρονών, στην επιλογή των βιβλίων συμμετέχουν και οι γονείς, ενώ τα μεγαλύτερα παιδιά τα επιλέγουν μόνα τους».

Επίσης, και οι συγγραφείς των παιδικών βιβλίων θεωρούν πως οι γονείς ασκούν τη μεγαλύτερη επιρροή στα παιδιά: «Ο ρόλος των γονέων είναι τεράστιος και υπεύθυνος. Πρώτα πρέπει να διαβάζουν στο παιδί από μικρή ηλικία και να ενδιαφέρονται για βιβλία. Η επιλογή

βιβλίου είναι επίσης μια απαιτητική και υπεύθυνη δουλειά και ο ενεργός ρόλος των γονέων είναι καθοριστικός. Οι γονείς που διαβάζουν και προτιμούν την κλασική παγκόσμια λογοτεχνία για τα παιδιά τους, διαβάζουν και σύγχρονους τίτλους που τους θεωρούν επαρκείς. Οι γονείς που δεν διαβάζουν, αγοράζουν βιβλία για τα οποία έχουν ακούσει ότι αγοράζονται και είναι στη μόδα και συνήθως δεν τα διαβάζουν ούτε οι ίδιοι, ούτε τα παιδιά», «Οι γονείς παίζουν σημαντικό ρόλο στην επιλογή βιβλίων για παιδιά προσχολικής ηλικίας και για παιδιά μικρότερων τάξεων δημοτικού. Γενικά επιλέγουν βιβλία που διάβαζαν οι ίδιοι σε αυτή την ηλικία. Νομίζω ότι θα προτιμούσαν να επιλέξουν ένα βιβλίο σύμφωνα με τα γούστα τους, παρά με τα γούστα και το ενδιαφέρον των παιδιών», «Λίγο μεγαλύτερα παιδιά επιλέγουν σύμφωνα με τη δική τους, συχνά μοντέρνα, προτίμηση. Αλλά είναι καλύτερα έτσι παρά να μην διαβάζουν καθόλου. Είναι πολύ σημαντικό οι γονείς να έχουν βιβλία στα χέρια τους και στο σπίτι, ακόμα κι αν δεν διαβάζουν! Τα παιδιά να μεγαλώνουν ανάμεσα στα βιβλία», «Όσο μεγαλώνουν, αναγνωρίζουν ήδη και μόνα τους τα καλά βιβλία, ανταλλάζουν τίτλους μεταξύ τους, έχουν ένα συγκεκριμένο γούστο... Πρέπει να σεβόμαστε τις επιλογές τους και να τους βοηθήσουμε λίγο. Η ανάγνωση πρέπει να είναι η ικανοποίησή τους και η επιλογή τους και είμαστε εδώ για να τους βοηθήσουμε. Έχω τους αγαπημένους μου συγγραφείς, αλλά υπάρχουν παιδιά που δεν τα έχω συστήσει ακόμα τα βιβλία τους. Οι συνθήκες για ένα βιβλίο να γίνει μέρος της ζωής τους πρέπει να ικανοποιηθούν πρώτα».

Λαμβάνοντας υπόψη και την εικονογράφηση σαν σημαντικό και ίσως κυρίαρχο στοιχείο κατά την επιλογή βιβλίων, ρωτήσαμε τους συμμετέχοντες για την άποψή τους. Οι περισσότεροι συμφώνησαν με το γεγονός ότι η εικονογράφηση παίζει σημαντικό ρόλο κατά την επιλογή των βιβλίων, κυρίως στα παιδιά μικρότερης ηλικίας: «Στα παιδιά μικρότερης ηλικίας η εικονογράφηση παίζει τον κυρίαρχο ρόλο και η παρουσία της στα βιβλία είναι υποχρεωτική. Για παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας δίνεται περισσότερη έμφαση στην εμφάνιση του εξωφύλλου, ενώ η εικονογράφηση μέσα στα βιβλία έρχεται στο δεύτερο πλάνο, «Το μυαλό μας θυμάται τις εικόνες. Το ξεχνάμε αυτό όμως. Μερικές φορές δεν ξέρουμε καν ότι έτσι λειτουργεί. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα πρώτα βιβλία για παιδιά είναι στην πραγματικότητα βιβλία εικόνων. Μια ζωγραφική μιλάει περισσότερο από χίλιες λέξεις. Μια καλή εικόνα μου λέει πόσο καλό είναι το βιβλίο για τα παιδιά. Νομίζω ότι η λογοτεχνία για μικρούς αναγνώστες πρέπει να παρουσιαστεί από τους κορυφαίους εικονογράφους», «Νομίζω ότι έχουμε τώρα μεγάλους εικονογράφους στη Σερβία. Η επιλογή των βιβλίων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εικόνες τους. Οι εικονογράφοι με τους οποίους συνήθως συνεργάζομαι είναι: ο Ντόμπροσαβ Μπομπ Ζίβκοβιτς (Dobrosav Bob Živković)

και η Άνα Πέτροβιτς (Ana Petrović). Δούλεψα με τον Ντούσαν Πάβλιτς (Dušan Pavlić) και θα ήθελα να συνεργαστώ με τη Μάγια Βεσελίνοβιτς (Maja Veselinović)». «Χαίρομαι που τα τελευταία χρόνια και οι εκδότες μας δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στο σχεδιασμό του βιβλίου, επειδή είναι γνωστό ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας επιλέγουν τα βιβλία με βάση τις εικόνες». Όμως, ένας από τους συμμετέχοντές μας θεωρεί πως η εικονογράφηση δεν παίζει ρόλο κατά την επιλογή των βιβλίων και ότι οι ίδιοι οι λογοτέχνες στη Σερβία δεν δίνουν μεγάλη έμφαση στην εικονογράφηση: «Ελάχιστος είναι ο αριθμός των Σέρβων λογοτεχνών που προτιμάνε εικονογραφήσεις στα βιβλία τους, οπότε θα έλεγα πως δεν παίζει ρόλο».

5.2 Τι διαβάζουν τα παιδιά και οι βασικοί θεματικοί άξονες στην παιδική λογοτεχνία στη Σερβία σήμερα

Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος συμφωνεί ότι τα παιδιά προτιμάνε βιβλία χιουμοριστικού περιεχομένου και αυτά που ως θεματική έχουν τη φιλία, την εφηβεία, τις περιπέτειες, τα φανταστικά ταξίδια κτλ. Ελάχιστοι είναι αυτοί που πιστεύουν ότι τα παιδιά επιλέγουν βιβλία εγκυκλοπαιδικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου. Οι δασκάλες αναφέρουν ότι στα μαθήματα γλώσσας και λογοτεχνίας στα σχολεία κάνουν πιο πολύ τα περιπετειώδη μυθιστορήματα, αλλά επίσης και τα βιβλία που έχουν ως κεντρικό θέμα ιστορικά γεγονότα και μοτίβα: «Στα μαθήματα της Πέμπτης δημοτικού κάνουμε το περιπετειώδες μυθιστόρημα «Ρομβινσώνας Κρουσός» του Ντάνιελ Ντεφόε (Daniel Defoe), το ιστορικό μυθιστόρημα «Hajduci» (Αντάρτες) του Μπράνισλαβ Νούσιτς (Branislav Nušić) και το βιβλίο «Οι Περιπέτειες του Τομ Σόγιερ» του Μαρκ Τουέιν (Mark Twain). Στην Έκτη: «Moj deda je bio trešnja» (Ο παππούς μου ήταν κεράσι) της Άντζελα Νανέτι (Angela Nanetti), «Η οικογένειά μου» του Εφράιμ Κισόν (Ephraim Kishon), «Τα Αγόρια της Οδού Πωλ» του Φέρεντς Μολνάρ (Ferenc Molnar), «Αυτοβιογραφία» του Μπράνισλαβ Νούσιτς (Branislav Nušić), «Orlovi rano lete» (Οι αετοί πετάνε νωρίς) του Μπράνκο Τσόπιτς (Branko Ćopić) και «Στην Ερημιά και τον Αγριότοπο» του Χένρικ Σιένκεβιτς (Henryk Sienkiewicz)», «Υποχρεωτικά βιβλία στις μικρότερες τάξεις αποτελούν ποιήματα για παιδιά τα οποία έχουν ως θεματική φιλία, οικογενειακή αγάπη, παιδική φαντασία και παιχνίδι, και επίσης διαβάζουμε εκπαιδευτικό- ηθικά ποιήματα. Στην Τρίτη και Τετάρτη δημοτικού κάνουμε λαϊκά παραμύθια, τα παραμύθια των Αδελφών Γκριμ και Άντερσεν και τα παραμύθια της Γκρόζντανα Όλουιτς (Grozdana Olujić)».

Ρωτήσαμε τις δασκάλους να μας αναφέρουν, με βάση την καθημερινή τους επαφή με τα παιδιά, τι βιβλία Σέρβων λογοτεχνών προτιμάνε τα παιδιά εκτός υποχρεωτικών βιβλίων. Παρατηρούμε ότι πρόκειται για βιβλία χιουμοριστικού περιεχομένου, τα οποία έχουν ως θεματική την καθημερινότητα και τα προβλήματα των παιδιών: «*Sve moje gluposti (Όλες οι χαζομάρες μου) του Γκράντιμιρ Στόικοβιτς (Gradimir Stojković), Pesak i zvezde (Άμμος και άστρα) του Ντούσαν Πέιτσιτς (Dušan Pejić), Agi i Ema (Ο Άγκι και η Έμα) του Ίγκορ Κολάροβ (Igor Kolarov), Udario me pubertet u glavu (Με χτύπησε η εφηβεία στο κεφάλι) του Ρόμπερτ Τάκαριτς (Robert Takarič)*», «*Τους αρέσουν τα βιβλία των Ντέιαν Άλεξίτς (Dejan Aleksić), Ίγκορ Κολάροβ (Igor Kolarov), Ούρος Πέτροβιτς (Uroš Petrović)...*». Στη συνέχεια τονίζουν ότι τα παιδιά επιλέγουν βιβλία με θεματική τη φιλία, αγάπη κτλ, αλλά διαβάζουν και βιβλία εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου: «*Σίγουρα προτιμάνε τα βιβλία που δεν είναι εκπαιδευτικά, αλλά πιο ελεύθερης θεματικής, τύπου φιλία, ζωή, αγάπη..*», «*Προτιμούν βιβλία με θέματα φιλίας, περιπέτειας κτλ, αλλά τους αρέσουν και εγκυκλοπαίδειες και βιβλία για τη φύση, ζώα και φυτά*». Από τους εκδοτικούς οίκους μας δόθηκαν οι πληροφορίες για το τι βιβλία ζητούνται πιο πολύ από τα παιδιά: «*Πιστεύουμε πως ζητούνται και πωλούνται εξίσου και τα βιβλία εγκυκλοπαιδικού και τα βιβλία διασκεδαστικού περιεχομένου. Όμως, τα παιδιά στα οποία αρέσει το διάβασμα, προτιμάνε να πειραματίζονται και να διαβάζουν ενδιαφέροντα βιβλία που έχουν ως θεματική σύγχρονα θέματα, ενώ τα παιδιά που γενικά δεν διαβάζουν πολύ, ζητάνε και αγοράζουν μόνο τα υποχρεωτικά βιβλία για μαθήματα*», «*Υπάρχει ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού και για τις δυο κατηγορίες. Δεν πιστεύουμε να υπάρχει ένα σαφές όριο. Και οι δυο κατηγορίες προσφέρουν ελκυστικούς τίτλους*».

Στη συνέχεια προσθέτουν: «*Τα παιδιά ενδιαφέρονται για θέματα περί ανθρώπινων σχέσεων, χιούμορ και τους αρέσουν τα βιβλία για βιντεοπαιχνίδια που είναι στη μόδα*», «*Επιλέγουν θέματα περί φιλίας, αγάπης, ταξιδιών, καθώς και όλα τα θέματα που έχουν να κάνουν με την εφηβεία. Επίσης, τους αρέσουν τα βιβλία με έντονο χιούμορ, περιπετειώδεις ιστορίες και επιστημονική φαντασία*».

Παρατηρούμε ότι συμφωνούν και οι συγγραφείς παιδικών βιβλίων με τις απόψεις των άλλων συμμετεχόντων: «*Τα παιδιά διαβάζουν αυτά που είναι δημιουργικά. Αγαπούν να διαβάζουν τα βιβλία που ως θεματική έχουν μια ποικιλία -τη φιλία, την πρώτη αγάπη, συμπάθεια, τα φανταστικά ταξίδια στους κόσμους άγνωστους. Εγκυκλοπαίδειες και λεξικά σχετίζονται με το υλικό που διδάσκεται στα σχολεία, παρόλο που τα παιδιά πλέον πιο γρήγορα βρίσκουν απαντήσεις*

στην Google τις οποίες εμείς παλιά ψάχναμε στις εγκυκλοπαίδειες. Η γνώση είναι μια πολύπλοκη και πολυδιάστατη διεπιστημονική διαδικασία που διαρκεί για μια ζωή. Λοιπόν, η μεγαλύτερη ομορφιά της ζωής βρίσκεται στη γνώση. Όχι στην παπαγαλία. Οι εγκυκλοπαίδειες χρησιμεύουν μόνο για να δώσουν κάποια καθοδήγηση προς ποια κατεύθυνση να ερευνάμε. Τουλάχιστον εγώ έτσι τα βλέπω τα πράγματα. Όσον αφορά τα λεξιλόγια, είναι πάντα απαραίτητα και πολύ χρήσιμα. Στην τελική, η εκμάθηση γλωσσών είναι επίσης μια διαδικασία μάθησης. Κάποιος που πραγματικά θέλει να μάθει μια γλώσσα (συμπεριλαμβανομένης της μητρικής γλώσσας) πρέπει να διερευνά την ιστορική, κοινωνιολογική, εθνολογική και την πολιτιστική πλευρά της γλώσσας... Η εμπειρία μου λέει ότι παιδιά αποκτάνε συνήθειες ανάγνωσης στην οικογένεια. Εάν είναι αρκετά τυχερά να έχουν και έναν καλό δάσκαλο, ο ίδιος θα τους δείξει και παιδαγωγικά τους τρόπους ανάγνωσης που μπορούν να ακολουθήσουν και να τους παραπέμψει στην επιλογή της βιβλιογραφίας. Ο ρόλος των βιβλιοθηκάρων είναι επίσης πολύ σημαντικός για την απόκτηση των συνηθειών ανάγνωσης. Οι συγγραφείς που μαρτυρούν με τη ζωή τους για αυτά που γράφουν στα βιβλία τους είναι επίσης ένα σπουδαίο πρότυπο για τα παιδιά», «Πρόσφατα άκουσα μια ιστορία από μια δασκάλα ότι οι μαθητές σήμερα δεν μπορούν να χρησιμοποιούν τα λεξικά. Έχουν συνηθίσει να μεταφράζουν μέσω Google και αν τους πάρετε τα κινητά τηλέφωνα τους, παραμένουν εντελώς παραλυμένα. Ίσως να ενδιαφέρονται για σύγχρονες εγκυκλοπαίδειες, αλλά δεν νομίζω ότι θα έπαιρναν ένα λεξικό. Δίνω προτεραιότητα στη λογοτεχνία που με δυναμικό, ενδεχομένως χιουμοριστικό τρόπο, ασχολείται με θέματα που ενδιαφέρουν τους σύγχρονους νέους αναγνώστες», «θα έλεγα ότι τα παιδιά διαβάζουν εξαιρετικά βιβλία σήμερα: διασκεδαστικά και πολύ ηθικά. Και μεταφρασμένα έργα της λογοτεχνίας που δημοσιεύονται σήμερα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεματικής, έτσι ώστε οι νέοι άνθρωποι να είναι σε θέση να διαβάζουν και τα βιβλία των συγγραφέων από όλο τον κόσμο. Τα τελευταία χρόνια, έχουν εκδοθεί ορισμένα βιβλία που θα διαρκέσουν πολύ καιρό. Προσπαθώ να μην αναφέρω ονόματα επειδή όλοι αξίζουν να είναι σε αυτή τη λίστα. Ο μόνος που πρέπει να αναφέρω είναι ο Ίγκορ Κολάροβ (Igor Kolarov), ο οποίος στη σύντομη ζωή του δημοσίευσε τόσα πολλά καλά βιβλία για παιδιά. Το *Agi i Ema* (Ο Άγκι και η Έμα) είναι αναπόφευκτο έργο τέχνης για όλους».

Στην ερώτηση αν τα παιδιά προτιμούν ποίηση ή πεζογραφία, η συντριπτική πλειοψηφία ήταν υπέρ της πεζογραφίας. Μόνο η δασκάλα που δουλεύει στις μικρότερες τάξεις ανέφερε: «Στις μικρότερες τάξεις τους ενδιαφέρει πιο πολύ ποίηση μέχρι να εξοικειωθούν με τις τεχνικές ανάγνωσης. Μετά σίγουρα προτιμάνε πεζογραφία». Οι συγγραφείς μας δίνουν ενδιαφέρουσες

απαντήσεις: *«Τα παιδιά ενδιαφέρονται για όλα όσα τους μεταδίδονται με έναν ενδιαφέρον και έξυπνο τρόπο. Το αν είναι ποίηση ή πεζογραφία, δεν έχει μεγάλη σημασία. Από την εμπειρία μου, για παραστάσεις και λογοτεχνικές συναντήσεις είναι πιο κατάλληλη η ποίηση, επειδή τους τραβάει την προσοχή. Ειδικά σε μικρότερες τάξεις δημοτικού. Αλλά όταν κάνουμε λογοτεχνικά εργαστήρια σε βιβλιοθήκες με παιδιά που είναι σε ένα αξιοζήλευτο επίπεδο ανάγνωσης, τότε συζητάμε διάφορα θέματα και συμμετέχουν ενεργά», «Σήμερα τα παιδιά ενδιαφέρονται περισσότερο για την πεζογραφία. Έχω αυτές τις πληροφορίες και από τους εκδότες. Ισχυρίζονται ότι τα παιδιά είναι απρόθυμα να διαβάζουν την ποίηση. Ίσως πρέπει να βρούμε κάποιο καινούργιο στυλ για την ποίηση», «Ένα παιδί που μεγαλώνει διαβάζοντας τακτικά, η «όρεξή» του για βιβλία αυξάνεται συνεχώς. Εγώ πάντα προσπαθώ να τους καθοδηγήσω προς την ποίηση. Έχουμε τόσους πολλούς καλούς ποιητές για παιδιά».*

5.3 Κατά πόσο οι βασικοί θεματικοί άξονες ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των παιδιών και τα θέματα «ταμπού»

Εξετάζοντας τους βασικούς θεματικούς άξονες στην παιδική λογοτεχνία στη Σερβία σήμερα, διαπιστώνεται μεγάλη ποικιλία θεμάτων και επιλογών που έχουν τα παιδιά σήμερα. Σε σύγκριση με την περίοδο πριν από δέκα χρόνια, οι περισσότεροι συμμετέχοντες τονίζουν ότι τα παιδιά έχουν πιο εύκολη πρόσβαση στα βιβλία, καθώς και περισσότερες επιλογές: *«Όσον αφορά την αγορά της Σερβίας, είναι φανερό η μεγάλη διαφορά όσον αφορά τις εκδόσεις που έχουν τα παιδιά σαν επιλογή, εννοούμε ότι υπάρχουν τώρα πέντε ή έξι φορές περισσότερες επιλογές εκδόσεων σε σύγκριση με τα περασμένα χρόνια», «Είναι δύσκολο να σχολιάσει κανείς τις αλλαγές όσον αφορά τις επιλογές.. συνήθως κατευθύνονται από τις τάσεις στη λογοτεχνία που κυριαρχούν τώρα και από την επιλογή θεμάτων στον τομέα της λογοτεχνίας παγκοσμίως». Οι συγγραφείς θεωρούν ότι η διαφορά φαίνεται και ότι μάλλον αυτή η μεγάλη επιλογή που έχουν τα παιδιά σήμερα τα «μπερδεύει» και δεν διαβάζουν τα έργα κλασικής λογοτεχνίας: *«Υπάρχει μια διαφορά. Αυτό είναι προφανές. Εμείς διαβάζαμε τον Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ, τον Μαρκ Τουέιν, τον Έρνεστ Χεμινγκουέι, τους Αδελφούς Γκριμ, τον Άντερσεν και άλλους, ενώ τα σημερινά παιδιά διαβάζουν κυρίως τους σύγχρονους συγγραφείς των οποίων τα ονόματα δεν τα γνωρίζουμε καν. Το μυστικό είναι στο μάρκετινγκ και στην προσφορά βιβλίων σε βιβλιοπωλεία, σε εκθέσεις, σε βιβλιοθήκες. Οι σύγχρονοι συγγραφείς φαίνεται ότι διαβάζονται περισσότερο από τους κλασικούς της παγκόσμιας**

λογοτεχνίας για παιδιά. Κατά τη γνώμη μου, ένας έλεγχος ποιότητας θα ήταν αν τα παιδιά θα διάβαζαν τα βιβλία μου σε διακόσια χρόνια», «Νομίζω ότι τα πράγματα κινούνται προς το καλύτερο. Επίσης μεγαλώνουμε και εμείς οι συγγραφείς μαζί με τους αναγνώστες»

Πώς ορίζονται όμως τα θέματα που θα εκδοθούν ή ποια θα είναι η πρώτη επιλογή για τη συγγραφή του επόμενου βιβλίου; Από τους εκδοτικούς οίκους μαθαίνουμε πως υπάρχει μια έντονη συνεργασία μεταξύ συγγραφέων και εκδοτών και ότι δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις να συντάσσονται βιβλία κατ' παραγγελία: «Οι συνεργάτες μας γράφουν «κατ' παραγγελία», αλλά τέτοια εμπειρία συνήθως απευθύνεται στα παιδιά μικρότερης ηλικίας. Πρόκειται για βιβλία που απευθύνονται στους αρχάριους αναγνώστες και αυτά τα βιβλία, όσον αφορά τη μορφή, απευθύνονται αποκλειστικά στα μικρά παιδιά και η επιλογή θεμάτων έχει να κάνει με τα ενδιαφέροντά τους (θάρρος, ντροπαλότητα, φιλία, «θέλω-δεν θέλω» να φάω, σχολείο..). Τώρα τελευταία εμφανίζονται τίτλοι με πιο «τολμηρά» θέματα, όπως είναι η απώλεια κάποιου αγαπημένου προσώπου και τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Όσον αφορά τα βιβλία για παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας, δεν λέμε αποκλειστικά στους συγγραφείς τα θέματα, αλλά συμμετέχουμε ενεργά και προτείνουμε πιθανά θέματα με βάση τα ενδιαφέροντα των παιδιών». Όσον αφορά τους συγγραφείς των παιδικών βιβλίων, οι απόψεις δίστανται: «Δεν γράφω βιβλία κατ' παραγγελία. Το κάθε βιβλίο είναι μια ειδική έρευνα και μια ιδιαίτερη ζωή για την οποία είναι απαραίτητο να έχουμε έμπνευση που δεν παραγγέλνεται», «Το βιβλίο «Sex za ročetnike» (Σεξ για αρχάριους) (εκδοτικός οίκος- Kreativni centar) και «35 kalorija bez šećera» (35 θερμίδες χωρίς ζάχαρη) (εκδοτικός οίκος-Odiseja) δημιουργήθηκαν κατόπιν πρότασης του συντάκτη. Το βιβλίο «35 kalorija bez šećera» (35 θερμίδες χωρίς ζάχαρη) μιλά για ανορεξία».

Στη συνέχεια μαθαίνουμε από τους εκδοτικούς οίκους με ποια κριτήρια επιλέγουν τα βιβλία προς έκδοση: «Εμείς μέχρι στιγμής εκδίδουμε περισσότερο τα σχολικά βιβλία και εγχειρίδια», «Κατά την επιλογή των τίτλων που θα εκδώσουμε, προσπαθούμε να επιλέγουμε έργα που έχουν τη λογοτεχνική αξία και που είναι αυθεντικά και στιλιστικά και θεματικά, ειλικρινά στον τόνο και στην έκφραση, να ασχολούνται με σύγχρονα θέματα και να σέβονται τον μικρό αναγνώστη».

Οι συγγραφείς λένε πώς τα θέματα επιβάλλονται από μόνα τους: «Πιστεύω ότι ένας συγγραφέας που δημιουργεί για παιδιά πρέπει να βρει έναν τρόπο, εκτός να γράφει καλά βιβλία, να περνάει τον ελεύθερό του χρόνο με τους αναγνώστες του σε βιβλιοθήκες, σχολεία, φεστιβάλ της παιδικής λογοτεχνίας ... Ετησίως έχουμε πάνω από 200 συναντήσεις και εργαστήρια με τους αναγνώστες μας και τότε παίρνω εκατό φορές περισσότερη αγάπη από ό, τι δίνω. Αλλά παίρνω και τις ιδέες.

Όταν μιλάτε με παιδιά, ανακαλύπτετε ποια είναι τα ενδιαφέροντά τους και ποιες είναι οι κατάλληλες προσεγγίσεις για να τους τα εξηγήσουμε. Τα σημερινά παιδιά δεν είναι σαν παιδιά της δικής μου παιδικής ηλικίας. Έχουν περισσότερες πληροφορίες, περισσότερες δυνατότητες για να μαθαίνουν συνεχώς καινούργια πράγματα, λόγω της σύγχρονης τεχνολογίας. Πρέπει να συμβαδίζουμε με τον χρόνο και να είμαστε συγγραφείς που ασχολούνται με αυτά που ενδιαφέρουν τα παιδιά και να τους παρουσιάζουμε τον κόσμο και τις παραδοσιακές μας αξίες με έναν σύγχρονο τρόπο», «Προσπαθώ να επιλέγω θέματα που αφορούν τα παιδιά. Αυτά είναι: οι καθημερινές οικογενειακές σχέσεις, η σχολική ζωή, η υπερνίκηση των φόβων, η φιλία, το διαζύγιο, ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου, η ασθένεια, η κοινωνική δικτύωση κ.λπ. Η λογοτεχνία μπορεί να βοηθήσει πολύ τα παιδιά να μεγαλώσουν. Μέσα από τους ήρωες υπό διαφορετικές καταστάσεις, ξεπερνούν τα εμπόδια της προσωπικής ζωής», «Ειλικρινά, δεν έχω κανένα κριτήριο ή ένα προκαθορισμένο σχέδιο. Έχω τη φαντασία του παιδιού και τα μάτια να βλέπω τον κόσμο γύρω μου. Όταν κάτι με επηρεάζει ή εμπνέει, δημιουργείται μια καλή ιστορία ή ένα καλό ποίημα. Μόνο όταν αναπτύξω τη βασική ιδέα και την πλοκή του βιβλίου, αρχίζω να εξετάζω την παιδαγωγική και την ψυχολογική άποψη. Στη συνέχεια, στο τέλος εξετάζω όλα τα αισθητικά φαινόμενα. Το αποτέλεσμα είναι εκπαιδευτικό, ενδιαφέρον και παιδαγωγικό»

Στην ερώτηση αν θεωρούν πως η θεματική σήμερα είναι κατάλληλη για παιδιά, οι συμμετέχοντες αναφέρουν πως μάλλον δεν ασχολούνται αρκετά οι συγγραφείς με τα «κατάλληλα θέματα». Πιστεύουν ότι εν γένει δεν υπάρχει βαθιά συνεργασία μεταξύ εκπαίδευσης και λογοτεχνίας και ότι κατά κάποιο τρόπο δεν συμπίπτουν αυτοί οι δυο τομείς της παιδικής καθημερινότητας. Επίσης, πιστεύεται ότι ακόμα δεν γράφεται αρκετά για τα θέματα «ταμπού» στην κοινωνία της Σερβίας αν και υπάρχουν αξιόλογες προσπάθειες να ξεπεραστεί αυτό το θέμα. Ειδικότερα, αναφέρουν: «Δεν νομίζω ότι κανείς ασχολείται με κατάλληλα θέματα. Θα έπρεπε. Θα έπρεπε να υπάρχει μια ισχυρότερη και βαθύτερη συνεργασία μεταξύ αυτών που εκπαιδεύουν τα παιδιά και εκείνων που δημιουργούν για τα παιδιά, όλα κάτω από την ομπρέλα αυτών που επιλέγουν υλικό για τα σχολεία ... Νομίζω ότι είναι λίγοι οι συγγραφείς οι οποίοι σκέφτονται σοβαρά πώς θα βιώσει το παιδί ένα βιβλίο. Η σοβαρή λογοτεχνία για παιδιά πρέπει να στερείται κάθε μορφή εμπορίου και πολιτικής, πρέπει να ασχολείται με την παιδική ηλικία με έναν φανταστικό και παιδαγωγικό τρόπο και να επεξεργάζεται μεθοδικά όλα τα θέματα. Από την άλλη πλευρά, ο ρόλος των γονέων που αγοράζουν βιβλία στα παιδιά ή δεν αγοράζουν βιβλία είναι πολύ σημαντικός. Ένας γονέας πρέπει να διαβάσει το βιβλίο πριν το πάρει το παιδί, πρέπει να γνωρίζει

τη λογοτεχνία για παιδιά και να το βοηθήσει να δημιουργήσει το γούστο του στα βιβλία. Δυστυχώς, δεν υπάρχουν πολλοί τέτοιοι γονείς. Σύγχρονες οικογένειες δεν έχουν πολλά μέλη. Είναι γονείς με τα παιδιά τους, πολύ συχνά πλέον βρίσκουμε και μονογονεϊκές οικογένειες... Μοντέρνες μητέρες συχνά αγοράζουν βιβλία δελεαστικά με πολύχρωμα εξώφυλλα και με τίτλους όπως «Πώς να καταστρέψεις το δικό σου παιδί». Είναι χειρότερο από το να μην αγοράζουν βιβλία. Οι εκδότες δημοσιεύουν αυτό που μπορούν εύκολα να πουλήσουν. Και έτσι ο φαύλος κύκλος δεν τελειώνει...», «Συνήθως βρίσκω ιδέες για νέα βιβλία σε συνομιλίες με τα παιδιά. Ακούω προσεκτικά τις ερωτήσεις και τις απαντήσεις τους. Για μια ανοιχτή συζήτηση απαιτείται μια ευχάριστη και φιλική ατμόσφαιρα. Οι συνεδριάσεις στις σχολικές και αστικές βιβλιοθήκες διαρκούν συνήθως 45 λεπτά, επομένως δεν είναι πάντα εύκολο να επιτευχθεί αμοιβαία εμπιστοσύνη σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Αν ορισμένα θέματα επαναλαμβάνονται πολλές φορές, αποφασίζω να γράφω για αυτά, είτε είναι ταμπού είτε όχι».

Οι συγγραφείς μοιράστηκαν μαζί μας και πως αποφασίζουν να ασχολούνται με τα θέματα «ταμπού», καθώς και κατά πόσο θεωρούν ότι στη Σερβία γράφεται ελεύθερα για ευαίσθητα θέματα: «Νομίζω ότι η σύγχρονη εποχή σπάει τα «ταμπού». Αυτό που παλιά δεν το συζητούσαμε καν, τώρα συζητείται ελεύθερα ανεξάρτητα τόπου και χρόνου. Δεν έχω καμία επιφύλαξη όσον αφορά τα θέματα «ταμπού». Νομίζω ότι είναι απαραίτητο να μιλάμε ανοιχτά για τα πάντα και ότι τα «ταμπού» θέματα προκύπτουν από άγνοια. Πώς θα προειδοποιήσετε το παιδί για τους κινδύνους και τις προκλήσεις της ζωής, αν δεν του τα εξηγήσετε όλα από όλες τις πλευρές; Εγώ εξέδωσα το μυθιστόρημα *Nema knjiga* (Δεν υπάρχουν βιβλία), που έχει ως θέμα την αιμομιξία και την ενδοοικογενειακή βία με σκοπό να μιλήσω για ένα από τα μεγαλύτερα ταμπού στην κοινωνία για να εμποδίσουν καταστροφικές συνέπειες σιωπής για πράγματα τα οποία η κοινωνία πρέπει να αναγνωρίσει ως επικίνδυνα και να βοηθήσει νέα άτομα που βρίσκονται σε μια τέτοια, δύσκολη κατάσταση, έτσι ώστε να μην είναι θύματα», «Υπάρχουν ακόμη θέματα ταμπού στην κοινωνία μας (θάνατος, σεξουαλικότητα, ταυτότητα...). Κατά τη γνώμη μου, κάθε θέμα μπορεί να επεξεργαστεί και να προσαρμοστεί στην κατάλληλη ηλικία. Ο αναγνώστης δεν πρέπει ούτε να υποτιμάται ούτε να υπερτιμάται. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικός ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας απευθύνεται στον αναγνώστη του. Υπάρχει μεγάλη διαφορά στη συγγραφή ενός βιβλίου για ένα παιδί ηλικίας 7 ή 10 ετών».

Κεφάλαιο Έκτο: Συζήτηση ευρημάτων

Όπως αναφέρεται και στην ανάλυση των ευρημάτων σχετικά με την υπάρχουσα κρίση του θεσμού της ανάγνωσης της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία, οι περισσότεροι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι είναι έντονη και ότι αποτελεί ένα μεγάλο, καθημερινό πρόβλημα. Κατά τη γνώμη τους, αυτό οφείλεται πιο πολύ στην όλο και μεγαλύτερη εξέλιξη της τεχνολογίας, αλλά και στην όλο και μικρότερη ενασχόληση των γονέων με τα βιβλία. Πιο συγκεκριμένα, θεωρείται ότι τα παιδιά σήμερα δεν ενδιαφέρονται αρκετά για βιβλία και ότι διαβάζουν μόνο τα βιβλία για σχολείο. Παρατηρείται όμως μια θετική στάση που εκφράζει ένα μικρό ποσοστό του δείγματός μας και ανήκει στους σύγχρονους συγγραφείς για παιδιά, οι οποίοι εμπιστεύονται τα παιδιά και πιστεύουν ότι γνωρίζουν την πραγματική αξία των βιβλίων.

Διαπιστώνεται επίσης ότι όλοι οι συμμετέχοντες συμφώνησαν στο γεγονός ότι η αγάπη προς την ανάγνωση ξεκινάει από τη μικρότερη ηλικία και κατευθύνεται αποκλειστικά από τους γονείς. Όμως, είναι ενδιαφέρον και το γεγονός ότι οι διαφημίσεις και καμπάνιες μάρκετινγκ από τους εκδοτικούς οίκους απευθύνονται πάντα στους γονείς και με αυτό τον τρόπο παρουσιάζονται βιβλία για παιδιά. Αυτό αφορά πιο πολύ τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, τα οποία, κατά την άποψη των συμμετεχόντων μας, δεν επιλέγουν ποτέ βιβλία μόνα τους και διαβάζουν αυτά που τους αγοράζουν οι γονείς. Επίσης, η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος θεωρεί ότι η εικονογράφηση παίζει σημαντικό ρόλο κατά την επιλογή βιβλίων, πάλι στα παιδιά μικρότερης ηλικίας. Θεωρείται ότι τα παιδιά άνω των 10 ετών έχουν ήδη ένα λογοτεχνικό γούστο και τις δικές τους προτιμήσεις, όταν πρόκειται για βιβλία.

Σχετικά με το τι διαβάζουν τα παιδιά σήμερα, σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι τα παιδιά επιλέγουν βιβλία χιουμοριστικού περιεχομένου και αυτά που ως βασική θεματική έχουν τα καθημερινά τους προβλήματα και απασχολήσεις. Τα θέματα που επιλέγονται σχετίζονται με τη φιλία, οικογενειακή αγάπη, εφηβεία, με τους πρώτους έρωτες, καθώς και βιβλία επιστημονικής φαντασίας, τα οποία φαίνεται να βρίσκονται στη πρώτη θέση των προτιμήσεών τους. Από το δείγμα των συμμετεχόντων μας που ανήκει στα σχολεία μαθαίνουμε ότι μέσα στα υποχρεωτικά σχολικά βιβλία βρίσκονται και εκείνα που έχουν ως θέμα τους πολέμους, πατριωτισμό και ηρωισμό. Όμως, τα τελευταία χρόνια έχουν προστεθεί στο

σχολικό υλικό και τα βιβλία με σύγχρονη θεματική, όπως το βιβλίο *Moj deda je bio trešnja* (Ο παππούς μου ήταν κεράσι) της Άντζελα Νανέτι (Angela Nanetti), ένα βιβλίο που είναι πιο κοντά στα ενδιαφέροντα των παιδιών. Οι συμμετέχοντές μας δεν πιστεύουν όμως ότι συμπίπτουν σε αρκετό βαθμό τα ενδιαφέροντα των παιδιών με τα βιβλία που διαβάζουν υποχρεωτικά για μαθήματα γλώσσας. Όλοι πιστεύουν ότι τα ενδιαφέρουν πιο πολύ τα βιβλία με θεματική που αφορά την καθημερινότητά τους. Μεγάλη απήχηση στα παιδιά έχουν θέματα περί ανθρώπινων σχέσεων, με έντονα στοιχεία χιούμορ. Επίσης, τα βιβλία που αγοράζονται πιο πολύ είναι εκείνα που ανήκουν στην επιστημονική φαντασία. Πρέπει να σημειωθεί ότι όλοι οι συμμετέχοντες επισημάνουν ότι ο Ούρος Πέτροβιτς (Uroš Petrović) είναι ένας από τους πιο δημοφιλείς και αγαπητούς σύγχρονους συγγραφείς για παιδιά στη Σερβία και το ίδιο διαπιστώνεται και από τις έρευνες που δημοσιεύτηκαν σχετικά με την σύγχρονη παραγωγή παιδικών βιβλίων στη Σερβία.

Σχετικά με τις προτιμήσεις των παιδιών όσον αφορά το είδος της λογοτεχνίας, όλοι οι συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι τα περισσότερα παιδιά προτιμούν την πεζογραφία, ενώ στην μικρότερη ηλικία προτιμάνε ποίηση σαν πιο διασκεδαστικό και εύκολο είδος, το οποίο, με τη βοήθεια της κατάλληλης ομοιοκαταληξίας, τους παρουσιάζεται σαν παιχνίδι.

Άξιο λόγου είναι το εύρημα ότι τα παιδιά σήμερα δεν ξέρουν να χρησιμοποιούν λεξικά και σπάνια επιλέγουν βιβλία εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου. Οι συμμετέχοντές μας συμμερίζονται την άποψη ότι η χρήση των σύγχρονων εργαλείων αναζήτησης μέσω διαδικτύου έχει επηρεάσει τα παιδιά.

Αναφορικά με το κατά πόσο οι βασικοί θεματικοί άξονες ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των παιδιών, οι συμμετέχοντες εκφράζουν διαφορετικές απόψεις. Συμφωνούν όμως όλοι ότι σήμερα, σε σύγκριση με το παρελθόν, τα παιδιά έχουν πιο εύκολη πρόσβαση στην μεγάλη ποικιλία θεμάτων. Από τους εκδοτικούς οίκους θεωρούν πως διαβάζονται βιβλία που ασχολούνται με τους σύγχρονους προβληματισμούς και θέματα, γεγονός το οποίο έχει ως συνέπεια να μην διαβάζονται αρκετά τα έργα της κλασικής λογοτεχνίας.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στην ανάλυση των ευρημάτων, όσον αφορά τα παιδιά μικρότερης ηλικίας, γράφονται και τα βιβλία κατ' παραγγελία, τα οποία έχουν ως στόχο να καλύψουν τα θέματα που τα ενδιαφέρουν (ντροπαλότητα, σχολείο, ανθρώπινες σχέσεις κτλ). Οι συμμετέχοντες που ανήκουν στον τομέα των εκδοτικών οίκων αναφέρουν πως επιλέγουν τα βιβλία που θα δημοσιευθούν βάσει της λογοτεχνικής τους αξίας και της αυθεντικότητάς τους.

Επίσης, δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στα κυρίαρχα θέματα και σύγχρονες τάσεις στη λογοτεχνία, καθώς και στη λογοτεχνική έκφραση του συγγραφέα.

Από την άλλη πλευρά, οι σύγχρονοι συγγραφείς πιστεύουν ότι δεν είναι εύκολο να ικανοποιηθούν οι ανάγκες των σημερινών παιδιών, διότι τα παιδιά έχουν εύκολη πρόσβαση στις πληροφορίες, επομένως είναι δύσκολο να ενδιαφερθούν για ένα θέμα. Μια από τις συγγραφείς του δείγματός μας τονίζει ότι προσπαθεί να συνδυάσει την παράδοση με την σύγχρονη εποχή. Ο στόχος είναι τα παιδιά να μαθαίνουν μέσα από τα βιβλία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι όλοι οι συμμετέχοντες από το δείγμα μας αναφέρουν ότι τα πιο «ελκυστικά» θέματα στην παιδική λογοτεχνία σήμερα στη Σερβία είναι αυτά που αφορούν τις καθημερινές οικογενειακές σχέσεις, τη σχολική ζωή, την υπερνίκηση φόβων, τη φιλία, αλλά και τα «ευαίσθητα» θέματα όπως είναι ο θάνατος, το διαζύγιο, οι ασθένειες.. Οι συγγραφείς θεωρούν πως τα παιδιά πρέπει να μεγαλώνουν μέσω λογοτεχνίας διαβάζοντας θέματα επίκαιρα και ευαίσθητα. Όμως, μια από τις συγγραφείς ανέφερε πως δεν έχει κριτήρια κάτω από τα οποία γράφει βιβλία, αλλά ότι κατευθύνεται από τη φαντασία των παιδιών και τη δικιά της ματιά για τον κόσμο. Το αποτέλεσμα πρέπει να είναι εκπαιδευτικό, παιδαγωγικό και ενδιαφέρον ταυτόχρονα. Υποστηρίζουν επίσης ότι πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή από την πλευρά των συγγραφέων για το πώς θα βιώσει ένα παιδί το βιβλίο.

Όσον αφορά τα θέματα «ταμπού», μερικοί του δείγματός μας θεωρούν πως σήμερα δεν υπάρχουν πλέον θέματα τέτοιου είδους, ενώ οι άλλοι πιστεύουν πως ακόμα στην κοινωνία της Σερβίας δεν έχουν ξεπεραστεί τα όρια σε αυτόν τον τομέα. Οι συγγραφείς που έλαβαν μέρος στην έρευνά μας τονίζουν ότι γράφουν για θέματα «ταμπού», όπως είναι η σεξουαλικότητα, ο θάνατος, η ανορεξία, η αιμομιξία.. θεωρώντας πως με αυτόν τον τρόπο προειδοποιούμε τα παιδιά και τα εκπαιδεύουμε. Αναφέρουν, επίσης, ότι το κάθε θέμα μπορεί να προσαρμοστεί σε κάθε ηλικία.

Κεφάλαιο Έβδομο: Συμπεράσματα

Μέσω της έρευνάς μας έγινε μια προσπάθεια να μελετηθούν ιδέες και απόψεις συμμετεχόντων ειδικών στον τομέα της παιδικής λογοτεχνίας στη Σερβία, καθώς και να παρουσιαστεί μια ιστορική αναδρομή της εξέλιξής της με σκοπό να συγκριθούν οι βασικοί θεματικοί άξονες.

Παρατηρούμε ότι την λογοτεχνική δημιουργία σήμερα την ακολουθεί προσοχή, διάκριση, αφηγείται με τρόπο που είναι κοντά στα παιδιά, ζωντανά, αυθόρμητα. Η καλλιτεχνική πλευρά διακρίνεται στην πλοκή και στους ήρωες που βρίσκονται στον παιδικό ορίζοντα. Απελευθερωμένη από τις μη αισθητικές απαιτήσεις, η λογοτεχνία λάμπει, προβληματίζει και δεσμεύει την παιδική σκέψη. Ξεπερνιούνται όρια και περιορισμοί, πλέον γράφεται για όλα τα θέματα που απασχολούν το παιδί και γίνεται μια έντονη προσπάθεια να αντιληφθεί ο κόσμος της παιδικής ηλικίας. Ο συγγραφέας σταματάει να είναι δάσκαλος και εκπαιδευτικός, πλέον ταυτίζεται με τα παιδιά και γίνονται φίλοι.

Τα παιδιά σήμερα έχουν αρκετά υψηλές απαιτήσεις όταν πρόκειται για βιβλία. Οι σύγχρονοι συγγραφείς, έχοντας υπόψη τις ανάγκες και απαιτήσεις των παιδιών σήμερα, άρχισαν να δημιουργούν έργα πρωτότυπα και μοναδικά. Την κεντρική θέση έχει αναμφίβολα η επιστημονική φαντασία, η οποία, σε συνδυασμό με τα επίκαιρα θέματα, μας δίνει εξαιρετικά αποτελέσματα και ικανοποιημένους αναγνώστες. Παράλληλα, όλο και περισσότερο γράφεται για τα «απαγορευμένα» θέματα. Στη Σερβία σήμερα υπάρχουν πολλά βιβλία που απευθύνονται αποκλειστικά στα παιδιά και προσαρμόζονται ανάλογα με την ηλικία τους. Οι συγγραφείς βρήκαν τρόπους να παρουσιάσουν έξυπνα στα παιδιά όλους τους προβληματισμούς της ζωής μέσω των λέξεων και κειμένων. Παρατηρείται βέβαια πως ο τρόπος προσέγγισης παίζει μεγάλο ρόλο και ότι τα παιδιά σήμερα, έχοντας την ευκαιρία να γνωρίσουν τους δημιουργούς των έργων που διαβάζουν και να συζητάνε μαζί τους, ενδιαφέρονται πιο πολύ για τα βιβλία που κυκλοφορούν. Πιστεύουμε ότι οι συναντήσεις και διάφορες εξωσχολικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τα βιβλία στις βιβλιοθήκες και στα σχολεία της Σερβίας αποτελούν κίνητρο και στους συγγραφείς να συνεχίσουν να δημιουργούν και στα παιδιά να συνεχίσουν να διαβάζουν.

Όμως, η κρίση του θεσμού της ανάγνωσης που παρατηρείται στις νέες γενιές δεν είναι αμελητέα. Οι ειδικοί πιστεύουν ότι οφείλεται στην όλο και μεγαλύτερη εξέλιξη της τεχνολογίας και στην παραμέληση των παιδιών από τους γονείς λόγω καθημερινής ρουτίνας και οικονομικής

κρίσης. Επομένως, τα παιδιά δεν ενδιαφέρονται αρκετά για την ανάγνωση και το διάβασμα γενικά. Πιστεύεται ότι πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στα παιδιά και στην εκπαίδευση έτσι ώστε να αποφευχθούν οι καταστροφικές συνέπειες στη μελλοντική πορεία της νεολαίας.

Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι στο εκπαιδευτικό σύστημα δεν παρατηρούνται ριζοσπαστικές αλλαγές όταν πρόκειται για υποχρεωτικά βιβλία. Εδώ και μερικές δεκαετίες διαβάζονται έργα που ανήκουν στην μεσοπολεμική λογοτεχνία, τα οποία έχουν μεγάλη αξία και σημασία στη λογοτεχνική πορεία για παιδιά στη Σερβία, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν έργα δυσνόητα για τα ίδια τα παιδιά. Ίσως θα έπρεπε να αλλάξει το πρόγραμμα στα σχολεία και να επιλέγονται βιβλία με θέματα πιο σύγχρονα έτσι ώστε η πρώτη επαφή των παιδιών με την ανάγνωση στα σχολεία να είναι πιο φιλική και απελευθερωμένη. Γίνεται αντιληπτό ότι παρά την πάροδο του χρόνου, ακόμα δεν ξεπεράστηκαν ορισμένα όρια εντός σχολείου όπου διαβάζονται βιβλία στις ορισμένες τάξεις που δεν ταιριάζουν με την ηλικία των παιδιών.

Η λογοτεχνία για παιδιά σήμερα ξεπερνάει τα όρια που ορίζονται από την ηλικία και γίνεται μια γενική, κλασική λογοτεχνία.

Στη σύγκρουση των λογοτεχνικών ιδεών και μεταμορφώσεων, το λογοτεχνικό έργο ικανοποιεί τις υψηλές απαιτήσεις της αισθητικής. Από τα μυθιστορήματα, ιστορίες, ποιήματα, μύθους βλέπουμε μια αρμονία ποιητικών και ανείπωτων συναισθημάτων.

Καταληκτικά γίνεται σαφές ότι σήμερα τα παιδιά στη Σερβία έχουν μπροστά τους ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων και επιλογών όσον αφορά τα βιβλία και φαίνεται ότι δεν υπάρχει θέμα, το οποίο δεν επεξεργάστηκε από τους σύγχρονους δημιουργούς. Επιλογές υπάρχουν, αλλά το θέμα είναι αν υπάρχει θέληση για διάβασμα. Στην εποχή όπου κυριαρχούν υπολογιστές και αποτελούν τον μεγαλύτερο αντίπαλο του βιβλίου πρέπει μόνο να ακολουθήσουμε την συμβουλή του μεγάλου ποιητή Ντράγκομιρ Τζούκιτς (Dragomir Đukić): „Knjiga je čudo! S njom drugujući, stigneš gde želiš, a sediš u kući. S knjigom u ruci, ako me pitaš, sav svet unakrst lako prokitaš. Al' treba jedno: treba da čitaš!” *«Το βιβλίο είναι ένα θαύμα! Κάνοντας παρέα μαζί του, φτάνεις όπου θες ενώ κάθεται σπίτι. Με το βιβλίο στο χέρι, αν ρωτάς εμένα, όλον τον κόσμο μπορείς να γυρίσεις εύκολα. Αλλά πρέπει να κάνεις μόνο ένα: πρέπει να διαβάζεις!»*

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Creswell J., *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*, μτφρ. Μ. Κουβαράκου, επιμ. Χαρ. Τσορμπατζούδης, εκδ. Εκδοτικός Όμιλος ΙΩΝ, Αθήνα 2016.
- Robinson C., *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*, μτφρ. Β. Νταλάκου, Κ. Βασιλικού, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007.

Ξενόγλωσση

- Bogdanović M., *Dečja poezija Zmajeva*, εκδ. SKG, Βελιγράδι 1929.
  - «Η παιδική ποιητική για παιδιά του Ζμάι»
- Čosić B., *Dečja poezija srpska*, εκδ. Matica srpska, Νόβι Σαντ 1965.
  - «Η σερβική ποίηση για παιδιά»
- Danojlić M., *Lirske rasprave*, εκδ. Matica srpska, Νόβι Σαντ 1967.
  - «Λυρικές συζητήσεις»
- Glavinić S.G., «O fantastičnim romanima za decu Uroša Petrovića», *Detinjstvo*, αρ. 3-4, εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2012.
  - «Περί φανταστικών μυθιστορημάτων για παιδιά του Ούρος Πέτροβιτς»
- Glavinić S.G., «Zagonetanje Uroša Petrovića ili Pohvala mudrosti za čitaoca 21.veka», *Detinjstvo*, αρ. 1, εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2014.

- «Η αιγιματικότητα του Ούρος Πέτροβιτς ή Ο έπαινος της σοφίας για τον αναγνώστη του 21^{ου} αιώνα»
- Jašović M.P., «Književni fenomen Raša Popov», *Detinjstvo*, αρ. 3. εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2017.
  - «Το λογοτεχνικό φαινόμενο του Ράσα Πόποβ»
- Kljajić P.N., «Roman Agi i Ema u korpusu lektire za peti razred», *Detinjstvo*, αρ. 3, Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2017.
  - «Το μυθιστόρημα ο Άγκι και η Έμα σαν υποχρεωτική βιβλιογραφία για Πέμπτη δημοτικού»
- Kolarov I., *Agi i Ema*, εκδ. ZUNS, Βελιγράδι 2006.
  - «Ο Άγκι και η Έμα»
- Kon I.S., *Dete i kultura*, εκδ. ZUOV, Βελιγράδι 1991.
  - «Το παιδί και η κουλτούρα»
- Ljuštanović J., *Književnost za decu u ogledalu kulture*, εκδ. Zmajevne dečje igre, Νόβι Σαντ 2012.
  - «Η παιδική λογοτεχνία στον καθρέφτη της κουλτούρας»
- Marković S.M., *Knjiga za decu i roditelje, rasprave, ogledi, prikazi i zapisi o književnosti za decu*, εκδ. EXCELZIOR, Βελιγράδι 1996.
  - «Βιβλίο για παιδιά και γονείς, συζητήσεις, έρευνες, παρουσιάσεις και αρχεία για την παιδική λογοτεχνία»
- Matijević M.-Georgiev E., *Kultura čitanja. Pravo deteta i obaveza bibliotekara*, εκδ. Biblioteka «Dimitrije Tucović», Λαζάρεβατς 2014.
  - «Η κουλτούρα της ανάγνωσης. Το δικαίωμα του παιδιού και η υποχρέωση του βιβλιοθηκάρου»

- Miljković B., *Poezija za decu i osetljive*, Vidici III, 1955.
  - «Ποίηση για παιδιά και ευαίσθητους»
- Oračić Z., «Dva i po veka srpske književnosti za decu i mlade» στο *Antologija književnosti za decu 2 (kraća proza)*, εκδ. Izdavački centar Matice srpske, Νόβι Σαντ 2018.
  - «Δύομισι αιώνες της σερβικής λογοτεχνίας για παιδιά και νέους» στο *Ανθολογία της λογοτεχνίας για παιδιά 2*
- Pavić B., *Vrt detinjstva- Antologija dečje poezije srpske i hrvatske od Zmaja do danas*, εκδ. Svjetlost, Σαράγιεβο 1960.
  - «Ο κήπος της παιδικής ηλικίας- Ανθολογία της σερβικής και κροατικής ποίησης από τον Ζμάι μέχρι σήμερα»
- Petrović T., *Istorija srpske književnosti za decu*, εκδ. Učiteljski fakultet, Βράνιε 2001.
  - «Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας για παιδιά»
- Petrović T.B., «O neverovatnim, nezamislivim i interaktivnim džepnim pričama Igora Kolarova», *Detinjstvo*, αρ. 3, εκδ. Međunarodni centar književnosti za decu ZMAJEVE DEČJE IGRE, Νόβι Σαντ 2017.
  - «Περί απίστευτων, φανταστικών και διαδραστικών ιστοριών τσέπης του Ίγκορ Κολάροβ»
- Petrović U., *Aven i Jazopas u Zemlji Vauke*, εκδ. Laguna, Βελιγράδι 2005.
  - «Ο Αβέν και ο ασβόσκλυος»
- Petrović U., *Peti leptir*, εκδ. Laguna, Βελιγράδι 2007.
  - «Η πέμπτη πεταλούδα»
- Petrović U., *Misterije Ginkove ulice*, εκδ. Laguna, Βελιγράδι 2008.
  - «Τα μυστήρια της οδό Γκίνκο»

- Petrović U., *Mračne tajne Ginkove ulice*, εκδ. Laguna, Βελιγράδι 2011.
  - «Τα σκοτεινά μυστικά της οδού Γκίνκο»
- Petrović U., *Tajne veštine Marte Smart*, εκδ. Laguna, Βελιγράδι 2013.
  - «Οι μυστικές ικανότητες της Μάρτα Σμάρτ»
- Petrović U., *Martina velika zagonetna avantura*, εκδ. Laguna, Βελιγράδι 2014.
  - «Η μεγάλη, μυστική περιπέτεια της Μάρτα Σμάρτ»
- Prodanović M.J., *Naša narodna književnost*, εκδ. Srpska književna zadruga, Βελιγράδι 1932.
  - «Η λαϊκή μας λογοτεχνία»
- Radović D., *Baš svašta*, επιμ. M.Maksimović, εκδ. Zavod za udžbenike, Βελιγράδι 2006.
  - «Τα πάντα»
- Ristić M., «O modernoj dečjoj poeziji», *Danas*, αρ. 3, Βελιγράδι 1934.
  - «Περί μοντέρνας ποίησης για παιδιά»
- Skerlić J., *Istorija nove srpske književnosti*, εκδ. Izdavačka knjižavnica Gece Kona, Βελιγράδι 1921.
  - «Ιστορία της σύγχρονης σερβικής λογοτεχνίας»